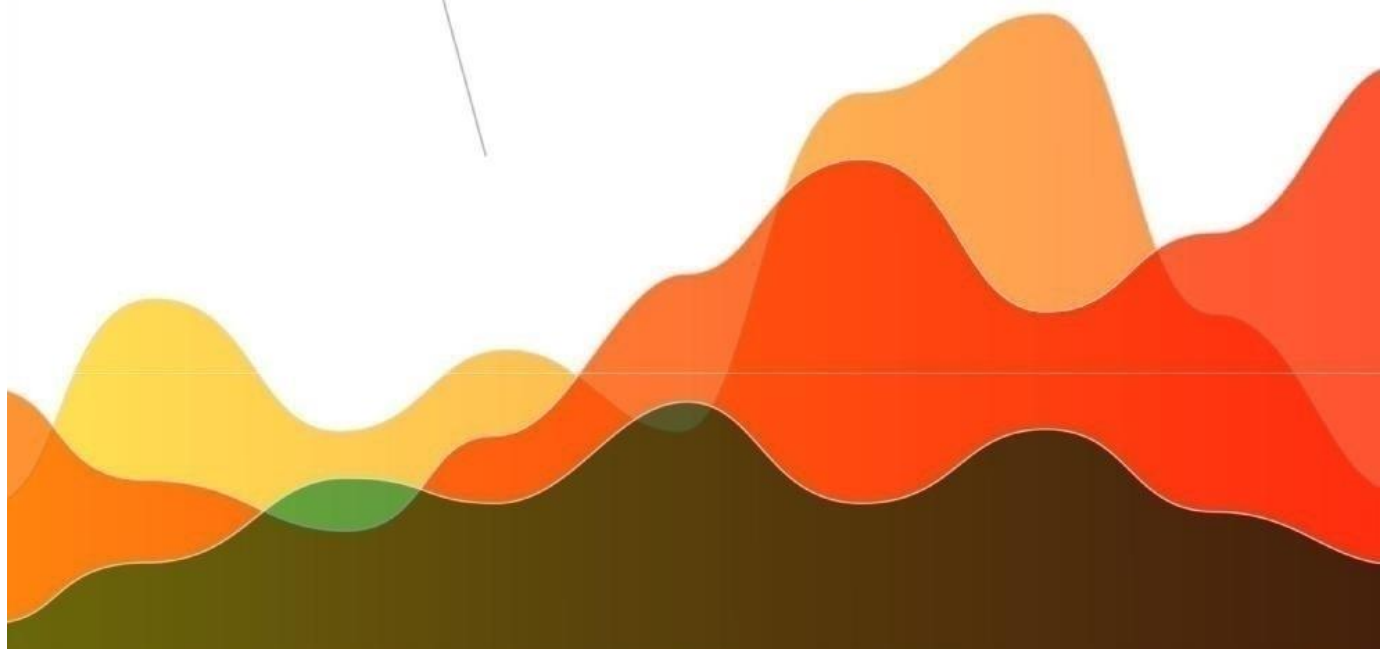

ADVANCES OF SCIENCE

**Proceedings of articles the international
scientific conference
Czech Republic, Karlovy Vary -
Ukraine, Kyiv, 11 October 2019**

ADVANCES OF SCIENCE

Proceedings of articles the international scientific conference Czech
Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 11 October 2019

Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 2019

UDC 001
BBK 72
D737

Scientific editors:

Katjuhin Lev Nikolaevich, Doctor of Biological, a leading researcher at the Institute of Evolutionary Physiology and Biochemistry named I.M.Sechenov Academy of Sciences

Salov Igor' Arkad'evich, Doctor of Medical, Head of the Department of Obstetrics and Gynecology, Saratov State Medical University named V.I.Razumovskij

Danilova Irina Sergeevna, Ph.D., Associate Professor of Tomsk State Pedagogical University named L.N.Tolstoj Burina
Natal'ja Sergeevna, Ph.D., Associate Professor of Nizhny Novgorod State named University N.I. Lobachevskij

D737

ADVANCES OF SCIENCE: Proceedings of articles the international scientific conference.

Czech Republic, Karlovy Vary – Ukraine, Kyiv, 11 October 2019 [Electronic resource] / Editors prof.

L.N. Katjuhin, I.A. Salov, I.S. Danilova, N.S. Burina. – Electron. txt. d. (1 файл 1,6 MB). – Czech Republic, Karlovy Vary: Skleněný Můstek – Ukraine, Kyiv: MCNIP, 2019.

– ISBN 978-80-7534-078-8.

Proceedings includes materials of the international scientific conference « ADVANCES OF SCIENCE», held in Czech Republic, Karlovy Vary-Ukraine, Kyiv, 11 October 2019. The main objective of the conference - the development community of scholars and practitioners in various fields of science. Conference was attended by scientists and experts from Azerbaijan, Russia, Ukraine. At the conference held e-Conference "Discovery Science". International scientific conference was supported by the publishing house of the International Centre of research projects.

ISBN 978-80-7534-078-8 (Skleněný Můstek, Karlovy Vary, Czech Republic)

Articles are published in author's edition. Editorial opinion may not coincide with the views
of the authors

Reproduction of any materials collection is carried out to resolve the editorial board

© Skleněný Můstek, 2019

Table of Contents

1.	ЄРКО І.В., ЧИР Н.В., КАЧАРОВСЬКИЙ Р.Є., МЕЛЬНИК А.В. ОБ'ЄКТИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ПРИКОРДОННОЇ УСТИЛУЗЬКОЇ ОТГ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СИСТЕМІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ.	6
2.	БУЦЬ Ж.В. ТИПИ НАРАТОРА ЯК ЕЛЕМЕНТ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ НА ЧИТАЧА.	13
3.	ПОТОРАСЬ О.В., МЕЛЬНІЙЧУК М.М. ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ МАНЕВИЦЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.	20
4.	ГЛУХОВЦЕВА І.Я. ФРАЗЕОЛОГІЯ ТВОРУ ПАНАСА МИРНОГО ТА ІВАНА БІЛИКА „ХІБА РЕВУТЬ ВОЛИ, ЯК ЯСЛА ПОВНІ?”	24
5.	KONDUR O., STEFURAK R. SYSTEMIC ANALYSIS OF THE USE OF ELECTRONIC GAME RESOURCES TO SUPPORT THE LEARNING PROCESS OF JUNIOR HIGH SCHOOL STUDENTS.	36
6.	БРИЖУК А.В. ТИПОЛОГІЯ МІСТ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (1921–1939) ЗА ОРІЄНТАЦІЄЮ, КОНФІГУРАЦІЄЮ ТА ЕНТРОПІЄЮ ВУЛИЧНИХ МЕРЕЖ.	46
7.	СКИРДА Т.С. ДИНАМІЧНІ ЗМІНИ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ В РАМКАХ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСІ.	55
8.	КРИЛОВА І.І. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ (ГРАНИЧНІ ТАРИФИ).	64
9.	МАНЬКО А.М. ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНИЙ ДІАПАЗОН ХУДОЖНЬОЇ, МЕМУАРНОЇ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ПРОЗИ ІВАНА НИЗОВОГО.	74
10.	БРАТІШКО Ю.С., ПОСИЛКІНА О.В. ПІДГОТОВКА МЕНЕДЖЕРІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.	86
11.	ШУТАК К.В. УРБОГІДРОЕКОСИСТЕМИ ЯК ОБ'ЄКТ КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.	100
12.	СТАВИЦЬКИЙ О.В. АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.	106
13.	ЧАЙКА Є.В., ЗОЗУЛЬОВ О.В. РИНОК КІБЕРСПОРТУ: МАРКЕТИНГОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАДХОДЖЕНЬ КІБЕРСПРОТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ.	110
14.	КОСЕНКО В.М., ШЕЛЕСТ А.О., НУРДІНОВ Е.Х. ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МОБІЛЬНИХ	114

	ДОДАТКІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ПРАВИЛАМ ДОГЛЯДУ ЗА ПОРОЖНИНОЮ РОТА.	
15.	ДУБЛЕЙ Ю.А., ТАНАСІЄНКО Н.П. НАТО ТА УКРАЇНА – РЕАЛІЇ СПІВПРАЦІ.	120
16.	СОБЧУК В.В. АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ІЄРАРХІЧНОГО ПІДХОДУ В ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ ПІДПРИЄМСТВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЛАСТИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ.	127
17.	МІХАЛЕЦЬ А.В., ПОПЛАВСЬКА О.В. ТРУДОВІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА ШЛЯХУ ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ В ЄС.	133

**ОБ'ЄКТИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ПРИКОРДОННОЇ
УСТИЛУЗЬКОЇ ОТГ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СИСТЕМІ
ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

ЄРКО І.В.

*кандидат географічних наук,
доцент кафедри туризму та готельного господарства
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

ЧИР Н.В.

*кандидат географічних наук,
доцент кафедри туризму
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

КАЧАРОВСЬКИЙ Р.Є.

*магістр географії,
інженер II категорії навчальної лабораторії краєзнавчих атласів кафедри
фізичної географії
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

МЕЛЬНИК А.В.

*кандидат географічних наук,
доцент кафедри туризму
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
м. Івано-Франківськ, Україна*

Роль природно-заповідного фонду (ПЗФ) у збереженні ландшафтного різноманіття та балансу між природою та людиною без перебільшення надзвичайно велика. Досить важливим чинником впливу на розвиток суспільства є потенційні можливості об'єктів ПЗФ у прогресивному функціонуванні туристично-рекреаційної галузі регіону. В умовах стрімких децентралізаційних процесів, утворення об'єднаних територіальних громад, проблеми природоохоронної діяльності стають дилемою нових територіальних утворень, хоча формально ці питання залишаються у віданні держави (як правило це характерно для об'єктів місцевого значення). Це особливо гостро прослідковується у прикордонних територіальних громадах.

На території прикордонних ОТГ Волинської області розміщено 56 об'єктів ПЗФ загальною площею 86 389,1 га (табл. 1), зокрема, на українсько-польському прикордонні – 27 об'єктів (13 990,1 га), на українсько-білоруському – 29 об'єктів (72 399,0 га) [3].

Таблиця 1

**Об'єкти ПЗФ прикордонних ОТГ Волинській області
[створено авторами на основі 3; 6]**

Назва ОТГ	Площа громад, га	Площа об'єктів, га	Кі-сть об'єктів, од.	Коефіцієнт заповідності, %
<i>на кордоні з Польщею</i>				
Устилузька міська (Володимир-Волинський р-н)	41 370	2 824,1	7	6,83
Вишнівська сільська (Любомльський р-н)	45 530	5 070,3	13	11,14
Литовезька сільська (Іваничівський р-н)	12 240	1 338,9	2	10,94
Поромівська сільська (Іваничівський р-н)	11 010	1 182,1	1	10,74
Рівненська сільська (Любомльський р-н)	33 317	3 574,7	4	10,72
Разом	143 467	13 990,1	27	10,07
<i>на кордоні з Білоруссю</i>				
Заболоттівська селищна (Ратнівський р-н)	25 372	4 684,0	3	18,46
Любешівська селищна (Любешівський р-н)	110 896	43 813,1	18	39,51
Шацька селищна (Шацький р-н)*	30 745	22 049,9	3	71,72
Самарівська сільська (Ратнівський р-н)	25 720	1 852,0	5	7,20
Разом	192 733	72 399,0	29	34,22
Всього:	336 200	86 389,1	56	22,15

*Примітка: площа Шацького НПП включена тільки в межах Шацької селищної громади

Територія прикордоння Волинської області з Польщею налічує 27 об'єктів ПЗФ місцевого значення. Тоді як, у межах прикордоння з Білоруссю налічується 29 об'єктів ПЗФ загальнодержавного та місцевого значення. З них найбільше значення мають НПП «Прип'ять–Стохід» та Шацький НПП, де в рамках програм збереження довкілля ведеться робота по відновленню рідкісних видів фауни і флори водних плес озер Світязь, Люцимир, Пісочне, Кримне та заплави річки Прип'ять з її притоками [6].

Метою нашого дослідження є аналіз мережі природоохоронних територій Устилузької ОТГ Волинської області та їх залучення у рекреаційну діяльність.

Громада утворена 25 жовтня 2015 р. в рамках виконання положень Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [5] на площі 413,7 км² з населенням (станом на 2018 р.) – 7 563 осіб [8], з яких 72 % – сільські жителі) [2]. Вона включає: 26 населених пунктів (одне місто і 25 сільських населених пунктів), що раніше входили до складу Зорянської, Лудинської, Микитичівської, П'ятиднівської, Рогожанської, Стенжаричівської, Хотячівської сільських рад Володимир-Волинського району. Нині ОТГ належить до дев'яти прикордонних громад області, що має стратегічне географічне положення поблизу українсько-польського кордону [2; 4; 7-9].

Найбільш репрезентативним показником при характеристиці природоохоронної мережі є коефіцієнт заповідності. Його значення для Устилузької ОТГ становить 11,14 %. У той час, коли середній показник по області – 10,9% [3].

На території Устилузької ОТГ розташовано сім об'єктів ПЗФ місцевого значення, загальною площею 2 824,1 га. Структура ПЗФ громади представлена на рисунку 1.

З рисунку видно, що у структурі ПЗФ досліджуваної території переважають об'єкти місцевого значення нижчої категорії заповідності. Крім того, категоріальна структура множини заповідних об'єктів є далеко неповною. Найбільша кількість серед об'єктів ПЗФ припадає на заказники (табл. 2).

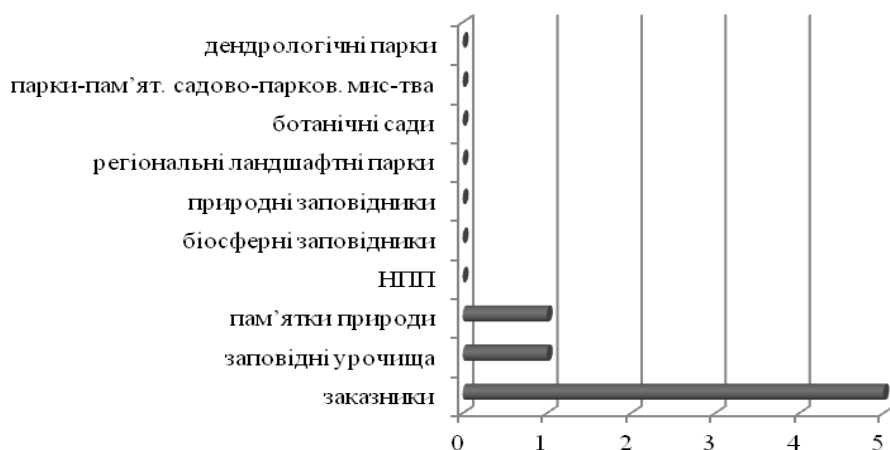

Рис. 1. Структура ПЗФ Устилузької ОТГ Волинської області, од.

Таблиця 2

Заказники в межах Устилузької ОТГ Волинської області

Види заказників	Заказники загальнодержавного значення		Заказники місцевого значення	
	кількість, од.	площа, га	кількість, од.	площа, га
Ландшафтні	-	-	2	163,7
Лісові	-	-	-	-
Ботанічні	-	-	-	-
Загальнозоологічні	-	-	2	447,0
Орнітологічні	-	-	-	-
Ентомологічні	-	-	-	-
Іхтіологічні	-	-	-	-
Гідрологічні	-	-	1	2181,4
Загальногеологічні	-	-	-	-
Палеонтологічні	-	-	-	-
Карстово-спелеологічні	-	-	-	-
Разом:	-	-	5	7792,1

Загальнозоологічні заказники «Ішівський» (утворений 26.05.1992 р.) та «Устилузький» (утворений 26.05.1992 р.) у природному стані зберігають лісові масиви сосново-березових молодняків та середньовікових насаджень 1–2 бонітету з домішкою *Quercus robur*, *Picea abies*, *Larix decidua*, клена *Acer platanoides*. Заказники є перспективними у плані розвитку орнітологічного туризму, так як це територія гніздування та проживання рідкісного виду

сорокопуда сірого *Lanius excubitor*, занесеного до Червоної книги України та Бернської конвенції [1].

У гідрологічному заказнику «Луга» та ландшафтних заказниках «Березовий гай» і «Мочиська» під охороною знаходяться частини заплави р. Західний Буг та її правої притоки р. Луги зі старицями, болотами, луками, надзаплавними терасами, чагарниковими заростями, сосново-дубовими лісами із домішкою вільхи чорної *Alnus glutinosa* і берези повислої *Betula pendula*.

Для заповідного урочища «Гута», площею 435,9 га, характерна охорона болотно-лісових та низинно-болотяних комплексів із переважанням вільхи чорної *Alnus glutinosa* і берези повислої *Betula pendula*.

Ботанічна пам'ятка природи «Дерево бук» охороняє рідкісний для Волині бук лісовий *Fagus sylvatica* висота стовбура якого 26 м, діаметр – 0,8 м [1; 6; 9]. Унікальність та пізнавальна цінність даного об'єкту – його вік – 150 років.

На територіях об'єктів нижчої категорії заповідності розвиваються, як правило, пізнавальний туризм, проведення еколого-освітніх заходів за співпраці з громадськими організаціями, іншими установами ПЗФ, навчальними закладами, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Функціонування ПЗФ Устилузької ОТГ сприяє збереженню та відтворенню природного різноманіття цієї території, а спільні транскордонні заходи, здійснені з польською стороною, дозволили б не тільки, покращити екологічну ситуацію в громаді, а й активізувати туристичний рух на її території. Сьогодні, на жаль, ми не відмічаємо значної кількості відвідувачів даних природоохоронних об'єктів в контексті розвитку екологічно спрямованих видів туризму. Об'єкти ПЗФ громади використовуються у туристичній діяльності вкрай рідко, і не включені у туристичний продукт регіонального масштабу.

Розвиток ПЗФ прикордонної території та їх подальше включення у туристично-рекреаційну діяльність характеризується рядом проблем:

- близькість державного кордону, що унеможливорює проведення певних видів природоохоронної та рекреаційної діяльності;

- нечітке розмежування (між державою та місцевою громадою) земель, на яких розташовані об'єкти ПЗФ, що істотно ускладнює їхню експлуатацію;
- суперечлива нормативно-правова база (особливо на рівні ОТГ) щодо правового забезпечення природоохоронної та рекреаційної діяльності;
- недосконала система заходів по збереженню природи цих територій;
- відсутність коштів, необхідних для проведення комплексу природоохоронних заходів по збереженню та відтворенню природних елементів екосистем, а також створенню туристичної інфраструктури у дозволених місцях;
- близьких міських поселень, що сприяє незворотнім процесам втрати наявного біорізноманіття через людську діяльність (вплив промислових і комунальних підприємств);
- низький рівень забезпечення інформаційного супроводу щодо туристично-рекреаційного потенціалу природоохоронних територій громади тощо.

Використана література:

1. Волинське обласне управління лісового та мисливського господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://lisvolyn.gov.ua/>
2. Децентралізація влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/region/item>.
3. Екологічний паспорт Волинської області. 2018 рік / Управління екології та природних ресурсів Волинської ОДА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voladm.gov.ua/ekologichniy-pasport-volinskoyi-oblasti>.
4. Єрко І. В. Новітні можливості функціонування туристичної галузі Волинської області в умовах децентралізації влади / І. В. Єрко, Н. В. Чир, Р. Є. Качаровський// Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2018. – № 3 (376): Геогр. науки. – С. 93-98.

5. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2003 р. №157-VIII // Відомості Верховної ради України. – 2003. – № 13. – 91 с.

6. Карпюк З. К. Природно-заповідний фонд Волинської області : альбом-каталог / З. К. Карпюк, В. О. Фесюк, О. В. Антипюк. – К. : ТОВ «ОК–ПОЛІГРАФ», 2018. – 136 с.

7. Перспективи розвитку туристичного співробітництва прикордонних громад Волинської області / Карпюк З., Чижевська Л., Качаровський Р., Антипюк О. // Матер. міжнар наук-практ. конф. «Туризм, географія, краєзнавство: актуальні проблеми теорії і практики»: (м. Тернопіль, 16-17 травн. 2019 р.). – Тернопіль : РВВ Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка, 2019. – С. 41–50.

8. Устилузька громада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ustyluzka-gromada.gov.ua/>

9. Чир Н. В. Оцінка сучасного стану та перспектив розвитку туристичної інфраструктури в окремих об'єднаних територіальних громадах Волинської області / Н. В. Чир, Р. Є. Качаровський // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. – Тернопіль : СМП «Тайп». – № 2 (випуск 43). – 2017. – С.107-113.

ТИПИ НАРАТОРА ЯК ЕЛЕМЕНТ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ НА ЧИТАЧА

БУЦЬ Ж.В.

кандидат філологічних наук, доцент

докторант кафедри іспанської та романської філології

Київський національний лінгвістичний університет

м. Київ, Україна

Останнім часом усе частіше посилюється увага до вивчення наративного простору художнього дискурсу (В. Балдинюк, В. Качмар, О. Капленко, А. Корольова, Л. Козакова, О. Папуша, М. Руденко, В. Сірук, М. Ткачук та ін.). Проте не полишає інтересу й зарубіжні наратологічні доробки та сформовані школи (У. Бут, А-Ж. Греймас, Ж. Женетт, Л. Долеже, Ю. Лотман, В. Пропп, П. Рікер, В. Шкловський, В. Шмід, В. Тюпа).

Наратологічний ракурс вивчення текстів, художнього простору зокрема, надає можливість описувати процеси конструювання ідентичності, аналізувати взаємоіснування пам'яті і літератури, виявляти фактори осмислення індивідуального та колективного досвіду крізь призму часу (О.В. Багацька, В.В. Дуркалевич, Л.В. Дученко, В.М. Качмар, Я.П. Кравченко, О.П. Палій, М.І. Руденко та ін.).

Останні дослідження наративної форми та структури художньої тканині ґрунтуються на засадах когнітивного (Д. Герман, М.-Л. Раєн, М. Фріман, Дж.-М. Шефер, Р. Цур) та семіотичного аспектах (Н.І. Андрейчук, О.Є. Бразговська, Т.Н. Некрасова, С. Петрілі, С. Сятковський), що невідривно пов'язано із категоріями свідомості, мислення, художнього мовлення. Ці дослідження виявляють засоби та способи творення художнього тексту, у якому абстрактний і уявний авторський світ (В.Я. Пропп) перетворюється у світ реалістичний і конкретний (А.Прієто) відповідно до певних наративних сценаріїв (О.С. Мамосюк, Р.І. Савчук).

Розуміючи маніпуляцію як прихований вплив на свідомість за допомогою сформованих когнітивних образів світу [1, с.67], романистика виявляється площиною реалізації маніпуляції, оскільки читач сприймає художній світ відповідно до авторського розуміння навколишніх факторів і подій та свого усвідомлення конкретних дій. Таким чином, наративний художній простір являє собою своєрідне родовище реалізації маніпулятивних технологій. А елементи наратології набувають маніпулятивної характеристики.

Доведено, що наративні структури у художньому тексті є дискурсивними утвореннями наратора й персонажа, які складають динамічну конструкцію тексту. Складовими наративної системи вважаються хронотоп, персонаж та наратор, як підструктури наративної побудови, що наділені внутрішніми взаємозв'язками. Отже можуть виконувати маніпулятивні функції відповідного художнього простору.

До наративної структури включено основні поняття «наратор», «нарататор», «персонаж». У розгортанні художнього тексту особливу роль виконує оповідач – наратор, який може бути вигаданий автором твору суб'єкт розповіді і виступати автором, персонажем чи-то сторонньою особою у романі. Проте саме наратор визначає особливості розкриття змісту оповіді, її характер та засоби вербалізації відповідної історії. Отже, має володіти маніпулятивними характеристиками, що надають змогу впливати на сприйняття твору загалом. Узагалі наратор не ототожнюється з автором як звичайною людиною, хоча йому притаманні окремі риси такі як всезнання, здатність проникати у таємні кутки свідомості персонажів, здатність до асиміляції з абстрактним автором [9, с. 65; 4, с.66]. Однак йдеться про суб'єктивне представлення подій у творі, опису ситуацій чи-то станів у текстовій площині. Як так, то варто говорити про маніпулятивну функцію наративу, оскільки проникаючи у свідомість персонажа, наратор виконує вплив, створюючи передумови маніпулювання, змушуючи його діяти відповідно, приймати рішення.

Наратор розуміється як багатоаспектний чинник, що водночас функціонально впорядковує текстову структуру твору і намагається досягти

внутрішньо психологічного порозуміння автора з його історією та читача із цілісним культурним середовищем. Відповідно, наратор вступає у певну гру із читачем, що проявляється у формі комунікації, метою якої є «примирення світосприйняття та правдивість автора із самовпривласненням чужого досвіду читачем» [4, с. 64]. Погоджуючись із цією думкою, вважаємо, що гра наратора і читача проявляється у формі маніпулятивних дій з боку першого, з метою переконання іншого у деяких світоглядних концепціях.

У наратологічних працях сперечаються щодо кількості нараторів у художньому творі. Вважається, що наративу притаманна подвійна комунікативна система, яка поєднує авторську та нараторську комунікації, що, у свою чергу, мають двобічну будову. Найпоширенішими рахуються наративні рівні: *реальний (конкретний) автор – реальний (конкретний) читач; абстрактний автор – абстрактний (імпліцитний) читач; наратор – наратор; фокалізатор – фокалізоване* [6, с. 7]. Так, існує думка, що у художній комунікації беруть участь шестеро учасників, з-поміж яких розрізняють *реального автора, прихованого автора, наратора, наратора, прихованого читача, реального читача* [11, с. 67]. Інші наратологи наполягають на двох суб'єктах художньої комунікації: *прихований чи абстрактний автор і читач* [9, с. 137]. Однак, у будь-якому разі, у наративній площині завжди існує не менше двох учасників комунікативного акту, а в цьому випадку завжди простежуватиметься маніпулятивна функція дискурсу, оскільки у діалозі двох і більше осіб постійно хтось намагається уплиннути, переконати іншого.

Не полишають дискусії у наратології стосовно стосунків між наратором та автором. Одні вчені вважають наратора фіктивною структурою, що походить від авторської свідомості [3, с. 99]. Однак, за думкою В. Шміда наратору властиві антропоморфні риси мислення і мови [9, с. 38]. У нашому дослідженні будемо дотримуватися останньої концепції, і тому, вважаємо за таких реальних умов існування оповідача можна говорити не лише про маніпулювання у наративній площині, а й про гендерні особливості прихованого впливу та наративу зокрема.

Наратор виконує функцію вербалізатора поданої інформації [5, с. 72], яка ототожнюється із зоровим сприйняттям. Такий тип наратора називають фокалізатором як «відправника зорової інформації, втіленої у словах» [10, с. 54; 2, с. 30].

Розвиваючи літературознавчу парадигму прочитання художнього простору, розуміння наративу змінюється відповідно до функціонування персонажу та його відношення до сюжету (історії). З погляду наративу персонаж отримує характеристики направляючого, породжуючого елементу фабули (історії) [7, с. 15]. У наратологічних дослідженнях було доведено, що категорії персонажу та розповідної інстанції складають певну структуру, якою керує кожен з визначених елементів.

Наразі актуальними є концептуальні засади типології наратора. Основним критерієм класифікації типів оповідача виступає дихотомія дієгезису та екзегезису [9, 76], що репрезентує текст наратора. Отже, розрізняють *дієгетичного наратора*, який фігурує у двох вимірах (як суб'єкт оповіді, і як об'єкт оповідної історії), розповідаючи про самого себе як фігуру в дієгезисі. Тоді як *недієгетичний* наратор оповідає про інші фігури дієгезису [9, с. 81]. Тобто йдеться про двоїстість наратора у реальності фікційного світу та двоякий спосіб здійснення розповіді про цю неоднозначну подію.

Взагалі світ художньої літератури називають «уявним», оскільки репрезентований у письмовій формі на відміну від мовленнєвого [9, с. 208]. Проте іноді нарацію вважають вимовленим діалогом, у якому визначається діалогічність звернення до адресата, перевага екзегезису над дієгезисом тощо. У романному наративі перетинаються голоси двох персонажів: наратора і героя. Необхідно, перш за все, виокремити того, хто говорить, від того, хто бачить [2, с. 89]. Іншими словами, така наративна ситуація визначається «коливанням між дієгетичним наратором та всезнаючим недієгетичним наратором» [9, с. 54]. У нашому дослідженні ми тяжіємо до думки про діалогічність наративного простору художніх творів, оскільки йдеться про певний діалог із читачем, у якому наратор звертається до наратора, а той у

свою чергу відповідає сприймаючи оповідь та усвідомлюючи певні життєві моменти, а разом з тим і змінюючи своє ставлення до певних фактів, чи-то впевнюючись у своїй правоті, що у своїй сукупності і складає результат маніпуляції.

Дотримуючись класифікації французького літературознавця Ж. Женнета у нашому дослідженні розрізняємо такі типи нараторів: *гомодієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації* повідомляє власну історію, виступає учасником подій, виконує одну з ролей персонажу, і розповідь ведеться від першої особи; *гомодієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації* репрезентує власну історію, але відноситься до оповідача другого ступеня, тобто не обов'язково є героєм цієї історії; *гетеродієгетичний наратор* перебуває у вирії художнього світу. Проте розрізняємо *гетеродієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації*, коли оповідач розповідає історію, в якій не виконує жодної функції, отримує роль коментатора подій, надає власну оцінку й аналізує їхню поведінку та вчинки; *гетеродієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації* передбачає оповідача другого ступеня, оскільки його історії не зумовлюють обов'язкову його присутність у них, лише спостерігає зовні, хоча й веде розповідь («текст у тексті») [2, с. 128]. На наш погляд така розгалужена типологія наратора дозволить не лише описати маніпулятивні функції оповідача, розкрити певні засоби маніпуляції, а й виокремити особливості гендерної диференціації усіх учасників наративного простору: від автора до персонажу.

У наратології активно оперують категоріями тексту наратора і персонажу. За цими аспектами виокремлюють *об'єктивну нарацію, суб'єктивне оповідання, нейтральну нарацію* та поєднання тексту оповіді та персонажу, яку відносять до *текстової інтерференції* [2; 8; 9].

Мовленнєве вираження наратора представлено різноголоссям текстового простору, у якому виявляється як *унісон* на рівні автор – наратор – персонаж – читач, так й *дисонанс* [4, с. 64-65].

Отже, узагальнюючи усе вищевикладене вважаємо, що наративні типи водночас виконують функції маніпулятивних елементів, оскільки мають прихований смисл, впливають на свідомість читача, з метою формування нового світу – художнього.

Використана література:

1. Буць Ж.В. Сутність поняття «маніпулятивні технології» у мовознавчій парадигмі. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*: науковий журнал. Вип. 1 (17). Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. 2019. С. 60-69.
2. Женетт Ж. *Фигуры*: [в 2-х томах]. Москва: Изд-во Сабашниковых, 1998. Т. 1. С. 126-132. Т. 2. С. 60-280.
3. Легкий М. Техніка «потоків свідомості» в художній прозі Івана Франка. *Питання літературознавства*. 2014. Вип. 90. С. 98-108.
4. Мацевко-Бекерська Л.В. Типологія наратора: комунікативні аспекти художнього дискурсу. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*: збірник наукових праць / за ред. В. Д. Будака, М. І. Майстренко. Т. 4. Вип.8. Філологічні науки. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2011. С. 64–70.
5. Римар Н.Ю. Наративні стратегії художнього розповідання: теоретико-методологічний аналіз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. №10. Том 1. Одеса, 2014. С. 70-73.
6. Рябченко М.М. Наративні моделі української прози (Софія Андрухович, Любка Дереш, Таня Малярчук, Світлана Піркало, Наталка Сняданко, Марина Соколян): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 2011. 21 с.
7. Сірук В.Г. Наративні структури в українській новелістиці 80-90-х років ХХ століття (типологія та внутрішньо текстові моделі): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Київ, 2003. 21 с.

8. Ткачук М. Наративні моделі українського письменства. Тернопіль: ТНПУ, Медобори, 2007. 464 с.
9. Шмид В. Нарратология. Москва: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
10. Bal M. Narratology : Introduction to the Theory of Narrative. [2nd ed.]. Toronto, Buffalo, London : Univ. of Toronto Press, 1997. 241 p.
11. Chatman S. Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film Ithaca, New-York: Cornell University Press, 1978. 237 p.

ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ МАНЕВИЦЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ПОТОРАСЬ О.В.

студент 3 курсу

Східноєвропейський національний університет Імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

МЕЛЬНІЙЧУК М.М.

к.г.н., доцент,

декан географічного факультету

Східноєвропейський національний університет Імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

Постановка проблеми. Туристсько-рекреаційні ресурси Маневицького району на сьогоднішній день перебуває в стадії розвитку. Маневиччина багата на природні ресурси: ліси, озера, річки. Розвиток та дослідження цих ресурсів, зможе забезпечити в подальшому активний розвиток в районі туристського бізнесу.

Мета роботи полягає у дослідженні найбільших та найважливіших туристсько-рекреаційних ресурсів Маневицького району та їх вкладу для розвитку району.

Результати досліджень. Маневицький район володіє значними туристсько-рекреаційними ресурсами, що використовуються не в повній мірі проте мають великий потенціал для організації відпочинку, оздоровлення, в'їзного і внутрішнього туризму, екскурсійної діяльності.

В районі нараховується 247 об'єктів культурної спадщини та природно-заповідного фонду національного і місцевого значення. З них: археологічних – 45, історії та монументального мистецтва – 127, архітектури та містобудування – 23[1].

В районі нараховується 52 об'єкта природно-заповідного фонду, з них: 1 – заповідник та 7 заповідних територій загальнодержавного значення. Частка площі природно-заповідних територій від площі району становить – 4,3 % [1]. Так привабливим для туристів є урочище Кривий ліс, що розташоване поблизу смт. Колки [3]. Лісові господарства району мають 24 рекреаційних пунктів, де відбувається збір грибів, ягід, мисливство. Черемський природний заповідник – найпопулярніший природний заповідник у районі. Його створено з метою збереження типових та унікальних природних комплексів Українського Полісся. Саме це сприяє залученню туристів.

Район забезпечений водними ресурсами. У його межах налічується 20 озер загальною площею понад 207,23 га, найбільші з яких – Біле, Глибоке, Тросне, Охнич. Тут розміщено 96 ставків, функціонує рибне господарство, що вирощує форель в с. Оконськ. Привабливим в інвестиційному плані є довгострокова оренда водних плес з метою вирощування риби, раків та організації відпочинку і рибальства. Територією району протікає 21 річка: Стохід, Стир, Череваха, Осина, Залізниця, Піщанка, Кормин, Грушевиця тощо [2]. Найпривабливішою серед туристів є Стир, що влітку приваблює туристів-рибалок. Для раціонального використання річкових ресурсів, було створено туристичний маршрут «Маневиччина від Стиру до Стоходу», «Мандрівка Поліссям, де Стохід і пісня».

Об'єкти архітектури та містобудування занесені до Державного реєстру: Домініканський костел (1639 р.), нині діючий Хресто-Воздвиженський Чорторийський чоловічий монастир – село Чорторийськ, Свято-Михайлівський храм (1691 р.) – село Карасин, Свято-Преображенський храм (1600 р.) – село Четвертня, дзвіниця Свято-Преображенського храму села Четвертня, дзвіниця храму Різдва Богородиці села Троянівка, Оконська церква [3].

Важливий внесок в розвиток туристичної галузі регіону має сприятливе положення – проходження через район автошляхів та залізниць державного та міжнародного значення.

Для привернення уваги туристів встановлені знаки з інформацією про туристичні об'єкти (с. Оконськ, с. Чорторийськ) та туристичний біл-борд в Маневичах.

В районі проводяться робота з відкриття музеїв, кімнат з історії, культури, побуту села, краєзнавчо-етнографічні куточки. На цей час функціонує 17 шкільних музеїв, з них – 2 зразкових: в Прилісненській ЗОШ І-ІІІ ст. та НВК «Колківська ЗОШ І-ІІІ ст.-ліцей»[1]. Дані заходи сприяють залученню туристів. Головною окрасою Маневицького краєзнавчого музею є човен-довбанка, довжиною 12 м, вік якого понад 500 років.

Відповідно до заходів Програми розвитку туризму та рекреації у Маневицькому районі на 2017-2019 роки, на території селищних, сільських рад здійснюється постійний догляд за місцями розстрілу і поховання людей у роки Першої та Другої світової війни, відбувається дослідження істориками місць битв, що сприяє розвитку туризму в районі. Так, урочище Олес, що поблизу села Боровичі, є великою братською могилою, де у роки Першої світової війни, під час Брусилівського прориву, полягло сотні солдатів. Тому, в даному місці ми бачимо зростання кількості закордонних туристів, що хочуть побувати на місці де загинули їхні рідні.

У Маневицькому районі розроблено туристичне літописне містечко – родинне гніздо князів Чорторийських. Спільно з державною археологічною службою у 2012 році розпочато наукову археологічну розвідку на городищі «Замчище» в селі Чорторийськ, яке внесено в Національний реєстр пам'яток, де віднайдено залишки Святотроїцької монастирської обителі на околиці села Мала Осниця (встановлено пам'ятний знак)[1].

На території Троянівської сільської ради створені гостинні садиби в урочищі «Ведмедкове» та «На куточку». В селі Троянівка продовжується реконструкція будинку фольклору і обрядових подій, облаштованого для прийому туристів і подорожуючих[1].

Висновки. Маневицький район має значні туристичні та рекреаційні ресурси, розвиток який дозволить залучати більшу кількість туристів, що

приведе до розвитку регіону, залучення інвесторів, що бажають розвивати туристично-рекреаційну галузь, створення нових робочих місць, покращення вже існуючих зон відпочинку та створення нових.

Використана література:

1. Маневицька районна рада [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.manrayrada.gov.ua/activity/project/pro-programu-rozvitku-turizmu-ta-rekreaciyi-u-manevickomu-rayoni-na-2017-2019-roki>.
2. Черчик Л.М. Туристично-рекреаційний комплекс Волинської області: передумови розвитку: монографія. Частина 1 / Л.М. Черчик, О.В. Міщенко, І.В. Єрко. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. – 128 с
3. Маневиччина туристична [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://manevychi-tourism.com.ua>

ФРАЗЕОЛОГІЯ ТВОРУ ПАНАСА МИРНОГО ТА ІВАНА БІЛИКА „ХІБА РЕВУТЬ ВОЛИ, ЯК ЯСЛА ПОВНІ?”

ГЛУХОВЦЕВА І.Я.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української філології та журналістики

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

м. Сєвєродонецьк, Україна

Фразеологія роману Панаса Мирного й Івана Білика „Хіба ревуть воли, як ясла повні?” нараховує більше 750 одиниць, серед яких прислів'я та приказки, порівняння, прокляття, власне фразеологізми. Центральне місце у фраземіконі роману займають одиниці соматичного культурного коду, образними конкретизаторами яких виступають лексеми на позначення частин тіла людини.

Важливого смислового й культурного значення набуває текст, позначений фразеологізмами релігійного етнокоду (*Бог, Лазар, миро, хрест,*); предметного коду, до якого відносимо вирази з лексемами *бантина, бочка, відро, дзвін, спиця*; зооморфного субкоду із стрижневими словами *віл, вовк, муха, півень, собака, цап, шкура*, морального культурного коду (*горе, діло, думка, дух, розум, совість*); природно-ландшафтного субкоду (*вітер, вода, грім, край, крапля, мороз, небо, сніг, світ, сторона*). Поодинокими висловами представлено фразеологізми антроподіяльнісного субкоду (*дід, майстер, пан*), предметно-грошового (*копійка*) та ін.

Художнє узагальнення поведінки людини в певних ситуаціях допомагає наповнити текст влучними порівняннями з використанням зоономенів, реалізувати при цьому ідейно-художній замисел авторів: розкрити соціально-психологічні мотиви протесту селянства, показати причини того, що розумна, енергійна й здібна людина стає на шлях злочину. Фразеологізми природно-ландшафтного субкоду презентують давні уявлення українців про навколишнє середовище, актуалізуючи при цьому ментальні риси народу.

Ключові слова: фраземікон, фразема, соматичний фразеологічний культурний код, моральний культурний код, зооморфний культурний код, предметно-ландшафтний субкод.

Фразеологізми як поліфункціональні експресивні одиниці часто вживають у художньому мовленні, де зазвичай виконують функцію психологічної та мовної характеристики персонажа, експресивізують висловлення, дають оцінку подіям, вчинкам, є засобом посилення емотивності висловлюваної думки, створення гумористичних і сатиричних ефектів, мають текстотворчу функцію тощо.

Відомо, що функціонування фразеологізмів у художньому тексті пов'язане з низкою важливих лінгвістичних проблем. По-перше, у текстах цього стилю на перший план висунуто суб'єктивно-оцінну модальність, створювану автором з метою підвищення інформаційної цінності висловлювання [1, с. 5; 2, с. 10], а вивчення її особливостей проливає світло на майстерність письменника. По-друге, художній текст відображає фрагменти індивідуальної мовної картини світу, а отже, ідіостиль письменника зумовлений його світоглядом, ідеологічними позиціями та художньо-естетичними принципами творчості, рівнем культурно-мовної компетенції [9, с. 15]. По-третє, фразеологічні одиниці, за визнанням О. І. Єфимова, визначають стиль автора [6, с. 250]. Не випадково, О. М. Демська-Кульчицька стверджує, що зі стилістичного погляду фраземи в художньому тексті є засобами індивідуалізації, інтимізації тексту, характеристики, оцінки реалій довколишнього світу [5, с. 45 – 48]. Тому правомірно, що І. Б. Голуб вбачає естетичну роль фразеологізмів у художньому тексті як таку, котра зумовлена їхньою природною образністю й емотивністю, а також умінням автора дібрати в потрібний момент і ввести його в текст [4, с. 20]. Нарешті, єдність у змісті фразеологічної номінації та емоційно-оцінних елементів дає можливість письменникові використовувати фразеологічні одиниці для передачі логічного змісту думки, уявлення про щось, для вираження емоційного ставлення до предмета думки [10, с. 75)]. Це ще раз підтверджує той факт, що фразеологія

художнього твору – це культурний феномен, з допомогою якого письменник реалізує свій ідейно-художній задум.

Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати значення фразеологізмів релігійного етнокоду, зооморфного культурного коду, природно-ландшафтного субкоду роману Панаса Мирного та Івана Білика „Хіба ревуть воли, як ясла повні?” для реалізації художнього задуму авторів тексту. У статті використано описовий метод дослідження.

Фраземікон роману Панаса Мирного та Івана Білика „Хіба ревуть воли, як ясла повні?” нараховує більше 750 одиниць, серед яких виділяємо прислів'я та приказки, загальноживані та створені на їхній основі індивідуально-авторські порівняння, лайливі усталені вислови, власне фразеологізми.

Центральне місце в романі належить фразеологізмам соматичного культурного коду, оскільки і за кількістю образних конкретизаторів, і за фразеологічною продуктивністю вони превалюють над іншими. Стрижневими словами стійких сполучень слів цього коду можуть виступати лексеми: *бік, бісики, вік, волосся, вуста, вуха, голова* (13 ФО), *голос* (3), *долоня, душа* (8), *живіт* (2), *жили, жир, зуби* (9), *кирпа, кістка, кров, крок, лице, ніс* (5), *нога* (6), *очі* (10), *палець* (3), *печінка, піт, ребра, рот, серце* (4), *сльози, спина, язик*, найбільш функціонально навантаженими з яких є *голова, душа, зуби, нога, очі*.

Важливого смислового й культурного значення набуває текст, позначений фразеологізмами релігійного етнокоду (*Бог, Лазар, миро, хрест*); предметного коду, до якого відносимо вирази з лексемами *бантина, бочка, відро, дзвін, спиця*; зооморфного субкоду із стрижневими словами *віл, вовк, муха, півень, собака, цап, шкура*, морального культурного коду (*горе, діло, думка, дух, розум, совість*); природно-ландшафтного субкоду (*вітер, вода, грім, край, мороз, небо, сніг, світ, сторона, крапля*). Поодинокими висловами представлено фразеологізми антроподіяльнісного субкоду (*дід, майстер, пан*), предметно-грошового (*копійка*) та ін.

За давніми віруваннями українців, „Божество долі, щастя, блага, багатства та ін. протиставляється небогу, знедоленості” [3, с. 33]. Не випадково

окремі фразеологізми з образним конкретизатором *Бог* можуть уживатися з часткою *не* і без неї. Автори роману вміло використали значеннєвий та дидактичний потенціал цих стійких сполучень слів, надаючи їм протилежних значень: *Що це ти кажеш, сину? Чи ти маєш бога в животі, а царя в голові?! Схаменись! Його спалиш, а через його й другі погорять...* [X, с. 45]; *Сказано: не має бога в животі... ірод!* [X, с. 330]; **не мати Бога в животі** ‘бути жорстоким, бездушним, несправедливим і т. ін.’ [ФС I, с. 477]; **не мати царя в голові** ‘діяти нерозумно, несерйозно, безрозсудливо, допускати невиправдані вчинки’ [ФС I, с. 479]).

Нерідко в народних українських фразеологізмах ім’я Бога пов’язане з благородством, захистом, спокоєм чи відсутністю цих добродішностей. Люди вірили, що все робиться з Божої волі, особливо життя чи смерть. Ці віруваннями репрезентовано у висловах **віддати Богу душу** ‘померти’ [ФС I, с. 118] (*Так казала Оришка звечора, а до світа – й богу душу оддала* [X, с. 41]; *Може, розпився, розволочився, та так де-небудь під шинком богу й душу віддав...* [X, с. 164]; *Пана обікрав... сторожа прибив... чого доброго, досі богові й душу віддав...* [X, с. 207]); **гнівити бога** ‘марно нарікати’ [ФС I, с. 174] (*Нічого бога гнівити: він тобі й запоможе, коли там подушне, нужда яка...* [X, с. 176]); **як у Бога (у Христа) за пазухою** ‘безтурботно, привільно, дуже добре, в найкращих умовах’ [ФС I, с. 42] (*Зажив Лейба з піщанами... сказав би, – як у Христа за пазухою, – коли б Лейба у Христа вірив...* [X, с. 84]); **як у Бога за дверима** ‘безтурботно, дуже добре, привільно, у найкращих умовах’ [ФС I, с. 42] (*Невістку, кажеш, візьмеш, сину... тоді заживу, як у бога за дверима? Так воно, мабуть, і буде!* [X, с. 272]). Ці фразеологізми дали можливість письменникам довести, що прості селяни XIX століття свято сповідували правила добродішності і були богобоязливими.

З-поміж фразеологізмів релігійного етнокоду Панас Мирний актуалізував у романі вислови **корчити Лазаря** та **співати Лазаря** (*Чого ти здихаєш? – гримнув на неї голова. – У чоловіка навчилася?.. Той теж, як прийшов, то такого Лазаря скорчив... Прокляті! Через вас на Сибір ще підеш...* [X, с. 17];

На другий ранок він став **співати** перед сестрою **Лазаря**, який він нещасний; хвалився їй своєю надією на університет, коли б тільки рублів з півсотні грошей [X, с. 295]; Та й я, мабуть, такий, що хай собі гуляють самі, – **скорчив Лазаря** Лушня [X, с. 226], що, на наш погляд, мають спільне значення ‘прикинутися безталанним, нещасним’ [ФС II, с. 819]). Ці фразеологізми пов’язані з ім’ям Лазаря Чотириденного з Віфанії. Про нього в Євангеліє від Івана повідомлено, що він був хворий, помер та потім воскрес.

Автори роману для номінації змученої, з хворобливим виглядом людини вміло використовують фразу **як з хреста знятий** ‘дуже блідий, змучений, з хворобливим виглядом’ [ФС I, с. 343], ужиту письменниками 7 разів: *Марина – плаче. Син – сумує. Невістка – як з хреста знята. Діти – і ті притихли, мов їх і в хаті немає...* [X, с. 79]; *Між ними й Мотря, як з хреста знята; а коло неї сини – Василь та Онисько...* [X, с. 112]; *Жінка Василя Семеновича ходила, як з хреста знята* [X, с. 214]. Посилує художній потенціал народного мовлення й вислів **одним миром мазані** ‘дуже схожі між собою в чомусь, перев. негативному; однакові (про людей)’ [ФС I, с. 458] (*Всі вони одним миром мазані!* [X, с. 176]).

Реалізації ідейно-художнього задуму письменників сприяють фрази морального культурного коду, що репрезентовані у романі висловами **совість мучить** ‘кому-небудь дуже соромно, хто-небудь дуже страждає за свою провину, несправедливість і т. ін.’ [ФС II, с. 842] (*Він знав, що тепер справді в Піски йти небезпечно; однак совість його мучила, що так товариша кинули...* [X, с. 223]); **довести до розуму (до ума)** ‘упорядковувати щось, здійснювати якусь роботу на належному рівні’ [ФС I, с. 256], що вжитий 5 разів (*Я знаю, що моя праця не пропаде марно, а доведе її добрий чоловік до розуму...* [X, с. 187]; *Вона йому нагадувала, з якою охотою бралася Христя помагати йому довести до розуму той хліб, що Чіпка подарував; як вона його вихвалювала; як раяла зоставити на насіння „добре жито”...* [X, с. 206]); **діло горить у руках** ‘виконується, здійснюється і т. ін. швидко й успішно’ [ФС I, с. 189] (*Жіночка така маленька, чепурненька, швиденька, – усе в неї до ладу якось не тільки в*

хаті, а й у роботі: швидко вона повертається, **діло горить у неї в руках**, – чисто, гладко... [X, с. 60]), які демонструють високі моральні та інтелектуальні якості простих людей, сприяють конденсації вислову.

Образний конкретизатор *думка* маніфестований у фраземах **спадати на думку** ‘згадуватися, пригадуватися’ [ФС II, с. 845] (*Перше всього спала йому на думку зігнута в три погібелі постать Чижика – гнучка, холодна, як гадюка...* [X, с. 159]) та **спливати на думку** (*Спливе їй на думку та проклята ніч, коли він п’яний зневажив її, матір, тяжкими докорами...* [X, с. 189]), які розглядаємо як варіанти одного вислову.

У назві роману, як відомо, сконденсовано важливу художню, інтелектуальну та культурну інформацію, що досягнуто завдяки використанню образу вола, який здавна в українській культурі символізує важку працю, покору, терпіння, повільність, невибагливість, побожність [7, с. 95]. У тексті твору цей образ використано ще два рази: *Легко тому за всячину братись, робить він, як віл, без утоми; працює, як хазяїн, завжди веселий, покійний* [X, с. 62]; *Грицько радів, дякував у душі порадників. А робив – як той віл, цілий день; спав на голій землі або на колоддях; уставав тільки що на світ благословилося та знову за роботу брався; навіть мало що й їв, та й то все на ходу: пильнував, надолужав, як би більше заробити!* [X, с. 63]; **робить як віл** ‘дуже важко, надмірно’ [ФС I, с. 129].

У складі порівнянь ужито також лексеми *муха* та *собака*, що мають звичну для української етнокультури символіку: *Ціле літо, як муха в окропі, викрутяться і обоє, рано встаючи, пізно лягаючи* [X, с. 104]; *Чіпка викрутився цілий місяць, як муха в окропі: ніколи було дослухатись, що люди говорять* [X, с. 320]; **вертігися як муха в окропі** ‘бути постійно зайнятим, заклопотаним’ [ФС I, с. 74]; *Спасибі, люди добрі зглянулись, а то б прийшлося тинятися, пропадати, як собаці під тином, – Христа ради руку простягати...* [X, с. 44]; **як собака під тином** ‘зазнавати поневірянь, незручностей’.

Художньому узагальненню поведінки людини в певних ситуаціях допомагає символіка назв тварин: вовка, що зазвичай символізує невдячність,

злість, жорстокість, голодне життя, холод [7, с. 103] (*А тут у хаті – хоч вовків гони... й топлива кат має...* [X, с. 281]; **хоч вовків (собак, псів) гони** ‘дуже холодно’ [ФС I, с. 188]), цапа, символічне значення якого пов’язане з упертістю, марністю сподівань, дурістю [Там само, с. 628] (*А шкода! Зогнив – так ні за цапову душу... й чарки горілки не вип’ємо!* [X, с. 174]; **ні за цапову душу** ‘зовсім марно, даром; ні за що’ [ФС I, с. 286]), півня, як символу ночі, смерті, вогню [Там само, с. 451 – 452] (*Не одбере він... ні! Хай тільки одбере... Я йому такого пуцу півня!! – грізно каже Чіпка. Дід аж не стямився* [X, с. 45]; **Червоний півень** просвічував їм шлях своїми кривавими очима... а навкруги собаки валували... [X, с. 343]; **пускати червоного півня** ‘підпалювати що-небудь, викликати пожежу з метою розплати, помсти’ [ФС II, с. 721]).

У романі Панаса Мирного та Івана Білика „Хіба ревуть воли, як ясла повні?” зображено українських селян як носіїв давніх вірувань, народних уявлень про навколишню дійсність, природу, що оточує людину. Прочитання фраземікону твору під цим кутом зору переконує нас у тому, що в стійких сталих виразах, залучених авторами до художнього тексту, виявляються ментальні риси українців, пов’язані з уявленнями про особливості світобудови, віру в магичні сили природи тощо. Тому важливого значення в романі набувають фразеологізми природно-ландшафтного субкоду. Серед них особливою продуктивністю наділені стійкі сполучення слів з образним конкретизатором *вода і земля*.

Вода, за народними уявленнями, – „найвеличніший дар неба Матері-Землі, бо вона оживлює її та робить плодючою. Вода також виступає як спосіб магичного очищення” [3, с. 83]. Ці властивості денотата враховані у фразеологізмах **виводити на чисту воду** ‘викривати чию-небудь непорядність, підступність, нечесність і т. ін.’ [ФС I, с. 83] (*Все опишу... Я їх на чисту воду виведу* [X, с. 152]); **варити (виварювати) воду** ‘знущатися з кого-небудь, показуючи свої примхи, вередуючи перед ким-небудь чи прискіплюючись до когось’ [ФС I, с. 67] (*Буде того, що над нашими дідами та батьками знущалися та з нас воду виварювали...* [X, с. 211]). Такі особливості води, як

плинність, здатність випаровуватися, змінювати свою форму, мати крапельки, які важко відрізнити, враховані у висловах **як у воду впасти** ‘зникнути безслідно; пропасти’ [ФС I, с. 148] (*Пропав Стьопка, як у воду впав...* [X, с. 96]; **мов у воду опущений** ‘дуже похмурий, сумний хто-небудь’ [ФС II, с. 589] (*Галя недовго мовчала. Поглянула вона на знівеченого її словами Чінку, що сидів, мов у воду опущений, боявся підвести на неї очі, – і жаль пройняв любляче дівочьке серце* [X, с. 263]); **як дві каплі води** ‘дуже схожий на когось, щось, подібний’ (*Дід мотнув головою: „А той же батько! як дві каплі води...”* – *промовив уголос* [X, с. 45]; *Та вже ж і синок у Василя Семеновича, – сказано: якби такий розум – батько, як дві каплі води* [X, с. 99]).

Архіконцепт *земля* актуалізований у фразеологізмах тексту роману шість разів, де закодовано вірування давніх українців про Землю як одну із основних стихій світотворення, центральну частину триєдності (небо – земля – пекло). За народними уявленнями, Земля справедлива, вона народжує й забирає людей [11, с. 53; 3, с. 188)]. Природно, що відтворюючи ментальні риси українців, Панас Мирний та Іван Білик не могли не використати фразеологізмів, у яких репрезентовано цей концепт. Тому вислови **хоч крізь землю провалитися** ‘з’являється бажання щезнути, перестати існувати (переважно від сорому, страху і т. ін.)’ [ФС II, с. 704] (*Ніхто ні чув, ні бачив. – Переходить день; минає другий, третій... як крізь землю провалився!* [X, с. 21]; *Чіпці стало соромно, хоч крізь землю...* [X, с. 225]); **як з-під землі виріс** ‘раптово, несподівано’ [ФС I, с. 322] (*Далі – послали Лейбу за батюшкою – молебень служити... Батюшка – як з землі виріс* [X, с. 82]; *Незабаром і вродились, як з землі вирости, великі рублені палати, аж у дванадцять горниць, з погребами під низом, з бляшаною покрівлею* [X, с. 85]); **не чути землі під собою (ногами)** ‘під впливом радісного збудження або хвилювання бути дуже енергійним, рухливим, легким, швидким і т. ін.’ [ФС II, с. 959] (*Страховище нічого того не чуло: воно навіть не чуло землі під собою...* [X, с. 107]; *Він сам себе, землі під собою не чує...* [X, с. 142]) вважаємо важливими для розуміння народного бачення світобудови, ментальних рис українців.

Фразеологізми, що мають у своєму складі назви природних явищ, Панас Мирний та Іван Білик нерідко подають у тому вигляді, у якому узвичаєне їхнє вживання в Центральній Україні. Зокрема, з двох варіантів фразеологізму (звідки *вітер віє* і *відкіль вітер віє*) обрано другий, той, що містить розмовний варіант займенника (*Тоді знатимете: чи живе, чи ні! Побачите... Видно вже, відкіль вітер віє...* [X, с. 73]; звідки **вітер віє** ‘від кого йде, кому належить думка, погляд; чий вплив’ [ФС I, с. 132]).

Порівняння **як грім з ясного неба** ‘несподівано, раптово, зненацька’ [ФС I, с. 198] використано у формі *як грім грянув*, що також поширене в усному мовленні жителів Центральної України (*Пронеслася, як грім грянув, чутка: піщан оддали генералові!* [X, с. 76]).

Фразеологізм **мороз пішов поза спиною** ‘комусь стає дуже неприємно, моторошно, страшно і т. ін.’ [ФС I, с. 507] у тексті роману виявлений у п’яти варіантах: 1) *У його аж мороз пішов поза спиною...* [X, с. 10]; 2) *У Чіпки аж мороз подрав по спині: він ніколи не чув такого дідового голосу...* [X, с. 44]; 3) *У Максима мороз побіг поза спиною...* [X, с. 124]; 4) *Отже ще й досі, під пізній вечір, подирає мороз поза шкурою веселих гуляк, як глянуть вони на хрест, що геть-геть здалека чорніє над Ромоданом...* [X, с. 346]; 5) *Чіпку подрав мороз поза шкурою... „Так... так! – думає він. – Оце ж воно йому й ікнулося!..”* [X, с. 317]. А це свідчить про широке використання матеріалів усного мовлення в художній творчості майстрів слова.

Проте не можна не сказати, що немало фразеологізмів цього субкоду подано в усталеній формі, як-от: *А так – років, може, через десяток – як з неба впала серед Пісок вістка, що генерал умер, а генеральша їде з синами на село жити* [X, с. 85]; **як з неба впасти** ‘несподівано, зненацька з’явитися’ [ФС I, с. 148]; *Хіба Хоменкова? – так же не близький світ од Хоменкового хутора сюди теліпатися...* [X, с. 10]; **не близький світ** ‘дуже далеко’ [ФС II, с. 784]; *Ледве Мотря на той світ не переставилась* [X, с. 21]; **переставитися на той світ** ‘померти’ [ФС II, с. 621]; *Довелося генеральші на старості літ самотою світом нудити* [X, с. 93]; **нудити світом** ‘перебувати в стані апатії, знемагати

від бездіяльності, марнуючи час' [ФС II, с. 559]; *У неї ніколи нічого того і в думці не було, а тут – як сніг на голову!* [X, с. 279]; **як сніг на голову** 'зовсім несподівано; раптово' [ФС II, с. 837]; *Максим полежав ще з місяць; дали йому „чисту”, почепили ще нову мєдаль, та й випустили на всі чотири сторони* [X, с. 137]; **на всі чотири сторони (боки)** 'куди завгодно, будь-куди' [ФС I, с. 44]; *Загвалтувало село від краю до краю: пішли суди та пересуди та поговірка...* [X, с. 203]; **від краю до краю** 'по всій території, площі чого-небудь, на всьому просторі' [ФС I, с. 395].

Отже, художній дискурс роману Панаса Мирного та Івана Білика набуває важливого смислового й культурного значення у зв'язку з уведенням у нього фразеологізмів релігійного етнокоду (*Бог, Лазар, миро, хрест*); предметного коду, до якого відносимо вирази з лексемами *бантина, бочка, відро, дзвін, стиця*; зооморфного субкоду із стрижневими словами *віл, вовк, муха, півень, собака, цап, шкура*, морального культурного коду (*горе, діло, думка, дух, розум, совість*); природно-ландшафтного субкоду (*вітер, вода, грім, край, крапля, мороз, небо, сніг, світ, сторона*). Поодинокими висловами представлено фразеологізми антроподіяльнісного субкоду (*дід, майстер, пан*), предметно-грошового (*копійка*) та ін.

Автори монументальної селянської епопеї, якою є роман „Хіба ревуть воли, як ясла повні?”, художньо узагальнюють поведінку людини в певних ситуаціях, наповнюючи текст влучними порівняннями з використанням зоономенів. Фразеологізми природно-ландшафтного субкоду презентують давні уявлення українців про навколишнє середовище, що виявляють ментальні риси народу. Глибокого психологізму при розкритті внутрішнього стану героїв твору досягнуто завдяки сконденсованості понятійних та емотивних сем в одному вислові (фразеологізмі). Перспективи дослідження вбачаємо у зіставленні функцій фраземікону у різних прозових творах другої половини XIX століття.

Використана література

1. Агарева А. Г. Эмоционально-оценочные смыслы в тексте / А. Г. Агарева // Проблемы эмоционально-экспрессивного синтаксиса. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1987. – С. 5 – 8.
2. Бублейник Л. В. Особливості художнього мовлення : [навч. посіб. зі спецкурсу для студ. гуманіт. ф-тів] / Л. В. Бублейник. – Луцьк : РВВ „Вежа” Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2000. – 178 с.
3. Войтович В. М. Українська міфологія / В. М. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 662 с.
4. Голуб И. Б. Стилистика современного русского языка / И. Б. Голуб. – М. : Высшая школа, 1986. – 203 с.
5. Демська-Кульчицька О. М. Фразеологія / О. М. Демська-Кульчицька. – К. : Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2008. – 74 с.
6. Ефимов А. И. Стилистика художественной речи / А. И. Ефимов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1961. – 519 с.
7. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
8. Здіховська Т. В. Фразеологія прозових творів Уласа Самчука та Богдана Лепкого. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 200 с.
9. Фокина М. А. Фразеологические единицы в повествовательном дискурсе (на материале русской художественной прозы XIX – XX веков) : автореф. дис. на соискание учёной степени доктора филол. наук : спец. 10.02.01. „Русский язык” / М. А. Фокина. – Орёл, 2008. – 50 с.
10. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка / Н. М. Шанский. – М. : Высшая школа, 1985. – 160 с.
11. 100 найвідоміших образів української міфології / В. Завадська, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак. – К. : Орфей, 2002. – 448 с.

Використані джерела

ФС – Фразеологічний словник української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.

Х – Мирний Панас Вибрані твори / Панас Мирний. – К. : Дніпро, 1974. – 560 с. („Хіба ревуть, воли як ясла повні?“).

SYSTEMIC ANALYSIS OF THE USE OF ELECTRONIC GAME RESOURCES TO SUPPORT THE LEARNING PROCESS OF JUNIOR HIGH SCHOOL STUDENTS

KONDUR O.

doctor of pedagogical sciences

Institute of Postgraduate Education

Vasyl Stefanyk Precarpathian NU

Ivano-Frankivsk, Ukraine

STEFURAK R.

magister

Institute of Postgraduate Education

Vasyl Stefanyk Precarpathian NU

Ivano-Frankivsk, Ukraine

Relevance of the article lies in the justification of the transition of education in the competence approaches, which are specified in the Conceptual Framework for the reform of secondary education "New Ukrainian School". New modern requirements of the society to the educational process consists in the need for its practical orientation, creation of comfortable conditions for self-development and self-improvement of primary school students taking into account their individual characteristics. In particular, it concerns the education of primary school pupils with the purpose of their formation of information and mathematical competence.

One of the pillars of innovation in primary education is the use of playful methods in the adaptation and play cycle of education of students. It should be noted that the use of electronic gaming resources combines cognitive and developmental functions that contain an integral theoretical material and competence tasks, which are presented in the form of a game on a subject.

The general basis for the regulatory and legal implementation of the latest information technologies in general educational institutions for the educational process is the Cabinet of Ministers of Ukraine on the Conceptual Framework for Reform of Secondary Education "New Ukrainian School", "On Approval of the Strategy for the Development of the Information Society in Ukraine", the orders of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On measures to implement electronic educational content", "On experimental work on the basis of general educational institutions".

Theoretical and methodological aspects of the study of the design of electronic educational game resources on informatics for primary school students make up the refinements of a number of such scientists: the general scientific basis for the use of information technologies in education is discussed in the works: A.M. Gurzhiy, M. Grzybowski, T. I. Kowal, A. M. Kolomiets, M. P. Leshchenko, B. V. Oleinik, V. Osadchy, L. Panchenko, A. Spirin, A. Spivakovsky, N. Urane, A. Yatsishin and others.

The purpose of the scientific article is the creation and use of electronic-educational game resources to improve the quality of the educational process of junior schoolchildren in the classroom using mathematical applications.

Research of relevance of design of electronic-educational resources. Modern development of the newest information technologies at the end of XX - beginning of XXI centuries has caused transition to an information society that in turn demands from modern graduates (experts) ability to apply the received knowledge professionally in a life and creatively solve arising questions and independently make their decisions.

Modern information research is based on the following definitions A. N. Spirina, who clarifies this concept and notes that "ICT should be understood as a technology for developing information systems and building communication networks, which usually involves psychological and pedagogical support for the design, development, implementation and support, as well as the technology of using

such systems and networks to formalize and solve problems in any subject area" [1, p. 49].

In this way, let us consider in more detail the "tools" that are necessary to achieve the goals of the educational process and are the means of learning. The development of modern science and technology leads to the emergence of new tools that are introduced into the educational process.

Based on the above, the means of learning can be considered an object of learning environment, which is used in the educational process for the organization and control of quality improvement in educational and cognitive activities.

One of the main modern means of education, without which it is impossible to content the educational and information space, is electronic educational resources. Such scientists as V. Bykov [2; 3], V. P. Volynsky [4], A. N. Gurzhy [5; 6], Y. A. Zhuk [4], V. V. Lapinsky [2; 6], etc. are engaged in this problem of the concepts of "electronic educational resources" and their classification.

Creation of a professional electronic-educational game resource begins with its designing. The definition of the term "pedagogical design" appeared in the 70-80s of the last century, when engineering and industrial terminology began to apply in pedagogy.

C. M. Denisenko singles out two forms of presentation of educational material in accordance with the selected multimedia content:

- *internal, which provides for the orderly organization of educational content of electronic-educational game resource, in particular, the method of headings and use of ontologies;*
- *which looks symbolic on the screen.*

Studying and researching the issue of design from the point of view of the latter form, we can emphasize that in the design of multimedia content of electronic gaming resources she understands "the activity of external design of educational material, by its reasonable presentation by multimedia data on the screen in an aesthetic form, in order to create the most favorable conditions for the implementation of training using information technologies". [7, c. 23–24].

A.N. Mikityuk, N.V. Olefirenko, N.D. Yants define that the design of electronic didactic resources is a purposeful activity of a teacher on creation of electronic means of education and their introduction into the educational process [8].

On the basis of the last definition, we will consider the activity on development of an electronic-educational game resource taking into account the content of educational material and age peculiarities of younger schoolchildren and possibilities of their application in educational process.

Foreign experience in designing and application of electronic-educational game resources. Introduction of modern information technologies in primary education at the beginning of the XXI century is characterized by the use of mobile and cloud technologies, i.e. by the appearance of multimedia teaching aids. One of the latter are most common in Australia, the United States, and the United Kingdom and proved to be extremely effective at the initial stage of education. The use of modern innovative means to support education contributes to its transformation, as well as activates the cognitive activity of younger students and improves their learning process. A study of 10-11 year olds in the United Kingdom shows that multimedia can be used to support the learning of more electronic gaming resources. After all, visual aspects (colour, movement), audio (music, voice recording, sound effects) contribute to increasing the motivation of students to learn, focus the attention of students on the study of subjects and effectively involve them in learning.

A study commissioned by the European Commission during the 2011-2012 school year in 31 countries (27 EU countries, as well as Croatia, Iceland, Norway and Turkey) shows that the use of EURAS was not as high as expected. Only 37% of primary school-age children attend general education institutions with high quality digital equipment and, consequently, one in four students in schools with a virtual learning environment, 15% of students are taught by teachers who create and use UOIR every day or almost every day, and another 15% are trained by teachers to develop their own UOIR once a week.

Today it is considered to be one of the most important issues of filling the educational and information space with quality UOIR, there is a unification of

European countries, about the creation of a single educational information space. Thus, the EUfolio project was created on the basis of this joint efforts of 14 partners from 7 countries, with the participation of 4098 students and 194 teachers from 72 schools in Ireland, Cyprus, Lithuania, Slovakia and Spain. This pilot project, which was implemented to create and test innovative technologies, is a Portfolio for models for 6 years, from May 2013 to the end of April 2019.

Having analyzed the international researches of designing and introduction of electronic-educational game resources in educational process testifies to their advantages and difficulties in general educational institutions abroad is reflected in the Table 1.

Table 1

The main results of the research of foreign experience of creation and use of electronic-educational game resources in primary school

Benefits	Difficulties
Intensification of educational and cognitive activities of junior school children	Deficiencies of electronic lighting resources
Enhancing the knowledge of junior high school students	Significant shortage or lack of electronic educational resources in the mother tongue
Increasing students' motivation to learn	The focus of English-language e-educational gaming resources for former colonial countries.
Positive impact on the formation for junior high school students of logical thinking	Emergence of the problem of realization of electronic-educational game resources on-line

So, from the analysis of foreign experience it is possible to allocate the general purpose of the international community today is a search of effective ways of use of electronic-educational game resources in primary education and encouragement of teachers and younger pupils to train and study with use of modern information technologies.

Domestic experience in the design and application of electronic-educational game resources. Analyzing the scientific-methodical and pedagogical literature on the organization of the introduction of electronic-educational game resources for the education of junior schoolchildren, showed that one of the most common types of

EOIR, which began to gain popularity among primary school teachers in Ukraine, are multimedia presentations. Created by PowerPoint or specialized editors of Macromedia Flash, Picasa, Photodex ProShow, they are used for multimedia support of primary school lessons.

In the course of the research it was found out that 45% of the interviewed teachers in Ukraine most often use electronic educational resources with the stamp of the Ministry of Education and Science of Ukraine, 40% prefer electronic educational resources from the Internet. The analysis of the use of e-educational resources in the educational process has shown that:

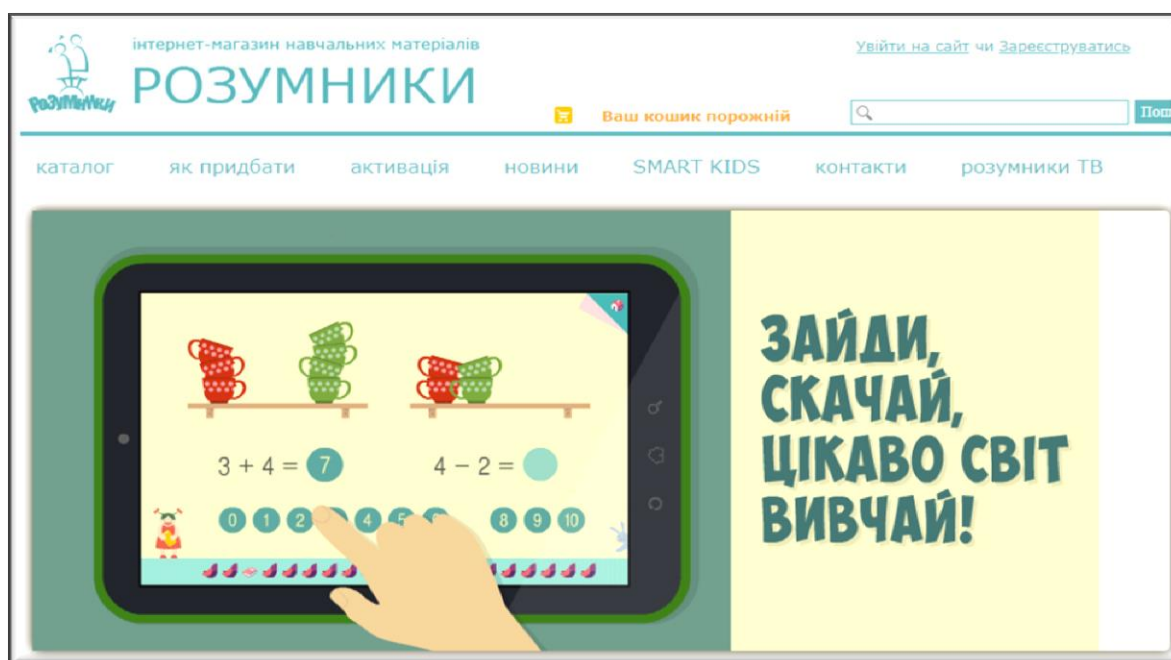
- 3% - apply because they don't see the need;
- 8% of primary school teachers do not use electronic educational resources because they are not provided with them;
- 12% – are systematically used;
- 13% – does not apply due to different circumstances, lack of experience, technical capacity and willingness, etc.;
- 64% – are used occasionally.

Thus, it was found out that one of the reasons for the non-use of modern information technologies in practical work is the insufficient number of quality electronic educational resources for primary school students, which is confirmed by 74% - the results of the survey of teachers; 5% of the interviewed teachers indicated that preparation for the lesson using information technologies takes too much time.

According to the results of the above-mentioned survey, 71% of respondents use in their practical electronic resources of TM "Nova Scochniki", 22% - TM "Novaya Scochniki", 17% - TM "Umniki", 11% - teachers introduce e-educational resources for educational purposes of TM "Soroka White-sided" and approximately the same number of teachers develop their own e-educational resources.

The modern trend of education development among teachers is increasingly spreading electronic-educational game resources for primary school students, such as: TM "Smart", among which "Mathematics, 1st grade" is the author Shevchuk L.M.,

who received the stamp of the Ministry of Education and Science of Ukraine in 2014, is represented by on (Fig. 1).

Fig.1. Example of electronic-educational game resources for primary school students

This is the first domestic electronic-educational gaming resource, which was created specifically for the line of modern personal devices with Multitouch support. This electronic-educational gaming resource contains a theoretical part, audio-visualization and interactive educational and gaming exercises to study new material, repetition and fixing of the passed material, makes it possible to cover all the topics of the current curriculum in mathematics for grades 1-4 of primary school. Also, didactic game tasks for each lesson of mathematics have been developed and accordingly selected taking into account the age peculiarities of the younger pupils. Well thought-out motivation systems such as convenient navigation, sound, friendly interface, assistance in the use of electronic-educational game resource for years and extra-curricular time for better learning of educational material.

Thus we have found out that now there is a problem not insufficient development of methodical aspects which are used by domestic electronic

educational resources, therefore each teacher starts to apply electronic educational resources at own discretion. Based on the indicators of data on the experience of design and use of electronic educational resources for younger students, the positive moments and some difficulties are presented, which are understood in the process of use of Table 2.

Table 2

The main results of the study of domestic experience of creation and application of electronic educational resources in primary schools

Benefits	Difficulties
Intensification of educational and cognitive activities of schoolchildren	Insufficient number of quality electronic educational resources, in particular, electronic educational game resources and lack of standards for them
Increasing the motivation of younger students to learn	Insufficiently developed methodological support in the use of electronic educational resources
Improving the quality and efficiency of the educational process	The principle of building an individual educational trajectory is only partially implemented
Development of visual and imaginative thinking of schoolchildren	The impossibility to control the actions and levels of educational achievements of pupils from the teacher's workplace without additional programs

So, we can sum up that despite the availability of electronic educational resources for younger students, many issues remain unresolved for their creation and use. There is a lack of quality e-educational resources, as well as a lack of professional methods of design and use of electronic resources in the educational process, as well as an assessment of their quality and effectiveness of education of students using in the educational process.

Conclusion

Having carried out a systematic analysis of foreign experience in the use of electronic educational resources in primary education has allowed us to find out that electronic educational resources in the form of electronic textbooks are being actively introduced into the educational process of primary schools in many leading countries. In the developed countries of the world, e-educational game resources are placed in

open online environments, which greatly facilitate access to them and account for the educational achievements of schoolchildren.

Having analyzed the studies of the national experience, the introduction of e-educational resources by teachers in primary schools shows that they are widely used, mainly in the preparation of teachers for classes (88.6%), to familiarize students with new material (72%), in order to consolidate it (59%). Among the variety of types of e-educational game resources, teachers prefer presentations, methodological and didactic collections. Only an insignificant part (11%) of domestic primary school teachers develop their own electronic educational resources, most often in the form of presentations, simulators and electronic manuals. Teachers in Ukraine, as well as foreign colleagues, note the positive impact of the use of electronic educational resources on the activation of educational activities of students, increasing their learning effectiveness and motivation for learning, and the development of their visual and imaginative thinking. Let us note the difficulties that domestic teachers have to face - this is, above all, the lack of quality electronic and educational resources. In particular, e-educational game resources have no standards for their quality and insufficient development of methodological support for the use of e-educational resources. It is difficult to implement the individual educational trajectory of each pupil excludes the control of actions and levels of educational achievements of pupils from the teacher's workplace without installing additional software.

References

1. Spirin O. M. Kryteriyi i pokaznyky yakosti informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy navchannya / O. M. Spirin // Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya, 2013. – №1 (33). – Rezhym dostupu: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/788> (accessed 2/26/15). - The name from the screen.

2. Bykov V. YU. Metodolohichni ta metodychni osnovy stvorennya i vykorystannya elektronnykh zasobiv navchal'noho pryznachennya / V. YU Bykov, V. V. Lapins'kyy // Komp'yuter v shkoli ta sim'yi, 2012. – № 2 – pp. 3–6.

3. Bykov V. YU. Teoretyko-metodolohichni zasady stvorennya i rozvytku suchasnykh zasobiv ta e-tekhnologiy navchannya / V. YU. Bykov // Rozvytok pedahohichnoyi i psykhologichnoyi nauk v Ukrayini 1992–2002. Zb. nauk. prats' do 10-richchya APN Ukrayiny /Akademiya pedahohichnykh nauk Ukrayiny. – CH. 2. – Kharkiv : OVS, 2002. – pp. 182–199.

4. Hurzhiy A. M. Zasoby navchannya : navch. posib. dlya stud. vuziv ta slukhachiv pidvyshch. kvalifikatsiyi / A. M. Hurzhiy, YU. O. Zhuk, V. P. Volyns'kyy. – K. : IZMN, 1997. – 208 p.

5. Hurzhiy A. M. Informatyzatsiyi i komp'yuterizatsiyi zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv Ukrayiny – 20roky / A. M. Hurzhiy, V. YU. Bykov, V. V. Hapon, M. YA. Pleskach // Komp'yuter u shkoli ta sim'yi, 2005. – №5. – pp. 3–11.

6. Hurzhiy A. M. Elektronni osvitni resursy yak osnova suchasnoho navchal'noho seredovyscha zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv / A. M. Hurzhiy, V. V. Lapins'kyy // Informatsiyi tekhnologiyi v osviti, 2013. – № 5. – pp. 30–37.

7. Denysenko S. M. Psykholoho-pedahohichni zasady proektuvannya mul'tymediynoho kontentu elektronnykh osvitnikh resursiv dlya vyshchoho navchal'noho zakladu : dys. kand. ped. nauk: 13.00.10 / Denysenko Svitlana Mykolayivna. – K., 2013. – 262 p.

8. Mykytyuk O. M. Tekhnolohiya proektuvannya elektronnykh dydaktychnykh resursiv / O. M. Mykytyuk, N. V. Olefirenko, N. D. Yants // Zasoby navchal'noyi ta naukovo-doslidnoyi roboty, 2011. – Vyp. 40. – pp. 141–153.

ТИПОЛОГІЯ МІСТ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (1921–1939) ЗА ОРІЄНТАЦІЄЮ, КОНФІГУРАЦІЄЮ ТА ЕНТРОПІЄЮ ВУЛИЧНИХ МЕРЕЖ

БРИЖУК А.В.

Аспірант,

Кафедра історії

Національного університету «Острозька академія»

Заступник директора з наукової роботи

Державний історико-культурний заповідник міста Острога

м. Острог, Україна

Між двома світовими війнами Волинь, за виключенням східної та південно-східної частини, перебувала в складі Польщі. Метою дослідження є вивчення трансформаційних процесів у містах Волинського воєводства в міжвоєнний період. У статті на основі історичних джерел запропонована типологія міст Волинського воєводства за орієнтацією, конфігурацією та ентропією вуличних мереж, проведено типологію міст воєводства за просторовими чинниками. Вуличні мережі можуть бути сплановані за чіткими принципами організації, або вони можуть органічно розвиватися шляхом нарощування, але їх конфігурація та орієнтація допомагають визначити просторову логіку та порядок міста. Заходи ентропії виявляють порядок та безлад вулиць міста. Для цього проаналізовано адміністративну систему Польщі. Також за матеріалами переписів 1921 р. та 1931 р. проаналізовано структуру та національний склад міських поселень Волині. Здебільшого основу жителів міст і містечок складали представники українського, польського та єврейського народів.

Творення української версії «нової історичної науки» характеризується переміщенням центру уваги на урбаністику. На сучасному етапі проблеми урбаністики є одним із перспективних та значущих у державному та

суспільному значенні напрямів досліджень, а тому викликають значний науковий інтерес. Вивчення таких механізмів трансформацій суспільства, як урбанізація, потребує усвідомлення ролі міста в соціокультурних процесах і перетвореннях дає змогу пояснити інші важливі процеси української історії. У цьому контексті створення системи поділу міст за типовими ознаками є особливо актуальним.

Вивчення етнічної та територіальної структури населення Волинського воєводства відображене в низці праць українських істориків. Статистичні дані в дослідженнях використовували С. Кічий [10], В. Колесник [10], В. Кубійович [10], М. Кучерепа [10], С. Макарчук [10], В. Марчук [10] та інші автори. У статті В. Марчука висвітлено типологію міст Волинського воєводства та проведено комплексний аналіз національного складу міських поселень Західної Волині на поч. 1920-х рр.

Мета цього дослідження – здійснити спробу виявити в архівному матеріалі особливості та типові ознаки, які дозволяють створити типологію для аналізу історичного процесу розвитку міст Волині, їхні ролі та значення у цьому регіоні; за допомогою абстрактних теоретичних моделей провести типологію міст воєводства за просторовими чинниками.

Після завершення польсько-радянської війни 1920 р. політична доля західноукраїнських земель визначилася на користь Польщі. За результатами переговорів між Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою й Українською СРР, з одного боку, і Польщею, з іншого, 12 жовтня 1920 р. у Ризі було підписано радянсько-польське перемир'я, а 18 березня 1921 р. – Ризький мирний договір. Згідно з ним радянська сторона визнала включення західнобілоруських та західноукраїнських земель до складу Польщі [17, с. 43]. Ще до польсько-радянської війни 1920 р. адміністративне керівництво так званими Східними землями здійснював Генеральний Комісар Східних земель і його канцелярія. Розпорядженням Генерального Комісара від 4 лютого 1919 р. встановлювався повітовий поділ Східних земель, на той час вже контрольованих Польщею. 26 вересня 1919 р. був визначений гмінний

адміністративний поділ, що приблизно повторював волосний поділ періоду Російської імперії [8, с. 20].

На початку ХХ століття М. Вебер з економічної точки зору визначив, що містом є поселення, у якому діє «ринок», де «ринок» означає «наявність регулярного товарообміну усередині поселення в якості істотної складової частини доходу та задоволення потреб населення. Із соціологічної точки зору місто представляє собою поселення, тобто проживання у тісно примикаючих один до одного будинках, які складають настільки широке населене місце, що взаємне особисте знайомство мешканців один з одним, яке відрізняє сусідський зв'язок, у ньому відсутній» [10, с. 335-348].

У міжвоєнний період чинники, виділені М. Вебером, не були визначальними для адміністративного поділу Польщі. Поділ її території на воєводства, повіти та гміни передбачав зміну статусу багатьох поселень, а особливо містечок. У Волинському воєводстві було дві форми міських поселень: міста та містечка. Термін «місто» в міжвоєнні роки застосовувався до населених пунктів, що налічували більше 4000 жителів. Також у період інкорпорації земель це право поширювалося на поселення, що мали муніципальну систему в російський час. До населених пунктів, які не відповідали чисельному цензу, застосовують назву «містечко», яка вживається з причин історичної тяглості [17, с. 320]. Варто підкреслити, що польський уряд так і не зміг визначитися з правовим статусом містечок, і як наслідок відносив їх переважно до міських поселень. Законодавча база, яка регламентувала правовий статус міст і містечок Волині, побачили світ ще в 1919 р. Це постанови Генерального Комісара Східних земель від 27 червня 1919 р. «Про міста» [Ошибка! Источник ссылки не найден.] і від 7 листопада 1919 р. «Про критерії поділу на міста і містечка» [5]. Головним критерієм, який відрізняв місто від містечка, став тільки кількісний показник – чисельність населення. Містечками називалися поселення, в яких проживало від 2000 до 4000 осіб. Понад 4000 осіб налічувало вже місто. Статус отримували не за демографічним цензом, а з історичних (Радивилів та Малий Вишнівець) чи економічних причин.

Прикладом останнього є містечко Березне, яке було торговим та ремісничим центром, населеним євреями (94%). Містечка налічували 2000-4000 осіб. Міста або містечка гміни не мали права самоуправління і керувалися урядом гміни [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. Містечок, які б налічували понад 5000 мешканців, перепис 1921 р. не зафіксував.

У Волинському воєводстві на час вищезгаданого перепису налічувалося 91 міст та містечок. У 1924 р. цей перелік скоротився до 85 населених пунктів із міськими статусами, 7 міст і містечок доєдналися в 1930 р. у результаті адміністративних змін (включення сарненського повіту) [3]. З них 15 втратили свій статус згідно з указом міністра внутрішніх справ від 28 лютого 1937 р. «Про встановлення офіційних назв міст» [8, с. 335-348] та стали селами. З 70 містечок, з яких 48 населених пунктів мали статус містечок гмінних, 15 мали статус міста. 12 міст були повітовими центрами. Зміни адміністративного статусу теж стали чинником типології. Свій статус змінили: у 1924 р. Острог перестав бути повітовим центром; Здолбунів з 1925 р. змінив Острог у цій ролі; Костопіль у 1925 р. став центром повіту у зв'язку з поділом Рівненського повіту. Попри вищезгадані зміни статусів міст за адміністративним, демографічним та етнічним чинниками проведено типологію всіх 91 міських поселень.

Крім адміністративного критерію важливим є демографічний чинник. Найбільш повну картину цих показників подає Польський статистичний комітет у своєму «Покажчику місцевостей Речі Посполитої» («Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej») 1923 р. [Ошибка! Источник ссылки не найден.] та 1933 р. [7] В основу покажчика лягли результати переписів 1921 р. та 1931 р., які включають інформацію про всі без винятку населені пункти та їхній характер, кількість житлових і нежитлових приміщень поселення, кількість жителів відповідно до статі, релігії та національності.

Типологія за кількістю мешканців частково збігається з типологією за адміністративною функцією оскільки статус надавався за кількісним цензом. Враховуючи той факт, що 12 з 15 міст були малими, то для міст типологію

можна розширити. 9 міст населяло менше 10 тис. мешканців. У Володимирі, Кременці та Острозі проживало понад 10 тис. осіб. Понад 20 тис. чол. проживало в Рівному, Ковелі та Луцьку. Загалом лише 18,3% мешканців воєводства проживало в містах у 1921 р., а в 1931 р. цей показник знизився до 13,3% [10, с. 142]. Скорочення міських жителів пов'язане з природнім приростом у селах, політикою осадництва, ревізією переліку міських поселень у 1924 р. та територіальними змінами у 1930 р. Загальний показник для Польщі в міжвоєнний період становив 18 % [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 124].

Новий метод типології міст запропонував науковець із Берклі Джеф Боїнг (Geoff Boeing) для міст США, а також для деяких столиць світу. У червні 2018 р. він виклав матеріали своїх досліджень та інструменти в публічний доступ [0]. Напрямки, або орієнтація, вулиць у просторі позначені на полярній гістограмі – головна методологія Джефа Боїнга. Кожне з досліджених міст отримало свою унікальну «розу вітрів». Сформовані графіки дослідник порівнює та групує між собою. Методологія Боїнга розширює можливості типології міст за просторовими чинниками. Адже просторові мережі, такі як вулиці, стежки та транзитні лінії, організовують людську динаміку складних міських систем. Вони формують поведінку подорожей, рішення про місцезнаходження та текстуру міського простору.

Вимірювання вуличних мережевих моделей може допомогти дослідникам, планувальникам та членам громади зрозуміти місцеву традицію містобудування, планування транспорту та оцінити існуючі схеми та конфігурації транспортної системи. Для дослідження міст Волинського воєводства джерелом стала військова топографічна карта 1924–1939 рр. [2]. Вона дає можливість оцінити просторові чинники існування міст. На жаль, масштаб мапи зумовив значне спрощене зображення міських вулиць на карті, але є єдиним і цілісним джерелом для усіх міст. Для аналізу обрано 15 міст Волинського воєводства. Отримані гістограми дають змогу робити висновок про наявність чи відсутність лінійного планування. Чітко виділяються гістограми Луцька, Ковеля та Сарн. Вулична мережа міжвоєнного Луцька

орієнтована з півночі на південь, з північного сходу на південний захід, а також з північного заходу на південний схід. Чітка квартальна забудова Луцька була зумовлена попереднім історичним досвідом. Ковель та Сарни в міжвоєнний період теж були лінійно спланованими містами. Обидва міста були розділені навпіл залізницею. Дві частини міст мали відмінне орієнтування відносно осі північ-південь, тому на гістограмі зображені у вигляді шестипроменевої зірки. Змішане або «хаотичне» планування притаманне більшості волинських міст (10 з 15). Головними чинниками формування цих міст є рельєф та історично зумовлені умови забудови. Міста на різних етапах переплановувалися та в їх планування вносилися ті чи інші зміни. Тому на гістограмах Острога, Рівного, Корця, Дубно та Радзивилова наявні напрямки, котрі переважають. На «троянді вітрів» позначені нові ділянки міської забудови з лінійним плануванням. Абсолютним рекордсменом «хаотичності», ентропії, міського простору в міжвоєнний час був Кременець. Міський простір цього міста розташований на пагорбах Кременецьких гір, тому складний рельєф став головним чинником планування міських мереж.

Вуличні мережі є головними чинниками організації та обмежень транспортних систем міста відповідно до просторової логіки - будь то запланована чи не планована, упорядкована чи невпорядкована. Це дослідження виявило значну кореляцію просторового порядку, включаючи циркуляцію вулиць.

На території Західної Волині, яка увійшла до складу новоствореної Польщі, нараховувалося 91 міське поселення, у тому числі 15 міст та 76 містечок. Національний склад переважної більшості містечок був етнічно строкатим і, як мінімум, формувався з представників двох національностей. Проте в переважній більшості основу жителів міст і містечок складали представники українського, польського та єврейського народів. Значних змін в міжвоєнний період зазнали адміністративні статуси міст. Третина міських поселень втратила адміністративний статус та роль міста. Цей процес нагадував зникнення «гнилих містечок» у Англії XVIII–XIX ст. Така зміна ролі та

функцій міст, кількісно, була найбільшою в Польщі. Це пояснюється тим, що до Першої світової війни Волинь була в складі Російської імперії, історичною традицією та строкатим національним складом жителів міст. За просторовими чинниками більшість волинських міст (77%) мали хаотичне планування. У подальших дослідженнях варто розширити часові рамки дослідження, провівши типологію міського простору кін. XIX ст., міжвоєнного часу, сер. XX ст., 80-тих р. XX ст., та сучасного стану.

Використана література:

1. Boeing G. Comparing US City Street Orientations [Електронний ресурс] / Geoff Boeing. – 2018. – URL: <https://geoffboeing.com/2018/07/comparing-city-street-orientations/>.
2. Мапа Taktyczna Polski 1:100 000 // Wojskowy Instytut Geograficzny. 1924-1939.
3. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. o zmianie granic województw poleskiego i wołyńskiego. Dziennik Ustaw 1930 82 poz. 649
4. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie Pierwszego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. Województwo Poleskie. – Warszawa, 1924. T. VIII. 95 s.
5. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie Pierwszego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1923. T. IX. 84 s.
6. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej z oznaczeniem terytorjalnie im właściwych władz i urzędów oraz urządzeń komunikacyjnych / Opracował Tadeusz Bystrzycki. – [Zeszyt I–XXVI]. Przemyśl; Warszawa; Wydawnictwo Książnicy Naukowej, 1933. 2096 s.
7. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej: Opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i

innych źródeł urzędowych: T. IX: Województwo Wołyńskie / Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 1923. 100 s.

8. Medrzecki W. Wojewodztwo Wolynske 1921 - 1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych, Wroslaw-Warszawa-Krakow-Gdansk, 1988. 199 s.

9. Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 28 lutego 1937 r. o ustaleniu urzędowych nazw miast. M.P. 1937 nr 69 poz. 104

10. Вебер М. История хозяйства. М.: Город, 2001. 576 с.

11. Кічий С. І. Національний склад населення Західної України на початку 1930-х років. *Матеріали XL наук. конф. проф.-викл. складу і студ. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки*. Луцьк, 1994. Ч. 2. С. 78–80.

12. Колесник В. Супрунюк А. Народонаселення Волинського воєводства: (1921–1939 рр.) : за матеріалами переписів в сучасних українських і польських дослідженнях. *Минуле і сучасне Волині. Краєзнавство: Історія, здобутки, перспективи*. Луцьк, 1992. С. 119–120.

13. Кубійович В. Західні українські землі в межах Польщі 1920–1939. *Наукові праці*. Париж; Львів: Фенікс, 1996. С. 246–265.

14. Кучерепа М. Етнодемографічні зміни у Волинському воєводстві 1921–1939 рр.. *Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1921–1939) : матеріали міжнар. наук. конф.* Дрогобич, 2005. С. 19–33.

15. Макарчук С. Західна Волинь у 20-30-х роках ХХ ст. (етносоціальні та політичні відносини в краї). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Л., 2008. Вип. 17. С. 226-237.

16. Марчук В. Національний склад міських поселень Західної Волині на початку 1920-х рр.. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичні науки». Острог 2014. №22. С. 111–127.

17. Никитюк Т. Чинники формування інвестиційного середовища волинського регіону у період між двома світовими війнами (20-30-і роки ХХ ст.). *Історія народного господарства та економічної думки України*. Зб. наук. праць. Випуск 39-40. К., 2007. С. 140-150.

18. Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті. Документи і матеріали / Ред. Гунчак Т., Сольчаник Р. Сучасність, 1993 510 с.
19. Фишер В. Европа: экономика общество и государство. М.: Владос, 1999. 368 с.
20. Шыбека З. Гарады Беларусі (60-я гг. ХІХ ст. – пачатак ХХ стагоддзяў). – Мінск: Бел. навука, 1997. 320 с.

ДИНАМІЧНІ ЗМІНИ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ В РАМКАХ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

СКИРДА Т.С.

аспірант

викладач кафедри іноземних мов

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

Окреслено сучасний стан, динаміку та чинники розвитку міжнародної академічної мобільності у вищій освіті України із зазначенням кількості студентів навчаючихся за кордоном. Виявлено зв'язок показників науково-освітньої сфери України з іншими державами. Запровадження інструментів реформування системи вищої освіти України в контексті Болонського процесу.

Головною метою є підвищити академічну мобільність, і, за допомогою цього, підвищити мобільність на ринку праці.

Ключові слова: академічна мобільність, динаміка розвитку, якість освіти, Болонський процес, Європейський Союз.

Історія академічної мобільності сучасного світу налічує чимало століть завдяки заснуванню перших європейських університетів і стала невід'ємною рисою сучасного навчального середовища. В часи Середньовіччя студенти мандрували Європою до своєї альма-матер. Суб'єктами організації академічної мобільності тоді були церква та зацікавлені особи. Кількість університетів у Європі значно зросла і вибір студентом навчального закладу набув переважно регіонального характеру.

XVII ст. і початок XX ст. демонстрували інтереси національної держави у вищій освіті. Держави не підтримували стрибкий розвиток навчання за межами регіону, оскільки існувало переконання, що іноземні університети – це джерело політичного та релігійного забруднення свідомості молоді. Пожвавлений рух

молоді між Новим та Старим Світом (Grand Tours) змінило ситуацію і відношення до мобільності.

З початку ХХ ст. почав змінюватись характер та активність процесів академічної мобільності. Після Другої світової війни, США та Канада стали потужними магнітами для інтелектуально обдарованої молоді Європи, почалось різке інвестування коштів в освіту країн третього світу. Ці процеси призвели до виникнення терміну «академічний колоніалізм»[4]

У світі в ту історичну епоху головними гравцями стали СРСР і США з двома протилежними політичними системами: соціалізму та капіталізму, які прагнули як найшвидше збільшити чисельність своїх однодумців і розширити географію впливу. Радянський Союз поширив свій політичний, економічний, соціальний і академічний контроль на країни Центральної і Східної Європи і запропонував свою допомогу у різних сферах включаючи вищу освіту.

Поступово відбулися зміни від індивідуальної студентської мобільності до спланованих програм міжнародних обмінів студентами. Масового характеру явище міжнародної академічної мобільності набуло з другої половини ХХ століття. Європейські університети почали залучати студентів з вищих курсів до навчання та стажування в елітних навчальних закладах і вже з 1960-х років навчати і стажувати іноземців стали навчальні заклади різних статусів і рівнів. Експорт вищої освіти став невід'ємною частиною діяльності і престижу університетів.

Завдяки існуванню міжнародних організацій: ЮНЕСКО, Організація економічного співробітництва і розвитку, Світовий банк та інші, міжнародна академічна мобільність набула більш організованого характеру. Інтеграційні процеси у сфері вищої освіти стали важливим кроком на шляху до зміцнення міжнародного компоненту вищої освіти, розвитку міжнародної академічної мобільності. Зокрема, Рада Європи та її виконавчий орган – Європейський Союз – ініціювали євроінтеграційну діяльність, інструментами здійснення якої стало підписання Лісабонської та Болонської декларацій. Одним з ключових

пріоритетів обох програм є перетворення європейського простору вищої освіти на найпривабливіший для світової академічної спільноти регіон. [6]

Внесок Європейського Союзу з багатомільйонними бюджетами дав поштовх до стрімкого зростання мобільності серед студентів. Так, наприклад, програмою Erasmus за останні 20 років скористалися понад 2,3 млн громадян ЄС. В Україні, на жаль, скористалися лише поодинокі ВНЗ, які мають реальні партнерські зв'язки з ВНЗ країн Євросоюзу. Успіх розвитку міжнародної академічної мобільності в значній мірі нині залежить від діяльності університетських консорціумів і урядових департаментів, які організують академічний мобілізаційний рух у світі.

Розглядаючи динаміку розвитку міжнародної академічної мобільності, за останні роки кількість студентів, що навчаються за кордоном збільшується вражаючими темпами. За нинішніми прогнозами до 2020 року масштаб міжнародної мобільності студентів сягне 5,8 мільйонів, а до 2025 року – 8 мільйонів осіб [2].

Країни, де існує англійське навчання стають більш привабливими для студентів всього світу. Про зростання популярності англійського навчання свідчить той факт, що низка не англійських розвинутих країн, зокрема, таких як Німеччина, Японія, Корея, Нідерланди, країни Скандинавії та інші, щорічно збільшують академічні пропозиції на англійській мові.

Важливим показником світового ринку вищої освіти є національний склад студентів-іноземців, які навчаються в основних країнах-реципієнтах.

В США основна частка в загальній кількості іноземних студентів припадає на громадян з Індії, Китаю, Південної Кореї, Японії, Тайваню, Канади, Мексики. В 2014 р. 75 % від усіх студентів-іноземців, що навчались в США були вихідцями з Азії [3].

В Англії переважають студенти з Китаю, Греції, США, Німеччини та Франції. У Німеччині найбільша кількість студентів з Туреччини, Китаю, Польщі, Болгарії, Марокко та Росії.

У Франції переважають студенти з Китаю і Північної Африки (Марокко, Алжир, Туніс і Сенегал).

В Австралії – з Китаю, Гонконгу, Південної Кореї, Індонезії, Малайзії та Японії [1, с. 12].

В Китаї найбільше студентів прибуває з Південної Кореї, США, Японії, Росії.

Україна за даними УНІАН також з кожним роком збільшує кількість іноземних студентів. Станом на 2018 рік цифра досягла 66 тисяч. Переважають студенти із Індії (11тис.), Азербайджан (7,5 тис.), Марокко (5,8 тис.), Туркменістан (4,5 тис.), Нігерія (3,5 тис.), а також Грузія, Йорданія, Єгипет, Туреччина та Узбекистан.[11]

Суттєво в останні роки зросла кількість американців, що навчаються в країнах поза межами Європи. В основному це держави Латинської Америки та Китай [9].

Таким чином, потоки науково-освітньої мобільності успішно розвивають стосунки між державами, де навчання виступає перспективою розвитку вищої освіти направленою на світовий простір.

Освітня молодь, яка здійснює навчання в рамках академічної мобільності отримує необхідні для переміщення ресурси: знання мови, на якій ведеться навчання, уявлення про конструкцію системи освіти і науки країни-реципієнта, зразки дії в ній.

Розвиток міжнародного академічного співробітництва, академічної мобільності, зокрема, сприяє модернізації вищої освіти, підвищенню її доступності, якості та ефективності, Україна в останній час стала активно інтегруватися у світовий освітній простір. Досить ефективно таке інтегрування здійснюється через входження до планетарної мережі університетів, інтернаціоналізацію соціальних зв'язків, гармонізацію навчальних програм вищих навчальних закладів, створення передумов для взаємного визнання документів про вищу освіту. В новому Законі України «Про вищу освіту» стаття 75 визначає такі основні напрямки міжнародного співробітництва у

сфері вищої освіти: 1) участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського обміну студентами, аспірантами, докторантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками; 2) проведення спільних наукових досліджень; 3) організація міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів; 4) участь у міжнародних освітніх та наукових програмах; 5) спільна видавнича діяльність; б) надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні; 7) створення спільних освітніх і наукових програм з іноземними вищими навчальними закладами, науковими установами, організаціями; 8) відрядження за кордон педагогічних, науковопедагогічних та наукових працівників для педагогічної, науково-педагогічної та наукової роботи відповідно до міжнародних договорів України, а також договорів між українськими вищими навчальними закладами та іноземними партнерами; залучення педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників іноземних вищих навчальних закладів для участі в педагогічній, науково-педагогічній та науковій роботі у вищих навчальних закладах України; направлення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах України, на навчання у закордонних вищих навчальних закладах; сприяння академічній мобільності наукових, науково-педагогічних працівників та осіб, які навчаються [5 с.16].

В останні роки в Україні зроблені певні кроки в напрямку активізації як зовнішньої, так і внутрішньої академічної мобільності (введені кредитно-модульна система організації навчального процесу, додаток до диплома європейського зразка, дещо збільшена автономія університетів щодо створення навчальних програм, продекларовано право студента формувати власну індивідуальну освітню траєкторію шляхом вибору елективних дисциплін). В Україні заправджуються англомовні проекти, де вузи змушені працювати за міжнародними стандартами. Зараз в університетах кожна третя програма – це англомовний проект.

На початку 2015 року Міністерство освіти і науки України на офіційному веб-сайті розмістило для громадського обговорення проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку реалізації права на академічну мобільність» [7].

Проект документа встановлює єдиний порядок організації програм академічної мобільності для учасників освітнього процесу вищих навчальних закладів України на території України чи поза її межами. Право на участь у програмах академічної мобільності матимуть студенти освітніх рівнів молодшого бакалавра та бакалавра (починаючи з другого курсу), спеціаліста, магістра, особи, які здобувають наукові ступені доктора філософії (кандидата наук) або доктора наук, науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники. Формами академічної мобільності для студентів вищих навчальних закладів є: навчання за програмами студентського обміну у вищому навчальному закладі-партнері, навчання за спільними освітніми програмами, мовні і наукові стажування, навчальна (дослідницька, виробнича) практика, участь у літніх школах, участь у конференціях, семінарах тощо. Передбачається, що фінансування учасників освітнього процесу, які реалізують право на академічну мобільність у вищих навчальних закладах-партнерах, здійснюватиметься за рахунок коштів міжнародних фондів, установ, організацій, фізичних або юридичних осіб відповідно до домовленостей між учасниками академічної мобільності.

Але академічна мобільність в Україні залишається переважно спонтанним явищем. Більшість наших студентів навчаються за власної ініціативи, переважно за власні кошти, зокрема, користуючись послугами різних іноземних фондів та освітніх агентств. Ні Міністерство освіти, ні конкретні вузи реальної допомоги своїм студентам в цьому питанні не надають.[8, с. 286 – 287].

Число українців на студіях в іноземних університетах станом на 2015/2016 навчальний рік становило 66 668 осіб (дані з Бельгії та Греції за 2014/2015 та 2013/2014 роки відповідно). Серед найбільш бажаних для

навчання країн, як і раніше, залишаються Польща, Німеччина, Росія, Канада, Італія, Чехія, США, Іспанія, Австрія, Франція та Угорщина. Динаміка зростання з 2009 по 2016 роки склала 176%. Якщо порівнювати два останні роки, то приріст складає майже 20% або ж 10 934 осіб. Причому 2/3 цього приросту склали саме українці, які навчаються в польських університетах. Вони показали найбільш стрімке збільшення, як в абсолютному, так і відносному показниках, – з 22 833 до 30 041 особи (майже 32%). Також значний відносний та абсолютний приріст українських громадян на студіях демонстрували канадські, словацькі та італійські університети.

Кількість українських студентів за кордоном, 2015/2016.

Польща	Інші європейські країни	Росія	Канада США і Австралія
30000	24000	5000	3000

За даними Інституту Статистики ЮНЕСКО у 2010 році за кордоном навчалося близько 35 тис. українських студентів. Близько 12,8 тис. українських студентів отримували вищу освіту в Росії, 6,4 тис. в Німеччині, 3,2 тис. у Польщі. Серед інших країн, де найчастіше навчаються українці, також називаються: США, Франція, Чехія, Італія, Угорщина, Австрія, Великобританія.

Отже можна однозначно стверджувати, що українські абітурієнти дедалі частіше обирають європейські університети, а саме Польщу.

Причинами такого зростання є:

- географічна, мовна та ментальна близькість українців та поляків, а це гарантує комфортне перебування в країні;
- невисока вартість чи навіть безоплатність навчання в польських університетах, можливість для українців отримувати там стипендію;
- пропозиції навчання за програмами вищої освіти англійською мовою;
- комфортні умови навчання в університетах та проживання в гуртожитках, гарні можливості подорожувати;
- дозвіл на законодавчому рівні мати підробіток під час навчання;

– широка рекламна кампанія польських приватних вузів та висока активність посередницьких рекрутингових фірм на українському ринку освітніх послуг. [10].

Очевидно, що нинішній українській науково-освітній системі властиві свої особливості і їй належить подолати ще великі труднощі в ході реалізації намірів інтегруватися у світовий науково-освітній простір.

Використана література:

1. Айдрус И.А., Филиппов В.М. Мировой рынок образовательных услуг [Електронний ресурс]. 2008. – 194 с. – Режим доступу: http://193.232.218.94/weblocal/uem/iop_pdf/260-Aidruss.pdf
2. Вербицька С.В. Міжнародна студентська академічна мобільність: етапи розвитку та суб'єкти організації / С. Вербицька // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 45. – Педагогічні науки. – 2009. – С.20-26. 23.
3. В США обучается свыше миллиона студентов-иностранцев [Електронний ресурс] // Parta international Консультант международного образования. – Режим доступу: http://www.parta.org/news/?news_id=2372
4. Глобальные проблемы человечества как фактор образовательных систем / Под общ. ред. проф. В.И. Астаховой. – Харьков: Изд-во НУА, 2008. – 394 с. [28, с. 87].
5. Закон України Про вищу освіту // Урядовий кур'єр, № 21, 13 серпня 2014 р. – С. 7-18.
6. Здіорук С.І., Богачевська І.В. Академічна мобільність як фактор інтеграції України у світовий науковоосвітній простір. Аналітична записка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1421/http://www.niss.gov.ua/articles/1421/>.
7. У МОН розробили положення про академічну мобільність [Електронний ресурс] // Вища освіта в Україні. – Режим доступу:

<http://osvita.ua/vnz/46052/> (дата звернення: 1.09.2015)

8. Сокурская Л.Г. Украинский студент в Европе и Америке: современное состояние, перспективы и последствия академической мобильности молодых украинцев /Л. Сокурская // Академическая мобильность – важный фактор образовательной евроинтеграции Украины: Материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Х.: НУА, 2010. –С. 282-291.

9. Чэпел Б. Рекордное количество иностранных студентов обучается в американских вузах («National Public Radio», США) [Электронный ресурс] // [Inosmi.ru](http://inosmi.ru) – Режим доступа:

<http://inosmi.ru/world/20131113/214727459.html> (дата звернення: 1.09.2015).

10. Шлях до Європи: бюджетні країни для освіти [Електронний ресурс] // Вища освіта за кордоном. – Режим доступу:

http://osvita.ua/abroad/higher_school/46973

11. <https://press.unian.ua/press/10144736-shchoroku-zrostaye-kilkist-inozemnih-studentiv-yaki-hochut-zdobuvati-vishchu-osvitu-v-ukrajini-video.html>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ (ГРАНИЧНІ ТАРИФИ)

КРИЛОВА І.І.

К.ю.н., докторант

Національної академії державного управління при

Президентів України, м. Київ, Україна

Непослідовність та заполітизованість державної політики у сфері комунальних послуг є серйозною проблемою для галузі житлово-комунального господарства і безпосередньо впливає на стан житлово-комунального господарства країни та рівень залучення інвестицій. Ситуація погіршується ігноруванням та порушенням законодавства при прийнятті відповідних рішень органів державної влади.

Зокрема, 26.06.2019 Кабінет Міністрів України прийняв постанову №560 «Деякі питання захисту прав споживачів житлово-комунальних послуг», якою встановив граничні тарифи на теплову енергію для населення на опалювальний сезон 2019-2020 рр.:

- з постачання теплової енергії: у разі оснащення приладами обліку - 1400 грн за 1 Гкал (з урахуванням ПДВ); у разі відсутності приладів обліку - 35,21 грн за 1 кв. метр (з урахуванням ПДВ);

- з постачання гарячої води: за умови підключення рушникосушильників до систем постачання гарячої води - 83,66 грн за 1 куб. метр (з урахуванням ПДВ); у разі відсутності рушникосушильників - 75,74 грн за 1 куб. метр (з урахуванням ПДВ) [2].

За визначенням Уряду оплата населенням міст обласного значення та м. Києва послуг з постачання теплової енергії і постачання гарячої води має здійснюватися з урахуванням встановлених відповідними органами місцевого самоврядування цін/тарифів, які не перевищують граничні ціни/тарифи, що

визначені цим пунктом. І, враховуючи відсутність повноважень Уряду в частині надання вказівки НКРЕКП і органам місцевого самоврядування та заборону втручання Уряду в діяльність цих органів, в постанові була «завуальована» вказівка Уряду шляхом надання рекомендації: 1) НКРЕКП здійснювати щомісяця моніторинг цін/тарифів, зазначених у цій постанові; 2) органам місцевого самоврядування міст, які є адміністративними центрами районів, міст районного значення, селищ під час встановлення відповідних цін/тарифів для населення на опалювальний сезон 2019/20 року використовувати розміри цін/тарифів, визначені цією постановою [2].

Мотиви Уряду начебто самі правильні - захист прав споживачів житлово-комунальних послуг і недопущення зросту тарифів на теплопостачання. Але якою ціною забезпечується це рішення і чи все так правильно насправді? Зробимо правову оцінку зазначеній постанові.

Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 №560 «Деякі питання захисту прав споживачів житлово-комунальних послуг» виконана відповідно до ст. 13 Закону України «Про ціни та ціноутворення» [7]. Слід зазначити, що проект цього Закону України було розроблено на виконання вимог Указу Президента України від 27.09.2007 № 921 «Про Концепцію удосконалення державного регулювання природних монополій» з метою перегляду аналогічного закону про ціни та ціноутворення 1990 року та вдосконалення державного регулювання природних монополій. При цьому, процедуру вдосконалення регулювання природних монополій паралельно декілька разів «перевдосконалювали», що призвело до утворення незалежного регулятора у сфері комунальних послуг - НКРЕКП та розподілу регуляторних функцій між НКРЕКП та органами місцевого самоврядування. Тому, цей Закон мав бути переглянутий і приведений у відповідність до інших законів щодо регулювання цін/тарифів, прийнятих пізніше.

В попередньому Законі України «Про ціни та ціноутворення» від 03.12.1990 р. № 507-ХІІ була стаття 5 про соціальний захист населення від підвищення цін і тарифів, частина другої якої зазначала, що «У разі виникнення

заборгованості по виплаті заробітної плати, стипендій, пенсій та інших соціальних виплатах забороняється до погашення такої заборгованості підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту, що надаються громадянам України». Норма цієї статті, по суті, забороняла підвищувати тарифи на житлово-комунальні послуги до певної події. Формально це було введення граничних тарифів. Проте, у 2000 році Конституційний Суд України визнав цю норму ст. 5 Закону України «Про ціни та ціноутворення» від 03.12.1990 р. № 507-ХІІ неконституційною (рішення КСУ від 10.02.2000 р. № 2-рп/2000) [9].

Більше того, у 1998 році був прийнятий Закон України «Про тимчасову заборону підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту, що надаються громадянам України» який також Конституційним Судом України було визнано неконституційним [6; 8].

Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 02.03.1999 року висловив правову позицію щодо розмежування повноважень Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади у сфері формування та реалізації цінової політики у сфері житлово-комунальних послуг. Відповідно до цієї правової позиції Верховна Рада України згідно з п. 5 частини першої ст. 85 Конституції України визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики, у тому числі цінової як однієї із складових внутрішньої економічної і соціальної політики держави. Кабінет Міністрів України забезпечує проведення цінової політики (п. 3 ст. 116 Конституції України) [8]. Це означає реалізацію Урядом визначених Парламентом основ встановлення і застосування цін і тарифів.

Засади цінової політики - це відправні, вихідні ідеї, які виражають найважливіші підвалини і закономірності політики цін, в той же час - це відносно самостійна, відокремлена від конкретного регулювання цін і тарифів категорія. Головною метою засад цінової політики є спрямування і забезпечення збалансованості усього механізму ціноутворення, єдності в регулюванні відносин у цій сфері.

Частина друга ст. 5 Закону України «Про ціни та ціноутворення» від 03.12.1990 № 507-ХІІ, не узгоджувалась з поняттям «засади цінової політики», оскільки фактично сформулювала юридичну норму, аналогічну за змістом (хоча й досконалішу з точки зору юридичної техніки) з нормою ст. 1 Закону України «Про тимчасову заборону підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту, що надаються громадянам України» від 23.07.1998 р., який Конституційним Судом України було визнано неконституційним [8].

Тобто, Конституційним Судом України було чітко визначено межі цінової політики державних органів в розрізі розподілу державної влади. Здійснивши постановою Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 №560 безпосереднє регулювання тарифів на комунальні послуги, Уряд, по суті, втрутився у сферу повноважень НКРЕКП і відповідних органів місцевого самоврядування, і, в такий спосіб, порушив принцип поділу державної влади, що суперечить статтям 6, 19, 116, 137, 143 Конституції України, а також порушив норми Законів України «Про житлово-комунальні послуги» та «Про державне регулювання у сфері комунальних послуг».

Згідно із ст. 191 Господарського кодексу України державні регульовані ціни запроваджуються Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади, державними колегіальними органами та органами місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень у *встановленому законодавством порядку*. Державне регулювання цін здійснюється згідно із Законом України «Про ціни і ціноутворення», основним Законом, що визначає державну цінову політику в країні [1].

Згідно із ст. 10 Закону України «Про ціни і ціноутворення» передбачено використання вільних і державних регульованих цін під час провадження господарської діяльності суб'єктів господарювання. Згідно із ст. 12 цього Закону державні регульовані ціни запроваджуються на товари, які справляють визначальний вплив на загальний рівень і динаміку цін, мають істотну соціальну значущість, а також на товари, що виробляються суб'єктами, які

займають монопольне (домінуюче) становище на ринку. Разом з тим, *державні регульовані ціни повинні бути економічно обґрунтованими (забезпечувати відповідність ціни на товар витратам на його виробництво, продаж (реалізацію) та прибуток від його продажу (реалізації)).* Зміна рівня державних регульованих цін може здійснюватися у зв'язку із зміною умов виробництва і продажу (реалізації) продукції, що не залежать від господарської діяльності суб'єкта господарювання [7].

Ст. 13 Закону України «Про ціни і ціноутворення» передбачає способи державного регулювання цін шляхом 1) устанавлення обов'язкових для застосування суб'єктами господарювання: фіксованих цін; *граничних цін*; граничних рівнів торговельної надбавки (націнки) та постачальницько-збутової надбавки (постачальницької винагороди); граничних нормативів рентабельності; розміру постачальницької винагороди; розміру доплат, знижок (знижувальних коефіцієнтів); 2) запровадження процедури декларування зміни ціни та/або реєстрації ціни [7]. При цьому, норма щодо встановлення граничних цін «на будь що» (без конкретної вказівки, на які товари і послуги) є нормою декларативного характеру, яка не може бути виконана тільки з причини її існування. Вона має бути конкретизована переліком товарів і послуг, задля запобігання зловживань.

Водночас в Законі України «Про житлово-комунальні послуги» від 2017 р. (новіший за терміном прийняття) *до повноважень Уряду не належить встановлення граничних цін на комунальні послуги.* Відповідно до ст. 4 цього Закону до повноважень Уряду належить: *встановлення граничної норми витрат на управління житлом громадян, які відповідно до законодавства мають пільги або користуються субсидією на оплату житлово-комунальних послуг; затвердження порядків формування тарифів на комунальні послуги, що встановлюються органами місцевого самоврядування; встановлення граничної норми витрат на оплату комунальних послуг для громадян, які відповідно до законодавства мають пільги або користуються субсидією на оплату житлово-комунальних послуг; встановлення граничного розміру плати за абонентське*

обслуговування у розрахунку на одного абонента для комунальних послуг, що надаються споживачам багатоквартирних будинків за індивідуальними договорами; встановлення порядку надання пільг та житлових субсидій населенню в частині забезпечення надання житлових субсидій як частки вартості житлово-комунальних послуг, у тому числі їх виплати у грошовій формі [3]. Тобто до повноважень Уряду належить встановлення граничної норми витрат на оплату комунальних послуг для громадян, які відповідно до законодавства мають пільги або користуються субсидією. *Але ці питання відносяться до соціальної, а не цінової політики Уряду.*

Відповідно до ст. 10 цього Закону, що регулює питання цін (тарифів) на житлово-комунальні послуги, ціни (тарифи) на житлово-комунальні послуги встановлюються за домовленістю сторін, крім випадків, коли відповідно до закону ціни (тарифи) є регульованими. У такому разі *ціни (тарифи) встановлюються уповноваженими законом державними органами або органами місцевого самоврядування відповідно до закону* [3]. Тобто Законом чітко визначені регулюючі органи в тарифній політиці у сфері комунальних послуг: визначені державні органи або органи місцевого самоврядування.

В Законі України «Про державне регулювання у сфері комунальних послуг» 2010 р. чітко визначено, що органом державного регулювання у сфері комунальних послуг є державний регулятор НКРЕКП [5].

Відповідно до ст. 28 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до повноважень органів місцевого самоврядування належить *встановлення в порядку і межах, визначених законодавством, тарифів на побутові, комунальні (крім тарифів на теплову енергію, централізоване водопостачання та централізоване водовідведення, послуги з постачання гарячої води, які встановлюються НКРЕКП, транспортні та інші послуги)* [4]. Тобто переліченими Законами чітко встановлені органи влади та їх повноваження щодо тарифної політики у комунальній сфері. При цьому, Уряду серед них немає.

Крім того, відповідно до ст. 15 Закону України «Про ціни і ціноутворення», яка визначає гарантії, що надаються суб'єктам господарювання під час державного регулювання цін, Кабінет Міністрів України, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які встановили державні регульовані ціни на товари в розмірі, нижчому від економічно обґрунтованого розміру, зобов'язані відшкодувати суб'єктам господарювання різницю між такими розмірами за рахунок коштів відповідних бюджетів.

Установлення Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування державних регульованих цін на товари в розмірі, нижчому від економічно обґрунтованого розміру, без визначення джерел для відшкодування різниці між такими розмірами за рахунок коштів відповідних бюджетів не допускається і може бути оскаржено в судовому порядку [7]. Тобто Закон забороняє встановлення цін (тарифів) в розмірі, нижчому від економічно обґрунтованого розміру, і зобов'язує відшкодувати суб'єктам господарювання різницю між такими розмірами за рахунок коштів відповідних бюджетів. Проте, постанова Уряду від 26.06.2019 №560 не містить жодного доручення Міністерству фінансів України щодо закладення в державний бюджет відповідної суми на відшкодування суб'єктам господарювання різниці між економічно обґрунтованими розмірами тарифів та граничними розмірами за рахунок коштів державного бюджету.

Таким чином, постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 №560 «Деякі питання захисту прав споживачів житлово-комунальних послуг» - не юридичне, а чисто політичне рішення. Крім того, така постанова показує повний безлад в ціновій політиці держави в сфері комунальних послуг і є реальною загрозою для потенційних інвесторів, які не можуть передбачити у своїх інвестиційних планах розвитку на 3-5 років подібні ризики. Крім того, зазначена постанова прийнята із порушенням законодавства, що ми описали.

Явно, що між Законами України «Про ціни та ціноутворення», «Про житлово-комунальні послуги», «Про державне регулювання у сфері

комунальних послуг», «Про місцеве самоврядування в Україні» є певна неузгодженість, яка в теорії права відома як колізія норм права (неузгодженість між чинними нормативно-правовими актами, їхнє протиріччя з одного й того самого предмета регулювання, а також суперечність між двома або більше формально чинними нормами права, прийнятими з одного і того ж питання). У разі існування неузгодженості між нормами, виданими одним і тим самим нормотворчим органом, застосовується акт, виданий пізніше, навіть якщо прийнятий раніше акт не втратив своєї чинності. У разі існування суперечності між актами, прийнятими різними за місцем в ієрархічній структурі органами - вищестоящим та нижчестоящим, застосовується акт, прийнятий вищестоящим органом, як такий, що має більшу юридичну силу [10].

Наслідки прийняття постанови Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 №560 «Деякі питання захисту прав споживачів житлово-комунальних послуг» нескладно спрогнозувати: 1) граничні тарифи призведуть до економічно необґрунтованих тарифів, які не покриватимуть витрат суб'єктів господарювання на здійснення господарської діяльності з надання послуг з тепlopостачання споживачам, що призведе до значних збитків підприємств тепlopостачання, зростання заборгованості перед НАК «Нафтогаз України», зростання заборгованості за енергоносії та ін.; 2) незаконне втручання в тарифну політику підприємств тепlopостачання вплине на виконання ними кредитних зобов'язань в рамках міжнародних проектів, що є, чи не єдиними інвестиціями в галузь на оновлення основних фондів.

Що в такій ситуації робити підприємствам тепlopостачання? По-перше: постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 №560 «Деякі питання захисту прав споживачів житлово-комунальних послуг» є незаконною і має бути оскаржена в суді. Інакше – це призведе до погіршення економічного стану підприємств, збитки яким ніхто не відшкодує. По-друге, враховуючи довготривалість судового розгляду, звертатись до Мінрегіону, Мінюсту, Кабінету Міністрів України з цим питанням та вимогою скасувати незаконне рішення Уряду (ініціювати скасування рішення). По-третє, ініціювати перед

Президентом України питання про зупинення дії постанови Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності її Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо її конституційності (відповідно до п.15 ст.106 Конституції України).

Використана література:

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. База даних: «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 01.09.2019).
2. Деякі питання захисту прав споживачів житлово-комунальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 №560. База даних: «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2011-%D0%BF> (дата звернення: 01.09.2019).
3. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 09.11.2017 № 2189-VIII. База даних: «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19> (дата звернення: 01.09.2019).
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України 21.05.1997 № 280/97-ВР. База даних: «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.09.2019).
5. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Закон України від 22.09.2016 №1540-VIII. База даних: «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19> (дата звернення: 01.09.2019).
6. Про тимчасову заборону підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту, що надаються громадянам України: Закон України від 23.07.1998 № 51-XIV. База даних: «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51-14> (дата звернення: 01.09.2019).

7. Про ціни та ціноутворення: Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI. База даних: «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17> (дата звернення: 01.09.2019).

8. Рішення Конституційного суду України від 02.03.1999 № 2-рп/99 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про тимчасову заборону підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту, що надаються громадянам України» (справа про комунальні послуги). База даних: «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-99> (дата звернення: 01.09.2019).

9. Рішення Конституційного Суду України від 10.02.2000 р. № 2-рп/2000 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 5, частини третьої статті 9 Закону України «Про ціни і ціноутворення» і розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про ціни і ціноутворення». База даних: «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-00> (дата звернення: 01.09.2019).

10. Щодо практики застосування норм права у випадку колізії: Лист Міністерства юстиції України від 26.12.2008 № 758-0-2-08-19. База даних: «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0758323-08> (дата звернення: 01.09.2019).

ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНИЙ ДІАПАЗОН ХУДОЖНЬОЇ, МЕМУАРНОЇ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ПРОЗИ ІВАНА НИЗОВОГО

МАНЬКО А.М.

аспірант кафедри української літератури

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Старобільськ, Україна

У попередній розвідці «Проблемно-тематичний спектр прози, публіцистики та мемуарів Івана Низового» [3] нами було розглянуто частину проблемно-тематичних домінант, порушених у прозових творах талановитого й прозорливого українського письменника. У цьому дослідженні ми маємо на меті розширити та доповнити проблемно-тематичний простір письменника.

Серед проблемно-тематичного пласту творів І. Низового можна виділити такі компоненти:

Мала та друга батьківщини (Сумщина, Луганщина).

Величезний масив мемуарно-публіцистичних та поетичних праць І. Низового присвячені темі малої батьківщини та неможливості повернення до неї. Сумщина – територія прекрасної природи, дитинства та юності письменника; *«школа народолюбства, добротворення й духовної цнотливості»* («Замість самосповіді» [10, с. 96]); його Едем; цілий світ, уміщений у *«кружалці обрію»* («Десь там, за соняшниками» [5 с. 29]), відзначений першим коханням, дитячими мріями та сподіваннями: *«Світ – це таки світ: великий-великий, кінця-краю не знати. Я ще колись побачу його весь – захочу і побачу, так я і Миколці сказав: „Виросту, Пржевальським стану або Робінзоном Крузо, і мандруватиму собі скрізь”* («Десь там, за соняшниками») [5, с. 29].

«Я ніколи не зрікався свого рідного-бідного краю, любив його щиро та ніжно, приховуючи це від байдужого, зурбанізованого й советизованого оточення. Не хотів, аби зайвий раз висміювали або жаліли мене зверхньо: чого,

мовляв, тобі сумувати за тим, чого насправді вже немає! Ні рідні близької в тебе там нема, ні могили не збереглися, ні...

Але ж це моя колиска, мої витoki, мій стартовий майданчик! І не гірший він за розпрекрасні екзотичні краї, де мені довелося побувати, і не менш славний він за історичні місця по всій великій Україні, яку я люблю ще й тому, що у ній є моя Сула і моє родове село в самісінькому верхів'ї легендарної праісторичної річки» («Там витoki мої») [10, с. 53].

Концепт *Луганищина* в проблемно-тематичній палітрі письменника відзначається своєю складністю та суперечливістю. З одного боку, Луганськ – це притулок поета, місце, де він оселився і прожив більшу частину свого життя (45 років), писав свої кращі твори, працював на благо свого краю, створив люблячу родину, знайшов багатьох друзів. Автор зізнається: *«Якби я свого часу не втік з рідної навіки, любої серцю сирітської Марківки, то цього б ніколи не сталося. Лаявся б із бригадиром і головою колгоспу, тягав би вила по перегною та пив смердючий самогон» («Замість самосповіді») [10, с. 96].*

«Отож Луганищина, де лежить моя бабуся-мама, де я прожив аж сорок років свого сирітського життя, виявляється, стала й справді моєю другою батьківщиною. Я і сам тут помру, і поховать мене, може, поруч із бабусею. У гіркій і трагічній чорноземлі придінцево-приайдарського краю, де свого часу також лютували голодомори й більшовицькі репресії. Де й зараз нам, правічним українцям, не дуже затишно живеться, не дуже сито їсться та п'ється. Мені, наприклад, „дружньо” пропонують забиратися на мою „бандерівсько-ющенківську” Сумищину місцеві (і не дуже місцеві, бо прийшли сюди звідусюд) „регіоністики”. <...> Зась їм, нікуди я не поїду з Луганська, хоч тут «ніколи не було голодомору», хоч тут „не було, нет і не будет українського язика”!» («Українська трагедія») [11, с. 120–121].

З іншого боку, митець неодноразово виказує свою неприязнь до другої батьківщини, що зумовлено низкою факторів: недоброзичливістю оточення, масовою русифікацією та українофобією, олігархізацією влади, зовнішньою непривабливістю міста та ін.:

«Луганськ я ніколи по-справжньому не любив і весь час мріяв поміняти його на інше, більш привабливе, набагато культурніше і, головне, справді українське місто. На Львів, наприклад, чи, у крайньому разі, на Харків або Суми <...> Життя (чи, може, лиха доля) одного за одним відбирало у мене хороших друзів, і я в Луганську почувався все більш самотнім» («Зустрічі без прощань») [7, с. 49–50];

«Луганськ, відверто кажучи, я не люблю. У ньому не знаходжу аніжоднісінького затишного куточка, де міг би відпочити душею, просто подихати свіжим повітрям, насолодитись тишею чи пташиним щебетом. У нечисленних парках і скверах явно не вистачає зручних лав, діючих фонтанів, зате повсюди, навіть на пішохідних алеях нахабно громоздяться пивні ятки, бари, кіоски. <...> Уперше я потрапив до Луганська наприкінці шістдесятих років минулого століття <...> Луганськ мене вразив своєю провінційністю та обдертістю, кричущою необлаштованістю в порівнянні не лише зі Львовом, але й з багатьма іншими містами, де мені довелося побувати. <...> На мою думку (може й помилкову), Луганськ, незважаючи на те, що за моєї пам'яті виріс удвічі, широко розбудувався, так і не став класичним містом, урбанізованим осередком культури, духовності, громадянського мирного співжиття сотень тисяч людей. <...> А в Луганську, за поодинокими винятками, я відчуваю себе чужорідним елементом: мене обзивають „бандерівцем”, криють блюзнірським ординсько-московським матом, погрожують побиттям тощо. І знову я ховаюся в незатишному й напівтемному своєму кабінеті – залізую душевні рани» («Я так і не став своїм») [10, с. 21, 23].

Життя простого, пересічного українця.

Виживання простої людини в умовах низької заробітної плати чи пенсійного забезпечення, виживання талановитого, але скромного поета з мінімальними гонорарами в економічно нестабільній, суцільно корумпованій молодій державі – усі ці теми, писані з особистого досвіду письменника:

«...Скажу чесно, одним хлібом ситий не будеш – хочеться чогось і до хліба: доброго борщу, шматочок сала чи ковбаси. Хочеться, та не завжди

можеться. Отож натираю окраєць чорного – найкраще, коли він свіжий – хліба цибулею або часником і зі смаком з'їдаю його, запиваючи гарячим чаєм, а інколи й бульйоном. З'являється відчуття ситості. Отак і обходжуся без скоромного, без делікатесів. Чекаю кращих днів, рідкісних маленьких свят...» («Що спало на думку») [9, с. 17];

«А я, отримавши „достойно-непристойну” пенсію, купую в супермаркетах і базарних „шопах” своє улюблене стравоїддя: обгризені капіталізмом здичавілим свинячо-телячі, курячо-качачі, собачо-кошачі маслаки й маслочки та варю з них юшки та галушки. <...> А ціни почали космічно зростати на все життєво необхідне: на тепло, світло, газ і воду, на проїзд і на... похорон» («Про імпотенцію та інтервенцію») [10, с. 36];

«До книгарень не заходжу, бо нема з чим, а ціни на книги дуже високі – космічні» («Вилюднюється світ») [9, с. 10];

«Сходив на ринок, придбав децицю порівняно недорогих продуктів – маленька радість.

Потелефонувала Надя Кошель із Верхньобогданівки – більша радість, із духовним ухилом, душевним відтінком.

Справді радість велика – повернення додому доньки: утомлена, засмагла, рідна та любя; видно, що скучила за домівкою, за тихим прихистком у колі повної родини.

Здав до набору рукопис нової збірки; пишеться й складається ще одна книжечка роздумів і сумнівів; останні спасівські сонячні дні позитивно впливають на настрій; їсти-пити є що, сигарет підкупив, поголився – усе це приносить відчуття задоволення і радості буття.

То чи так уже й багато треба мати приводів для радості маленькій, простій людині, пересічній, як любить повторювати мій близький земляк і мій далекий президент Віктор Андрійович?!» («Сльоза сльозу не здоганя») [12, с. 324].

Орієнтири ЗМІ.

«Усі телеканали – брехливі, майже всі газети – препадлючі та продажні» («Винятковість») [8, с. 241];

«Скрізь у світі щодня щось відбувається – чи то хороше, чи то, на мій превеликий жаль, навпаки. Лише в Україні все тихо, мов на глухому безлюдному хуторі: ні собака не гавкне, ні півень не кукурікне. По радіо – співають, у телевізорі – гонакують, у газетах – реклама й оголошення» («Що спало на думку») [9, с. 16];

«А поки що про кон'юнктуру, або, коли пряміше і точніше, – про журналістику-проституцію як другу найдревнішу професію.<...> З плином часу газети і журнали, прагнучи більшої популярності, зростання тиражів, а відтак і прибутковості, почали втрачати усталені критерії, геть відмовляючись від загальних принципів, етики й втрачаючи почуття міри. Так з'явилася „жовта”, або „бульварна”, преса; далі до видань усе більше почали підходити епітети не з кращик: дешева, низькопробна, продажна, підла, ница, брутальна, смердюча, нацьковуюча, убивча...

Пресу почали використовувати вже не як пропагандистську трибуну, а як своєрідний орган наклепництва, цькування, погроз і залякувань. Преса зробилася страшною, її почали остерігатися, а згодом і боялися як наглої грози чи не менш наглої смерті» («Дещо про журналістику, і не тільки про неї») [10, с. 24].

Релігія та віра, що «зведені вже до явного абсурду» [11, с. 26].

І. Низовий був глибоко віруючою людиною та намагався жити, дотримуючись Божих заповідей. У статті «Та нехай собі заздять» митець чесно зізнається: «Я вважаю себе людиною справедливою – доказом цього є все моє життя. Не вкрав, не вбив, не спалюжив святинь. Було, що грішив по-маленькому – каюсь, ставлю свічки покаєння у православних храмах рідного Київського патріархату. Надіюся, Господь мені простить. А Патріарх Філарет, спасибі йому, уже простив мої перегрішення й благословив на дальше благочестиве життя» [10, с. 49].

Звернення до Бога дуже часто можна зустріти в його медитативній ліриці, де концепт Бога часто виступає синонімічним концептам гармонії та волі [4].

Однак у прозових творах письменника релігійна тематика розкривається в дещо іншому аспекті. І. Низовий загострює увагу саме на комплексі проблем, пов'язаних із релігією. Авторська натура не сприймає релігійних вакханалій, підігрування церковників державній (часто антинародній) політиці, їхні гріховні діяння та лицемірство, а також показову набожність осіб без церковного сану. Особливо жорсткій критиці піддає митець служителів православної церкви Московського патріархату:

«Бо хіба ж то нормально, що церковні ієрархи перебирають на себе непритаманне служителям Бога та Істини право правити народом, указувати йому, під якими прапорцями й куди йти. А якраз цим і займаються настановлені московським патріархом зденаціоналізовані українофобі-священнослужителі. Це ж бо й справді ганьба, коли зруйновані московськими безбожниками храми в під'яремній Україні, нині відбудовані коштом держави незалежної та народу-суверена, освячуються антиукраїнськими пастирями та захоплюються у власність Московським патріархатом! А чи не є відвертим фарисейством те, що настоятелі чужої нам церкви благословляють „на святоє подвіжнічество” безродних януковичів та азарових, агітуючи недосвідому й задурену політиками паству голосувати за них, бо вони, мовляв, посланники Божі, живе втілення святих ангелів-архангелів?! («Час великої публіцистики») [11, с. 27];

«Якщо хочеш вижити – не вір нікому, окрім Бога. Та не московського (він теж брехун), а свого, правічнослов'янського» («Винятковість») [8, с. 241].

Екзистенційна криза.

С. Кінг у своїй праці «Про письменство» зазначав: *«Письменство – самотня праця. Присутність того, хто в тебе вірить, усе змінює. Їм не треба нічого говорити. Зазвичай досить просто вірити»* [1, с. 66]. Саме тому мотиви самотності є наскрізними у творчості І. Низового. Однак це не лише самотність творця, а й самотність людини в середовищі абсурду, самотність громадянина у

ворожій державі. Екзистенційна криза також проявляється через мотиви страждання, страху, відчаю та смерті. Прагнення свободи та зрештою позбавлення її через тяжку хворобу, відчуженість від світу – такі проблемно-змістові домінанти літературного спадку митця:

«Усе минеться, травою поросте, забудеться. І кумедне з трагічним так переплетуться, що годі буде й розібрати, де сцена, а де глядацький зал. Де комедіянти, а де трагіки, де актори, а де глядачі.

По суті своїй життя – туманний ранок і мокра стежина в нікуди» («Винятковість») [8, с. 245–246];

«Самотність – ліки, які можуть зцілити на час або вбити назавжди. Важливо поставити діагноз та визначити дозу» («Сльоза сльозу не здоганя») [12, с. 321].

Поети і поезія. Літературна творчість в умовах державності.

Роль поета та поезії в сучасному світі неодноразово переосмислювалась І. Низовим. Вплив поетичного слова на людську свідомість (її естетично-виховна функція), виживання справжньої поезії в умовах тотальних імітацій та кустарництва, людської байдужості до прекрасного та нещастя – усі ці проблеми займають важливе місце в проблематиці прозової / поетичної творчості митця та в його літературно-критичній діяльності.

На шпальтах газет автор піддавав конструктивній критиці твори багатьох поетів-початківців. Звертаючи увагу на сильні сторони та очевидні недоліки молодих ентузіастів, підкріплюючи свої думки вагомими аргументами, автор у такий спосіб прагнув стати каталізатором їхнього професійного становлення та розвитку, запобігти розквіту графоманства в українських літературних колах:

«А поети – вони ж діти, і разом з тим – пророки» («Про славу і неславу свою і несвою») [10, с. 29];

«Робота – мій духовний харч, вона утримує мене на цьому світі. Та й заробіток малий приносить: чи то гривні на сигарети і чай, чи то якісь продукти» («Вилюднюється світ») [9, с. 9];

«Так, справжніх поетів убивають. Хто – це вже інша справа. Одних убивають одразу ж, інших – поспіль, після багаторічних катувань. Убивають кулею, <...>, тюрмами й засланнями, <...> Цькуванням та замовчуванням <...> А нині ще й голодом навчилися вбивати <...>» («Сльоза сльозу не здоганя») [12, с. 331].

Історія. Історична пам'ять та історичне безпам'ятство (манкуртство).

Невігластво та байдужість до власного історичного походження, амнезія щодо історичних помилок державного значення, проросійські політичні та культурно-історичні орієнтації – ці та багато інших питань завжди хвилювали І. Низового. Колега по перу та учень митця Ю. Кисельов в одному з віршів згадував про занепокоєння І. Низового збереженням історичного минулого, національної свідомості та національного багатства, про його намагання створити краще майбутнє для своєї держави: *«Українці крізь рабства віки / Пронесли рідне слово на волю. / Доказ є – Низового рядки: / В них Вітчизни тривоги і болі. / Наша сила, – нам каже поет, – / У плеканні козацької слави. / Наших предків чужинський багнет / Не лякав, хоч косив їхні лави. / Час прийшов відродитися нам / В синьо-жовтій державній обнові. / Ми духовний збудуємо храм / На міцній споконвічній основі. / Й, щоби тошно було ворогам, / Жити будемо в мирі й любові!»* [1, с. 62].

Збереження та досконале знання історії своєї країни її народом є однією з заporук гідного майбутнього держави та її громадян. Саме тому історична тема в прозовій та поетичній творчості І. Низового є наскрізною:

«Історію, як відомо, творить народ. Історія творить, звісно, героїв. Мабуть, так воно і є, за великим рахунком. Але ж істина для всіх відкривається не одразу... Українську „історію” сьогодні „пишуть” (кров'ю) антинародні вожді й вождики; вони ж визначають (призначають) і своїх, від імені антинародної влади, „героїв”. <...> Це – медведчуки й суркіси, волкови й бакаї, пінчуки й деркачі, рабіновичи й фельдмани, потебеньки й піскуни... <...> Колись (гадаю, уже скоро) у поминальні синодики впишуть імена справжніх героїв-жертв – їх згадуватимуть у всіх церквах Києва та Львова, Одеси та

Полтави, Ужгорода та Луганська. В українських (а не московських!) церквах. <...> Без них сьогодні народ збіднів ще більше, ослаб і знедолився. Але народ (так бувало завжди) оговтається, опритомніє, прийде до тями, до єдиного гасла, до єдиного опозиційного табору – і переможе. Обов'язково переможе!» («Знов поїзд відійшов») [10, с. 81];

«Я не фаховий історик, одначе не лінувався зазирати в наукові й літературні джерела, і тому децю знаю, можу зіставляти й аналізувати.

...А тепер щодо Росії – коротенько. Маленька гнило-болотяна Москва „по-братськи” прибрала колись Твер і Рязань, „охрестила” у Волхові гордий Новгород, „освободіла” Казань і Астрахань, співчутливо прийняла в своє „матірнє лоно” Кавказ, „доточила” до мордви, мері й чуді різних хантів-мансів-черемисів разом із самояддю – і так від острова Сааремаа до острова Кунашира... У „расейському морі” потонула, була, і наша (а чи й справді наша?!) Україна. Молодший і менший брат-московит став найстаршим для всіх древніх цивілізованих народів і племен „Расей-Совдепії”. І – прощай усе своє, рідне, суто національне!» («Люблю-обіймаю всіх») [10, с. 32];

«Бо ми байдужі до своєї історії, бо ми не пам'ятаємо свого коріння, бо ми загубили правічні криниці свого роду-народу!» («Вузлики в пам'яті») [10, с. 71];

«Ми, українці, що, були, вимріяли незалежну державу, несподівано (а чи й справді несподівано?), наразі втрачаємо все: Україну (вона стане Малоросією, Хохляндією, Новоросією, Южним Краєм), свободу, мову, усю свою тисячолітню історію. Нас узагалі не стане на землі, бо саме цього хочуть новітні яничари – пахолки путінської Росії...» («На самоті з самим собою») [11, с. 126].

Природа та її занедбання людиною, екологічні проблеми.

І. Низовий народився в селі Рудка на Сумщині, серед мальовничої та живописної природи, яка глибоко закарбувалась у письменницькій пам'яті, якою марив митець на урбаністичних просторах Луганська. Особливо натхненним співцем природи постає І. Низовий у своїй ліриці, у той час як у

мемуарних та публіцистичних працях милування природою чи ностальгічні спомини проявляються здебільшого контекстуально. Письменницька увага стає більш прикутою до природних руйнацій, пов'язаних з людськими діями чи людською байдужістю, а також з поглинанням природних територій у зв'язку з швидкісними процесами урбанізації:

«Он під моїм вікном багряніє шипшина, ондечки, у глибині маленького саду на червоні квіти, назву яких я давно забув, а спитати немає в кого, падають перезрілі сливи-синюхи; з яблуньки-дички горобці скльовують сонячні яблучка-дрібущечки; на грядці дозрівають останні помідори, осипаються зернятка кропу й божі корівки пригрібають їх землю, аби проросли майбутньої весни...»

Осяяний осінню, я ще не хочу завершувати свій життєвий шлях... Опираючись на ковіньку, дивлюся по землі – спостерігаю і захоплююся: диво та диво!» («Сльоза сльозу не здоганя») [12, с. 339].

«Це вони, це їм подібні призвели до багатьох і багатьох небажаних, незапланованих, тяжких, а то й ганебних проблем у нашому сьогоднішньому житті. Дніпро, бездумно перегороджений п'ятьма греблями, гине, отруюючи все довкола. Його притоки міліють і висихають, бо живильні поліські болота були бездумно осушені. Карпатські гори руйнуються, бо ліси на їхніх вершинах бездумно вирубувалися. Нам скоро нічим буде дихати...» («Бути – народом!») [6, с. 4].

Кохання й закоханість.

Закоханість, як відомо, одна з визначальних рис поетичної натури, саме тому ця тема неодноразово порушується у творах І. Низового. У художній прозі, мемуарах і публіцистиці письменника темам кохання, закоханості та проблемам, пов'язаним із ними, відведено менше місця, ніж у його ліриці, однак їх ігнорування унеможливило б створення цілісної проблематико-тематичної картини письменника:

«...Через мою винятковість жінки ніколи до кінця не розуміли мене і намагалися зігріти лише обіймами та поцілунками. І лише одна кохана жінка

(ім'я її заховаю глибоко в душі) розуміла мене і сприймала таким, яким я був... Вона і досі розуміє і сприймає мене у всій моїй винятковості. Їй завдячую поверненням втраченого зору, піклуванням про моє здоров'я і сьогодні, у найхолодніший період самоти-винятковості» («Винятковість») [8, с. 240].

«У різний час мене любили ті жінки, яких я не міг полюбити, або ж я любив таких, що не відповідали мені взаємністю, або й геть зневажали мене, уважаючи себе вищими та достойнішими кращої пари. Та нерідко були й щасливі збіги, які давали змогу насолодитися красивим і вельми солодким коханням. Один „альянс” тривав довгий час, інший минався швидко, а були й такі, що нараховували довгі роки. То ж на долю я не можу поскаржитись, а ще й тішуся тим, що з жодною колишньою подругою серйозно не посварився, а якщо якусь де зустріну, то бачу приязну посмішку й сам почувуюся вельми втішно. <...> зовсім поганих жінок немає – є хороші, кращі та найкращі!» («Сльоза сльозу не здоганя») [12, с. 310–311].

Отже, серед проблемно-тематичного діапазону прозової, публіцистичної та мемуарної творчості І. Низового можна виділити такі компоненти: 1) трагічна доля родини та роду; 2) тоталітарний режим Радянського Союзу; 3) сирітство; 4) голодомор; 5) суверенність та соборність / руйнація України; 6) державотворення в роки незалежності України; 7) українсько-російські відносини; 9) звиродніння української нації під гнітом рабської психології, «синдрому» хохляцтва та яничарства; 10) мова й мовна ситуація в Україні; 11) Сумщина (мала батьківщина) та Луганщина (друга батьківщина); 12) життя простого, пересічного українця; 12) орієнтири ЗМІ; 13) релігія та віра, що «зведені вже до явного абсурду» [11, с. 26]; 14) екзистенційна криза; 15) поети і поезія; літературна творчість в умовах державності; 16) історія; історична пам'ять та історичне безпам'ятство (манкуртство); 17) природа та її занедбання людиною; екологічні проблеми; 18) кохання й закоханість. Подальші розвідки в цьому напрямку дозволять розширити горизонти тематичного та проблемного поля письменника.

Використана література

1. Кисельов Ю. Воля. *Бахмутський шлях*. 2011. № 1/2. С. 62.
2. Кінг С. Про письменство. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2017. 272 с.
3. Манько А. М. Проблемно-тематичний спектр прози, публіцистики та мемуарів Івана Низового. “*Topical issues of the development of modern science*”: Papers of the 1st International scientific and practical conference (Bulgaria, September 18–20, 2019). Publishing House “ACCENT”, Sofia, Bulgaria, 2019. 293 p.
4. Манько А. М. Релігійно-духовні мотиви у творчому доробку Івана Низового. *Науковий потенціал та перспективи розвитку філологічних наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 8–9 грудня 2017 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2017. С. 44–47.
5. Низовий І. Д. Деся там, за соняшниками. Луганськ: Луга-принт, 2004. 64 с.
6. Низовий І. Д. Загублене відлуння: публіцистика, критика і бібліографія. Луганськ, 2004. 144 с.
7. Низовий І. Д. Зустрічі без прощань: літературні спомини. Луганськ: Луга-принт, 2003. 84 с.
8. Низовий І. Д. Лелечі клементи в тумані: поезії, проза, переклади. Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2010. 264 с.
9. Низовий І. Д. Опісля присмерку: нотатки знічев'я. Луганськ: Глобус, 2003. 60 с.
10. Низовий І. Д. Там, де я ніколи не плакав. Луганськ: Глобус, 2006. 99 с.
11. Низовий І. Д. Там, де я сміюсь крізь сльози. Луганськ: Глобус, 2006. 156 с.
12. Низовий І. Д. Цим дорожу: вибрані вірші та поеми. Луганськ: СПД: Резніков В. С., 2011. 352 с.

ПІДГОТОВКА МЕНЕДЖЕРІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

БРАТІШКО Ю.С.

*кандидат фармацевтичних наук, доцент,
доцент кафедри управління та економіки підприємства
Національний фармацевтичний університет
м. Харків, Україна*

ПОСИЛКІНА О.В.

*доктор фармацевтичних наук, професор,
завідуюча кафедри управління та економіки підприємства
Національний фармацевтичний університет
м. Харків, Україна*

Сьогодні у всьому світі концепція соціальної відповідальності набула масштабного розвитку. У наукових колах обговорюються питання соціальної відповідальності людини та суспільства, соціальної відповідальності держави, соціальної відповідальності підприємств. У всьому світі у сфері теорії та практики соціальної відповідальності працюють вчені, функціонують спеціалізовані дослідні організації, готуються відповідні фахівці, на підприємствах створюються посади та відділи з управління соціальною відповідальністю. Але в Україні проблема підготовки фахівців з управління соціальною відповідальною діяльністю (СВД) підприємств залишається відкритою. Особливо гостро постає питання підготовки менеджерів із соціальної відповідальності для потреб фармації, що обумовлене існуванням специфічних аспектів управління СВД фармацевтичних підприємств (ФП). Саме тому розробка науково-методичних підходів до формування освітньо-професійної програми (ОПП) для підготовки менеджерів із соціальної відповідальності для фармацевтичних компаній є актуальною.

Об'єктом дослідження є ОПП для підготовки менеджерів із соціальної відповідальності, які функціонують в Україні. Дослідження спрямовані на формування науково-практичних підходів до визначення кола компетентностей менеджера із соціальної відповідальності на ФП, що дозволить підвищити ефективність підготовки та підбору кандидатів на зазначені посади на вітчизняних ФП, завдяки чому підвищиться ефективність управління СВД на ФП, укріпиться їхня ділова репутація, імідж та підвищиться конкурентоспроможність ФП як на українському, так і на світовому фармацевтичному ринках.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці ОПП «Управління соціальною відповідальністю» для підготовки менеджерів із соціальної відповідальності для потреб вітчизняної фармації.

З метою визначення пропозицій роботодавців щодо вакансій на посаду менеджера із соціальної відповідальності обрано 10 Інтернет-сайтів, що входять до переліку найбільш популярних ресурсів з пошуку роботи [1]. За попереднім аналізом зручності пошуку і представленості вакансій для подальшого моніторингу нами обрано наступні ресурси: <https://www.work.ua>, <https://rabota.ua>, <https://jobs.ua>, <https://hh.ua>, <https://www.superjob.ua>, <https://trud.ua>, <https://talent.ua>, <http://trudbox.com.ua>, <https://job.morion.ua>, <https://robotainua.com>.

WORK.ua (<https://www.work.ua>) займає перше місце серед сайтів пошуку роботи в Україні (станом на червень 2018 р. пропонувалось понад 81 тисячу вакансій, станом на квітень 2019 р. – 69,3 тисячі вакансій). На головній сторінці сайту розміщено основні компанії-роботодавці в Україні та є можливість робити пошук за категоріями вакансій, за містами, обирати роботу для студентів або інвалідів. У меню розширено пошуку налаштування дозволяють проводити додаткове сортування вакансій за рівнем заробітної плати, освітою, видом зайнятості і досвідом роботи.

HeadHunter (<https://hh.ua>) у червні 2018 р. пропонував більш ніж 21 тисячу вакансій від 66 тисяч компаній з усієї України, містив понад 1150 тисяч

резюме, у квітні 2019 р. чисельність вакансій становила 13,1 тисячі від майже 73 тисяч компаній, а кількість розміщених резюме – 1288,8 тисяч. Даний ресурс має зручне меню пошук з можливістю проводити сортування інформації за ключовими словами у вакансії, назвою компанії або опису вакансії. Є можливість обирати професійну галузь, галузь компанії, регіон пошуку, рівень заробітної плати, необхідний досвід роботи, тип зайнятості, графік роботи і робити сортування за період.

Trud.ua – «портал пошуку роботи та підбору персоналу в Україні» (<https://trud.ua>) у червні 2018 р. розміщував понад 1,9 тисяч резюме, пропонував більше 18 тисяч вакансій і мав 1781 тисяч підписантів. У квітні 2019 р. на даному сайті розміщено 3772 резюме, 48150 вакансій, а кількість підписантів нараховує 184335. Налаштування головної сторінки сайту дозволяють здійснити пошук вакансій на назвою посади, містом або категорією. Меню розширеного пошуку дає додаткові можливості сортувати вакансії за періодами, розміром зарплати, формою зайнятості, графіком роботи, досвідом, віком, освітою та назвою компанії.

Trudbox (<http://trudbox.com.ua>) акумулює вакансії з сайтів пошуку роботи в Україні і станом на 13.06.2018 р. пропонував 416100 вакансій, станом на квітень 2019 р. – 482827 вакансії. Окрім можливості розмістити резюме і здійснити пошук роботи даний ресурс надає користі посилання та статті, що стосуються ринку праці і підприємницької діяльності. В меню є можливість пошуку вакансій за регіоном, зарплатою, досвідом, типом зайнятості, компанією-роботодавцем.

SuperJob (<https://www.superjob.ua>) у червні 2018 р. декларував понад 400 тисяч перевірених вакансій, станом на квітень 2019 р. – 12,8 тисяч. Головне меню сайту пропонує здійснити пошук роботи, співробітників або компаній. Інструменти розширеного пошуку дозволяють здійснювати пошук вакансій за спеціалізацією, зарплатою, типом зайнятості, і знанням іноземної мови.

JobMorion (<https://job.morion.ua>) – спеціалізований сайт пошуку роботи у фармації та медицині, у червні 2018 р. декларував понад 1 тисячу перевірених

вакансій, станом на травень 2019 р. – близько 500 вакансій. Головне меню сайту пропонує здійснити пошук роботи, співробітників або компаній. Інструменти розширеного пошуку дозволяють здійснювати пошук вакансій за спеціалізацією, областю, зарплатою, типом зайнятості, досвідом роботи, графіком роботи в цілому по Україні та за окремими регіонами.

Rabota.Ua (<https://rabota.ua>) – сайт пошуку роботи, у червні 2018 р. декларував понад 110 тисяч перевірених вакансій, станом на травень 2019 р. – близько 115 тисяч вакансій. Головне меню сайту пропонує здійснити пошук роботи, співробітників або компаній. Інструменти розширеного пошуку дозволяють здійснювати пошук вакансій за професією, сферою діяльності, компанією в цілому по Україні та за окремими регіонами та містами.

Jobs.Ua (<https://jobs.ua>) – сайт пошуку роботи, кадровий портал, який у червні 2018 р. та у травні 2019 р. надавав близько 8 тисяч вакансій. Головне меню сайту пропонує здійснити розширений пошук роботи по базі вакансій з можливістю поставити необхідні критерії відбору: компанію-роботодавця, місто, рубрику. Також сайт надає поради щодо складання резюме, приклади готових резюме, зразки резюме за професіями, види резюме, на сайті представлена оперативна інформація щодо нових вакансій згідно з бажаними вимогами до посади.

Talent.Ua (<https://talent.ua>) – сайт пошуку роботи, кадровий портал, який у червні 2018 р. та у травні 2019 р. надавав близько 3 тисяч вакансій. Головне меню сайту пропонує здійснити розширений пошук роботи по базі вакансій з можливістю поставити необхідні критерії відбору: рубрика, місто, регіон, заробітна плата, освіта, досвід роботи, графік та тип зайнятості.

Robotainua.Com (<https://robotainua.com>) – сайт пошуку роботи, кадровий портал, який у червні 2018 р. та у травні 2019 р. надавав близько 7 тисяч вакансій. Сайт пропонує користувачам зручний пошук роботи по містах України і за кордоном, можливо розмістити резюме, здійснити пошук та публікацію вакансій.

Дослідження кількості вакансій на посаду менеджера із соціальної відповідальності показали, що інформація по ним майже відсутня. Їх загальна кількість у 2019 році на вказаних вище сайтах не перевищувала 10 вакансій по всій Україні. Але цьому є пояснення, і полягає воно не в тому, що в Україні такі фахівці не потрібні, а в тому, що більшість українських компаній на дану посаду призначають працівників із власної ж компанії, які досить тривалий час працюють у компанії, мають високий рівень лояльності до власного роботодавця та добре обізнані на специфіці роботи власної компанії.

Вивчення фактичного складу персоналу вітчизняних ФП довело, що питаннями формування, управління та розвитку СВД на ФП сьогодні найчастіше займаються PR-менеджери, контент-менеджери, менеджери з розвитку, копірайтери, регіональні менеджери, менеджери з продажів та маркетологи (сумарна кількість вакансій за якими сягає декілька тисяч). Але слід мати на увазі, що сьогодні в Україні (згідно із Класифікатором професій від 15.02.2019 [2]) існують такі посади працівників, які безпосередньо мають займатися питаннями соціальної відповідальності, а саме менеджер (управитель) із соціальної та корпоративної відповідальності та експерт із соціальної відповідальності.

Найчастіше у закордонних фармацевтичних компаніях (ФК) аналогами даних посад є: the entry-level corporate social responsibility officer (службовець із корпоративної соціальної відповідальності початкового рівня), the assistant of corporate social responsibility officer (помічник службовця із корпоративної соціальної відповідальності), the corporate social responsibility specialist (фахівець із корпоративної соціальної відповідальності), the corporate social responsibility supervisor (супервайзер із корпоративної соціальної відповідальності), the corporate social responsibility manager (менеджер із корпоративної соціальної відповідальності), the senior corporate social responsibility manager (головний менеджер із корпоративної соціальної відповідальності).

Нами проведений аналіз освітніх пропозицій закладів вищої освіти України у 2019 р. зі спеціальностей, ОПП в межах яких за сутністю наближаються до управління соціальною відповідальністю. Результати наведені у табл. 1.

Отже, для покриття потреби у менеджерах (управителях) із соціальної та корпоративної відповідальності необхідно створити відповідну ОПП в межах спеціальності 073 «Менеджмент» другого (магістерського) рівня.

ОПП, розроблена певним закладом вищої освіти – є головним документом, який закріплює перелік та зміст компетентностей фахівців. ОПП – це система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності,

Таблиця 1

Аналіз освітніх пропозицій закладів вищої освіти України зі спеціальностей 231 «Соціальна робота»*, 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»** , 073 Менеджмент***, 071 Облік і оподаткування**** першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня з управління соціальною відповідальністю у 2019 році за даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти [4]

<https://vstup.edbo.gov.ua/>

№	Місто	Заклад вищої освіти	Освітня програма	Форми навчання	Термін навчання, денна форма навчання / заочна форма навчання	Вартість навчання, грн. на рік денна форма навчання / заочна форма навчання	Ліцензійний обсяг, денна форма навчання / заочна форма навчання	Наявність бюджетних місць	Джерело інформації стосовно вартості навчання
1	м. Київ	Вищий навчальний заклад «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	*Управління міжнародними соціальними проектами і програмами	Денна бак / Денна маг / Заочна бак / Заочна маг	3р 10м / 1р 6м / 3р 10м / 1р 6м	Не зазначена	25 / 10 / 25 / 10	-	http://ist.uu.edu.ua/
			** Інформаційно-аналітична діяльність у сфері реклами і зв'язків із громадськістю	Денна маг / Заочна маг	1р 6м / 1р 6м	Не зазначена	10 / 10	-	http://ist.uu.edu.ua/
2	м. Київ	Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв	***Експертний менеджмент репутаційного консалтингу	- / Заочна маг	- / 1р 6м	- / 24500	- / 10	-	https://nakkim.edu.ua/

3	м. Київ	Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»	****Облік і корпоративна відповідальність	- / Заочна маг	- / 1р 9м	- / 19500	- / 10	-	https://kneu.edu.ua/
---	---------	--	---	----------------	-----------	-----------	--------	---	---

Умовні позначки: * - 231 «Соціальна робота» ** - 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» *** - 073 Менеджмент **** - 071 Облік і оподаткування

що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС), необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти [5]. ОПП призначена для органів управління вищою освітою та ЗВО, що готують фахівців певного профілю. ОПП встановлює: розподіл обсягу ОПП за циклами підготовки в академічних годинах; нормативну частину змісту навчання у навчальних елементах, їх інформаційний обсяг та рівень засвоєння у процесі підготовки відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики; рекомендований перелік навчальних дисциплін, форми контролю та державної атестації, нормативний термін навчання. ОПП включає: цикли гуманітарної, соціально-економічної та природничо-наукової підготовки, що забезпечує певний освітній рівень; цикл професійної (професійно-орієнтованої) та практичної підготовки, що разом з попередніми циклами забезпечують певний освітньо-кваліфікаційний рівень.

Розробка і дотримання ОПП є важливим чинником організації навчального процесу у закладах вищої освіти України, однією з передумов підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері управління соціальною відповідальністю на підприємствах (компаніях). Сьогодні в Україні жоден заклад вищої освіти не готує фахівців з управління соціальною відповідальністю з орієнтацією на фармацевтичну галузь. Тому розробка і

реалізація ОПП «Управління соціальною відповідальністю» у Національному фармацевтичному університеті є актуальною і своєчасною з огляду на зростання уваги ФП до проблем управління СВД.

Метою ОПП «Управління соціальною відповідальністю» є формування здатності застосовувати набуті знання, уміння та навички з дисциплін загальної та професійної підготовки для вирішення типових задач діяльності менеджера (управителя) із соціальної та корпоративної відповідальності на відповідній посаді, включаючи управління соціально відповідальною діяльністю підприємств, в тому числі ФК; застосування сучасних методів та моделей управління соціальними програмами та соціальними проектами, забезпечення встановлення сталих партнерських відносин зі стейкхолдерами, формування соціальної (нефінансової) звітності, здійснення безперервного соціального моніторингу та соціального аудиту на підприємствах, формування бази для включення підприємства до національних та галузевих рейтингів підприємств у сфері соціальної відповідальності для підвищення конкурентоспроможності та ділової репутації підприємств, а також здійснення науково-педагогічної діяльності.

Підготовка магістра із управління соціальною відповідальністю включає дослідницьку, планово-проектувальну, організаційну, управлінську, консультаційну, науково-дослідну та навчально-методичну функції, аналіз та діагностику підприємства, розробку та обґрунтування рекомендацій щодо вирішення проблем функціонування і соціально-економічного розвитку підприємства, стратегічне бізнес-планування та контроль за результатами його впровадження, постійне підвищення професійного рівня.

Згідно Національній рамці кваліфікацій, як системного і структурованого за компетентностями опису кваліфікаційних рівнів, магістр із соціальної відповідальності – це восьмий кваліфікаційний рівень, опис якого наданий у табл. 2 та 3.

Рівні національної рамки кваліфікацій

Рівень освіти	Рівень Національної рамки кваліфікацій	Компетентності особи
Другий (магістерський) рівень вищої освіти	восьмий рівень	здатність особи розв'язувати складні задачі і проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог

Опис кваліфікаційного рівня магістр згідно Національній рамці кваліфікацій [6]

Рівень	Знання	Уміння/навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
8	Здатність особи розв'язувати складні задачі і проблеми у певній галузі професійної діяльності та/або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог			
	<p>Спеціалізовані концептуальні знання, що включають сучасні наукові здобутки у сфері професійної діяльності або галузі знань і є основою для оригінального мислення та проведення досліджень</p> <p>Критичне осмислення проблем у галузі та на межі галузей знань</p>	<p>спеціалізовані уміння/навички розв'язання проблем, необхідні для проведення досліджень та/або провадження інноваційної діяльності з метою розвитку нових знань та процедур</p> <p>здатність інтегрувати знання та розв'язувати складні задачі у широких або мультидисциплінарних контекстах</p> <p>здатність розв'язувати проблеми у нових або незнайомих середовищах за наявності неповної або обмеженої інформації з урахуванням аспектів соціальної та етичної відповідальності</p>	<p>зрозуміле і недвозначне донесення власних знань, висновків та аргументації до фахівців і нефахівців, зокрема, до осіб, які навчаються</p>	<p>управління робочими або навчальними процесами, які є складними, непередбачуваними та потребують нових стратегічних підходів</p> <p>відповідальність за внесок до професійних знань і практики та/або оцінювання результатів діяльності команд та колективів</p> <p>здатність продовжувати навчання з високим ступенем автономії</p>

Отже, на підставі вивчення досвіду закордонних закладів вищої освіти у підготовці магістрів із соціальної відповідальності та дослідження вимог закордонних і вітчизняних роботодавців до посади менеджера із соціальної відповідальності на кафедрі управління та економіки підприємства НФаУ обґрунтовані інтегральна, загальні та фахові компетентності зазначеного фахівця.

Інтегральною компетентністю магістра із управління соціальною відповідальністю (менеджера із соціальної відповідальності) є здатність розв'язувати типові та складні спеціальні завдання та критично вирішувати практичні проблеми у професійній діяльності менеджера із соціальної

відповідальності та на межі предметних галузей із застосуванням положень, теорій та методів фундаментальних, професійно-орієнтованих управлінських та соціально-економічних наук, впроваджувати дослідницьку та/або інноваційну діяльність, формулювати судження в умовах недостатньої або обмеженої інформації та суперечливих вимог; приймати рішення у складних непередбачуваних умовах, що потребують інтеграції знань, застосування новітніх підходів та прогнозування; зрозуміло і недвозначно доносити свої висновки та знання, розумно їх обґрунтовуючи, до фахової та не фахової аудиторії.

Загальними компетентностями (ЗК) менеджера із соціальної відповідальності є. ЗК 1. Здатність критично мислити та генерувати нові ідеї. ЗК 2. Здатність до абстрактного мислення, аналізу, синтезу та встановлення взаємозв'язків між явищами та процесами. ЗК 3. Здатність проявляти лідерські навички, мотивувати людей та працювати в команді. ЗК 4. Здатність здійснювати професійні і наукові комунікації, в тому числі англійською мовою. ЗК 5. Здатність до науково-дослідницької й інноваційної діяльності. ЗК 6. Здатність свідомо та соціально-відповідально діяти на основі етичних міркувань та принципів академічної доброчесності. ЗК 7. Здатність проводити дослідження та презентувати результати.

Фаховими компетентностями (ФК) менеджера із соціальної відповідальності є. ФК 1. Здатність використовувати знання нормативно-правової бази України та інших країн світу в сфері соціально відповідальної діяльності підприємств та використовувати знання міжнародних стандартів, які регламентують корпоративну соціальну відповідальність. ФК 2. Здатність формувати ефективну систему партнерських відносин зі стейкхолдерами, виявляти напрямки взаємовигідного співробітництва, координувати діяльність підприємства зі стейкхолдерами на засадах партнерської взаємодії. ФК 3. Здатність управляти соціальними інвестиціями, оцінювати їх ефективність та застосовувати знання основ бюджетування. ФК 4. Здатність управляти ініціативними соціальними проектами та програмами і залучати підприємство

до участі у регіональних та національних соціальних проектах. ФК 5. Здатність використовувати знання екологічного менеджменту. ФК 6. Здатність використовувати інструменти та технології інноваційного менеджменту для забезпечення ефективності соціально відповідальної діяльності. ФК 7. Здатність формувати та управляти стратегією соціально-економічного розвитку підприємства, прогнозувати тенденції соціально-економічного розвитку підприємства з урахуванням підходів ризик-менеджменту. ФК 8. Здатність застосовувати технології івент-менеджменту та організовувати PR-заходи для підвищення репутації підприємства як соціально відповідальної компанії. ФК 9. Здатність використовувати сучасні інформаційні технології та економіко-математичні методи і моделі для системного дослідження й управління соціально-економічними процесами на підприємстві. ФК 10. Здатність проводити соціальний моніторинг та соціальний аудит на підприємстві. ФК 11. Здатність застосовувати технології бренд-менеджменту для забезпечення конкурентоспроможності підприємств. ФК 12. Здатність складати та оприлюднювати соціальну звітність для підвищення ділового іміджу підприємства. ФК 13. Здатність застосовувати знання технологій рейтингування для підвищення соціально відповідального статусу компанії. ФК 14. Здатність управляти комунікаціями та конфліктами, а також застосовувати навички нетворкінгу, тайм-менеджменту, тимбілдингу, мотиваційного менеджменту та управління персоналом для формування ефективної корпоративної культури. ФК 15. Здатність застосовувати знання ділового етикету та підтримувати корпоративний етичний кодекс. ФК 16. Здатність проводити науково-дослідницьку та науково-педагогічну діяльність, здатність навчати персонал, консультувати, викладати дисципліни економіко-управлінського спрямування.

Обов'язковими компонентами (обов'язковими навчальними дисциплінами) ОПП «Управління соціальною відповідальністю», які враховують Стандарт вищої освіти зі спеціальності 073 «Менеджмент» другого (магістерського) рівня, затверджений 10.07.2019 р. [7] є: «Соціальна відповідальність», «Соціальний менеджмент», «Корпоративна культура та

етика бізнесу», «Конкурентоспроможність підприємства», «Управління персоналом», «Стратегічний та фінансовий менеджмент», «Управління проектами» – ОК 7, «Соціальний аудит», «Інноваційний менеджмент», «Методологія і організація наукових досліджень та інтелектуальна власність», «Міжнародне приватне право», «Інформаційні системи і технології». Вибірковими компонентами (вибірковими навчальними дисциплінами) ОПП «Управління соціальною відповідальністю» є: «Паблік рилейшенз», «Маркетинговий менеджмент», «Міжнародні стандарти», «Екологічний менеджмент», «Ризик-менеджмент», «Управління соціально-економічною безпекою підприємства», «Корпоративне управління», «Міжнародний менеджмент», «Фармацевтичне право», «Трудове право».

Отже, по результатах аналізу вітчизняного та закордонного досвіду підготовки фахівців із соціальної відповідальності сформована ОПП «Управління соціальною відповідальністю» для фармації, що надає змогу професійно підійти до проблеми підготовки менеджерів із соціальної відповідальності у закладах вищої освіти фармацевтичного (медичного) профілю.

Використана література:

1. Лучшие сайты по поиску работы в Украине 2019 <https://1sell.com.ua/>
2. <https://buhgalter.com.ua/dovidnik/klasifikator-profesiy/rozdil-1-zakonodavtsi-vishchi-derzhavni-sluzhbovtsi-kerivniki-menedzheri-upraviteli/>
3. <https://www.villanovau.com/resources/public-administration/corporate-social-responsibility-jobs/#.W2AY-dIzbIV>
4. Єдиної державної електронної бази з питань освіти <https://vstup.edbo.gov.ua/>
5. Закон України «Про вищу освіту» <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/155618>

6. Національна рамка кваліфікацій <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p/paran12#n12>

7. Стандарт вищої освіти зі спеціальності 073 «Менеджмент» другого (магістерського) рівня

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/07/12/073-menedzhment-magistr.pdf>

УРБОГІДРОЕКОСИСТЕМИ ЯК ОБ'ЄКТ КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ШУТАК К.В.

аспірантка кафедри екології та безпеки життєдіяльності

Уманський національний університет садівництва

м. Умань, Україна

Місто як геосистема відзначається особливо виразним впливом господарської діяльності людини на навколишнє середовище. Так само, як і решта компонентів довкілля, досить істотних антропогенних змін зазнають підземні та поверхневі води. Порівняно з позаміською територією, гідроекологічний стан річок та інших водотоків і водоймищ у містах є більш критичний, а подекуди – катастрофічний. Прикметно, що показники забруднення річок у місті можуть бути вищими не лише порівняно з відрізками річища, розташованими вище за течією (що цілком природно), але навіть відносно відтинків русла, локалізованих нижче за міську зону. Ми це пояснюємо зниженням концентрації непритаманних природним водам речовин через надходження вод приток даної річки або екологічно чистіших підземних вод [1].

Забруднення вод може бути як прямим (зумовленим потраплянням шкідливих речовин безпосередньо у воду через функціонування промислових підприємств, транспорту тощо, зокрема в результаті техногенних аварій і катастроф), так і опосередкованим (маємо на увазі вторинне забруднення гідрооб'єктів через міграцію поллютантів із ґрунту по схилових поверхнях).

Також варто зауважити, що саме в межах урбанізованих територій або безпосередньо біля них набуло значного поширення антропогенне перетворення річок. Для потреб водопостачання промислових об'єктів на них створюються ставки та водосховища, які, поряд із фізичним збільшенням площ, зайнятих водою, зумовлюють також суттєві зміни водного режиму річок.

Згадані штучні водоймища, що виконують переважно функції водопостачання підприємств, водночас самі з їхнього боку зазнають негативного впливу через різноманітні викиди шкідливих і небезпечних речовин. Тому вони фактично перетворюються на відстійники. Досить яскравими прикладами є водосховища на річках Інгулець і Саксагань у Кривому Розі та ставки в місті Щастя Луганської області [1]. Значна частина подібних штучних гідрооб'єктів створена майже одночасно із започаткуванням підприємств і виробництв, для потреб яких і планувалися (зокрема, у Кривому Розі, що став одним із найпотужніших в Україні центрів гірничодобувної й гірничозбагачувальної промисловості); з іншого боку, іноді місцерозташування самих підприємств планувалося пов'язати з раніше створеними ставками (зокрема, в Умані).

Позаяк міським гідрооб'єктам властива системна організованість (зокрема, наявність живої й неживої, натуральної та штучної складових, їх можна класифікувати (за переважаючим агрегатним станом, розмірами зважених частинок тощо) і, крім того, вони мають зв'язки з іншими природними та антропогенними об'єктами, то ми в усій сукупності таких об'єктів у межах конкретного міста вбачаємо урбогідроекосистему. Як ми зазначали раніше, до її складу входять поверхня дна водного об'єкта та прилеглої до нього території, власне водна маса з розчиненими та зваженими в ній речовинами, живі організми, техногенні об'єкти, розміщені безпосередньо у воді або на такій відстані від водної поверхні, що робить їхній вплив на стан і функціонування водотоку або водоймища практично неминучим [1]. Також урбогідроекосистемою доречно вважати всю територію міста з огляду на інтегруючу роль води в його функціонуванні, яка міститься в поверхневих природних і штучних гідрооб'єктах, підземному просторі, водяній парі атмосфери, системах водопостачання тощо). Отже, є підстави говорити про урбогідроекосистему Києва, Одеси, Харкова тощо.

Урбогідроекосистеми є об'єктом окремої наукової дисципліни – урбогідроекології, про що ми зазначали раніше [1]; крім того, вони є об'єктом конструктивно-географічних досліджень.

Об'єктом урбогідроекології є урбогідроекосистеми, предметом – генеза, структура, функціонування, динаміка й розвиток урбогідроекосистем. Методологічною основою згаданої дисципліни є фундаментальні наукові побудови сучасної конструктивної географії та екології, зокрема концепція сталого розвитку, вагоме місце в якій належить проблемі збереження для наступних поколінь водних ресурсів [6], а також сформульована С. П. Соньком [3] концепція ноосферних екосистем, важливим компонентом яких є водні об'єкти. Іншим джерелом урбогідроекології є головні засади гідрології суходолу та флювіальної геоморфології, викладені в роботах М. І. Маккавєєва, А. Н. Стралера, В. П. Філософова, Р. С. Чалова, І. П. Ковальчука, О. Г. Ободовського, В. К. Хільчевського та інших зарубіжних та українських учених. Крім того, однією зі складників методологічної основи урбогідроекології є засади геоурбаністики та екістики, які ввчають міські територіальні системи в усьому поєднанні їхніх структурних елементів, компонентів і підсистем.

Як і кожна наука, урбогідроекологія використовує складне поєднання філософських, загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціальних (властивих географії та екології загалом і конструктивній географії зокрема) методів дослідження. До філософських належать діалектика (застосовувана, зокрема, в аспекті співвідношення природного і штучного у структурі й функціонуванні урбогідроекосистем) та системний аналіз (при розгляді міських гідрооб'єктів як систем). З-поміж загальнонаукових методів найбільше значення мають описовий і логічні методи пізнання (аналіз, синтез, порівняння, дедукція, індукція тощо). Серед міждисциплінарних методів варто відзначити історико-географічний (що використовується при аналізі еволюції окремих гідрооб'єктів і урбогідроекосистем у цілому впродовж історичного часу) та математико-статистичні, які є необхідними при визначенні кількісних характеристик урбогідроекосистем. Спеціальними методами, застосовуваними в урбогідроекології, є картографічний (притаманний усій географії як просторовій науці), картометричний (що використовується при визначенні на

картах морфометричних характеристик водотоків та річкових басейнів) та районування (виділення в межах міст і прилеглих до них територій просторових структур, що мають певні особливості будови, динаміки та еволюції урбогідроекосистем.

Практичне значення розроблення наукових основ урбогідроекології полягає в можливості отриманні інформації про урбанізовані території (міста й прилеглі до них площі) як урбогідроекосистеми, тобто поєднання всієї сукупності наявних у їхніх межах гідрооб'єктів та антропогенно перетвореного ландшафтного середовища, в якому вони перебувають, і яке на них впливає. Ми вважаємо, що такий підхід (який у завершеному вигляді може претендувати на новизну) дозволяє глибше дослідити відносини між природними та антропогенними чинниками формування сучасного стану гідрооб'єктів.

Розробляючи наукові основи урбогідроекології, ми свідомі того, що насправді дослідження в цій сфері проводилися не одне десятиріччя і тепер є досить численними. Заслуговує на увагу робота провідних українських учених в галузі гідрології, гідрохімії та гідроекології В. К. Хільчевського, В. І. Осадчого та С. М. Курило – «Основи гідрохімії», де представлені, зокрема, дані щодо хімічного складу біологічно очищених стічних вод деяких міст [4]. Знаковим явищем є також праця І. П. Ковальчука та Л. П. Курганевич, присвячена питанням гідроекологічного моніторингу [2]. Лише впродовж 2011–2015 рр. у журналі «Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія» опубліковано низку статей українських і зарубіжних учених, які безпосередньо присвячені гідрооб'єктам міст, у тому числі урбогідроекосистемам Києва, Луцька, Сум, Тернополя, Чернівців, а також міста Кельце (Польща) та ін. [5]. Змістом цих та інших публікацій є, зокрема, результати досліджень еколого-гідрологічних показників озер, екологічна характеристика річки як маркер екологічного стану ландшафту, особливості річкового стоку в умовах урбанізованих територій, проблема техногенного, в тому числі термічного, забруднення річок, водоймищ і підземних вод, кисневий режим гідрооб'єктів, питання змінюваності води у штучних водоймищах, аналіз структури річкових басейнів в умовах

антропогенного перетворення довкілля, проблема якості джерел централізованого водопостачання, вертикальний і горизонтальний розподіл зоопланктону та низка інших питань функціонування урбогідроекосистем [1].

З огляду на виняткове значення води як унікальної речовини на Землі, повсюдність її поширення (особливо в умовах вологого клімату), визначальну роль у виникненні й розвитку життя на Землі та істотну антропогенну перетвореність гідрооб'єктів в умовах міст (вплив обопільний – з одного боку, міські промислові підприємства забруднюють річки, озера й підземні води, а сама вода може негативно впливати на об'єкти міської інфраструктури, наприклад, зумовлювати підтоплення будівель і споруд при їх просіданні), ми пересвідчуємося в реальності існування урбогідроекосистем. Через те особливо варто зауважити щодо недостатності вживання заходів з охорони окремо взятих річок, озер тощо, позаяк усі водні об'єкти на певній території взаємопов'язані. Ми вважаємо, що актуальним є питання про охорону вод усієї урбогідроекосистеми, бо саме в такому випадку реально досягти комплексності, послідовності й результативності у справі очищення води у природних і штучних водотоках та водоймищах, відновлення динамічної рівноваги у функціонуванні гідрооб'єктів, забезпечення водними ресурсами наступних поколінь міських мешканців [1].

Особливості функціонування гідрооб'єктів в умовах міст пов'язані з потужним впливом на них антропогенного фактора, пов'язаного, зокрема, з функціонуванням промислових об'єктів і транспорту. Наслідком є зміни гідрологічних і гідрохімічних характеристик річок і озер, а також виникнення штучних водотоків і водоймищ. Масштаб дії зазначеного фактора спричиняється до формування специфічних утворень, до яких входять самі міські гідрооб'єкти та середовище, що впливає на них, – урбогідроекосистем. Дослідження їх є сферою інтересів окремого міждисциплінарного наукового напрямку – урбогідроекології. Хоча на існуванні такого роду природно-антропогенних геосистем раніше не наголошувалося, а засади дисципліни, яка мала б їх вивчати, фактично не розроблялися, насправді виконана в минулі

десятиріччя в цій сфері наукова робота є значною за обсягом і різноманітною за змістом.

Використана література

1. Кисельов Ю.О., Шутак К.В. До проблеми формування наукових засад урбогідроекології. *Молодий вчений*. 2019. №7(71). С. 10–13.

2. Ковальчук І.П., Курганевич Л.П. Гідроекологічний моніторинг. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. 315 с.

3. Сонько С.П. Просторовий розвиток соціо-природних систем: шлях до нової парадигми. К.: Ніка-центр, 2003. 286 с.

4. Хільчевський В.К., Осадчий В.І., Курило С.М. Основи гідрохімії. К.: Ніка-Центр, 2012. 312 с.

5. Хільчевський В. К. Узагальнений перелік публікацій у науковому збірнику «Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія» за 2011–2015 рр. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. 2015. Т. 4 (39). С. 72–90.

6. Яцик А.В., Шевчук В.Я. Енциклопедія водного господарства, природокористування, природовідтворення, сталого розвитку. К.: Генеза, 2006. 1000 с.

АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

СТАВИЦЬКИЙ О.В.

кандидат економічних наук, доцент,

завідувач кафедри комп'ютерних технологій

Київський інститут бізнесу та технологій

м. Київ, Україна

В наш час, безпека впроваджується на різних щаблях існування людської діяльності, є головним показником розвитку країни та суспільства. Таким чином, проблема із своєчасного запобігання та передчасного виявлення загроз, що стосуються як рівня держави так і на рівні підприємств досить актуальна. В процесі розвитку економіки нашої країни, створення правових інститутів, появи нечесної конкуренції та рейдерства в окремих галузях, та інші неправомірні дії зачепили багато підприємств, які були не спроможні протидіяти такому проти правовому натиску.

Проблематика з оцінки та визначення економічної безпеки на рівні підприємств, регіонів та держави в останні роки набуває все більшої актуальності. Але, втім інтерес до наукових досліджень та застосувань певних методик на практиці досі існує, необхідно зазначити, що більша частина досліджень займається безпекою держави та галузевих кластерів, досить мало уваги приділяється питанням з економічної безпеки підприємств.

При впровадженні заходів з безпеки на підприємствах, істотно покращується їхнє функціонування, що неодмінно покращує загальний стан економічної безпеки країни. Перспективність наукових напрацювань з економічної безпеки дає змогу покращити економічний розвиток не тільки окремих підприємств, а буде покращувати загальний розвиток країни.

Найчастіше забезпечення економічної безпеки бізнесу зводять до протистояння, захисту від різноманітних економічних злочинів (пограбування, шахрайство, фальсифікація, підпали, недобросовісна конкуренція, промислове

та комерційне шпигунство, інформаційна безпека тощо). Безсумнівно, ці загрози дуже важливі і повинні постійно аналізуватись та враховуватись, але поняття економічної безпеки підприємства має більш широке значення [1].

У своїх дослідженнях економічну безпеку розглядали: І. Ансофф, У. Баумоль, П. Друкер, М. Портер, а також вітчизняні дослідники: Є. Олейнікова, Т. Кузенко, З. Варналій, О. Грунін, З. Стаховяк, Г. Козаченко, Т. Сухорукова та інші.

Але слід зауважити, що проведені дослідження розглядають тему економічної безпеки з різних методологічних підходів, виокремлюючи певний фактор (фінансовий, макроекономічний, сировинний, районний, державний). Також існує багато визначень щодо трактування об'єкту дослідження.

На думку М.І. Камлика, економічна безпека підприємства – це такий стан розвитку суб'єкта господарювання, який характеризується стабільністю економічного та фінансового розвитку, ефективністю нейтралізації негативних факторів і протидії їх впливу на всіх стадіях його діяльності [2].

В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко зазначають, що система економічної безпеки кожного підприємства є індивідуальною, її повнота і дієвість залежать від чинної в державі законодавчої бази, від обсягу матеріально-технічних і фінансових ресурсів, від розуміння кожним із працівників важливості гарантування безпеки бізнесу, а також від досвіду роботи керівників служб безпеки підприємств [3].

Як бачимо, що визначення різних фахівців різноманітні, та відрізняються різними підходами та аспектами в дослідженнях.

Отже загрози можна класифікувати як зовнішні та внутрішні. Фактори зовнішніх загроз формуються за межами інфраструктури підприємства та можуть бути пов'язані навіть не з діяльністю самого підприємства, до таких загроз можна віднести:

- Внутрішня політична ситуація в країні;
- Промислове шпигунство, втрата патентів та ліцензій;
- Світові кризи;

- Зміни в законодавстві;
- Рейдерство та криміногенний стан в країні;
- Екологічні кризи.

Під внутрішніми загрозами які можуть впливати на підприємство можуть бути наступні:

- Порушення в виробничому процесі;
- Недотримання технологічних процесів;
- Низька кваліфікація кадрів;
- Похибки в оперативному та стратегічному плануванні;
- Недоброякісна конкуренція;
- Конфліктні ситуації з державними службами (податкова, поліція, пожежна охорона).

Як приклад можна навести використання певної сукупності фінансових та економічних показників для проведення оцінки стану економічної безпеки підприємства. Використовуючи систему з фінансово-економічних показників можливо провести наступні заходи:

- Провести аудит на забезпечення підприємства всіма необхідними ресурсами для повноцінного його функціонування;
- Проаналізувати можливі варіанти стадії банкрутства підприємства;
- Аналіз стану позикових коштів;
- Проаналізувати ліквідність, стійкість підприємства;
- Проаналізувати фінансові результати за певний період;
- Ретельний аналіз виробничої діяльності та оперативного планування.

Використання вищенаведених показників дають можливість оперативно виявляти появу можливих загроз для підприємства та своєчасної їх ліквідації.

Для протистояння вищеозначеним загрозам необхідно виконання певних заходів:

- Корегування законодавчої бази;

- Підтримка з боку держави для підприємців;
- Регулярне підвищення кваліфікації працівників;
- Оновлення технологічного парку підприємств.

Таким чином можливо зробити висновок, що при впровадженні заходів з економічної безпеки на підприємствах, зміцнюється економічна безпека всієї країни. Також слід зазначити, що держава теж повинна сприяти захисту підприємств допомагаючи на законодавчому, інформаційному та суспільному рівні. Саму тему з економічної безпеки для підприємств слід розглядати набагато ширше, як довготривалий та неперервний процес моніторингу внутрішніх та зовнішніх загроз, використовуючи методики з прогнозування та планування певних заходів для забезпечення стійкості підприємства до руйнівних економічних впливів на нього як всередині самого підприємства так і ззовні.

Використана література:

1. Іванюта Т. М., Заїчковський А. О. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т. М.Іванюта, А. О. Заїчковський – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
2. КамликМ.І., Економічна безпека підприємницької діяльності. Економікоправовийаспект [Текст] : навч. посіб. / М. І. Камлик. – К. : Атіка, 2005. – 432 с.
3. Ортинський В.Л., Економічна безпека підприємств, організацій та установ / В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.

РИНОК КІБЕРСПОРТУ: МАРКЕТИНГОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАДХОДЖЕНЬ КІБЕРСПРОТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

ЧАЙКА Є.В.

аспірант кафедри промислового маркетингу

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

ЗОЗУЛЬОВ О.В.

кандидат економічних наук, професор,

професор кафедри промислового маркетингу

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

На сьогоднішній день ринок кіберспорту є одним із найбільш динамічних [1]. Особливості кіберспорту обумовлюють потребу в дослідженні притаманних йому фінансових та економічних процесів. Для цього важливо правильно ідентифікувати суб'єктів ринку та пов'язані із ними такі процеси: ресурсне забезпечення, взаємодію, діяльність у ринковому середовищі. Ми встановили, що основні фінансові потоки кіберспортивної організації формуються за рахунок трьох типів фінансових надходжень, відображених на рисунку.

Рисунок - Основні джерела фінансових в кіберспортивній організації

Традиційно для бізнесу основним джерелом фінансування будь-якого економічного суб'єкта є комерційна діяльність. В контексті кіберспорту вона включає продукти, права та спонсорство. Кожен із наведених елементів може бути реалізованим на ринку у різний спосіб [2]. Продукт у формі комп'ютерної гри, участі у змаганнях чи в іншій формі є системоутворюючим елементом ринку. Він визначає головні параметри сфери, включаючи саму гру, акт її придбання, використання тощо. Саме до продукту прив'язуються очікування і реакції споживачів. Він мотивує до покупки і задовольняє якусь із потреб споживачів.

Разом із продуктом, реалізація прав на використання розробок і продаж ефірного часу для розміщення реклами – виступають важливими чинниками формування фінансового результату галузі. Ці процеси засновані на цінності самого продукту і ступені залученості споживачів. Вони забезпечують привабливість для спонсорів і рекламодавців. Спонсорство в кіберспорті може реалізовуватися в різні способи і стосуватися різних суб'єктів, починаючи від гравців і команд, закінчуючи приміщеннями, трансляціями, обладнанням і т.д.

Інтегрованість кіберспорту в медійний та Інтернет простори визначає високий потенціал продажу ліцензійних прав на трансляцію подій і змагань та їх висвітлення в експертному середовищі [3]. Це джерело отримання доходів на сьогодні займає близько $\frac{1}{4}$ усіх доходів компаній і має подальший потенціал для росту.

Приватні інвестиції – в сфері кіберспорту мають схожі параметри із традиційною економікою. Привабливість, потенціал і висока технологічність ринку забезпечують інвестиційний інтерес. Головними інвесторами, при цьому, виступають як самі розробники ігор і власники кіберспортивних організацій, так і інвестори, залучені ззовні. Інвестиційна активність для більшості секторів економіки має певну періодичність і циклічність, що визначається життєвим циклом товарів. Вона передбачає максимальні вкладення на початкових етапах розвитку. На даний час, в кіберспорті саме інвестиції, поруч зі спонсорством, формують основну частку прибутку. Це свідчить про те, що ринок все ще

формується, а інвестори очікують отримати від нього максимальну віддачу з часом.

Меценати і краудфандинг на відміну від інвесторів, вони не вкладають кошти з метою отримання прибутку. Вони реалізують якісь інші цілі, як, наприклад, підвищення культури комп'ютеризації населення, пошуку нових ІТ-рішень та їх випробування тощо. Підтримка кіберспорту зазначеними суб'єктами відбувається як елемент соціальної відповідальності, прояв альтруїзму чи прив'язаності до якоїсь гри. Додатковим інструментом залучення ресурсів при цьому виступає так званий краудфандинг [4]. Він виступає формою акумуляції фінансових ресурсів від великої кількості приватних осіб через спеціальні он-лайн сервіси або безпосереднім способом збору коштів. Найчастіше цей інструмент використовується для формування призового фонду, купівлі амуніції чи обладнання для гравців або для інших потреб.

Досить вагомою у фінансуванні кіберспорту є роль кредиторів. Вони забезпечують учасників ринку недорогими фінансовими ресурсами, які реалізуються через банки, кредитні спілки і т.д. Призначення кредитів можуть суттєво відрізнятись між собою, проте процедури їх отримання в цілому є досить стандартизовані. Це обумовлює високу активність кіберспортивних організацій на кредитному ринку. І хоча в Україні ці ресурси – не в пріоритеті використання, то в цілому по галузі, вони широко використовуються усіма учасниками ринку.

Не менш важливим джерелом надходження фінансових ресурсів у кіберспорт є безпосередня участь у змаганнях окремих гравців та команд. Вона передбачає отримання винагороди найсильнішими учасниками. Призові кошти виступають важливою мотиваційною складовою для них. По суті, усі гравці в рівній мірі претендують на винагороду, але тільки найбільш вправні можуть отримати її. Розмір призового фонду суттєво відрізняється в різних ігрових дисциплінах та країнах. Його величина в значній мірі характеризує престижність змагань і загальний рівень учасників. Поряд із винагородами

окремі команди отримують фінансування у формі заробітної плати та призових [5]. Ці параметри також відрізняються по дисциплінах, командах і лігах.

Як економічне явище кіберспорт має комплексний та інтегруючий характер. Він поєднує інтереси різних учасників та забезпечує умови для їх ефективної взаємодії. Не зважаючи на те, що на сьогодні головним джерелом формування прибутку в цій сфері залишаються інвестиції і спонсорство, вона має великий потенціал. Це проявляється в інтеграції супутніх секторів та процесів в контексті організації і проведення змагань, серед них: сфери проживання і харчування, транспортні і вантажні компанії, дизайнерські і будівельні підприємства, компанії сфери зв'язку, сервісу та телекомунікацій. Загальний позитивний ефект, який кіберспорт справляє на пов'язані ринки, його інтегрованість в науковий прогрес та молодий вік більшості учасників і прихильників, характеризує його як перспективну та інвестиційно привабливу сферу економіки.

Використана література:

1. Чайка Є.В. Стан та динаміка росту ринку кіберспорту. Маркетинг в Україні. №4. 2018. С. 64-71
2. Чайка Є.В., Зозульов О.В. Фінансово-економічні аспекти функціонування ринку кіберспорту. Маркетинг і цифрові технології. №3. 2019. С. 56-67
3. Горова К.О., Горовий Д.А., Кіпоренко О.В. Основні тенденції розвитку ринку кіберспорту. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2016. № 4 (2). С. 51–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirprp_2016_4%282%29__12. (дата звернення: 10.08.2019).
4. Солнцев И. Экономика киберспорта. Инновации. № 5 (235), 2018. С. 62-67
5. Wiseman L. The future of esports marketing. URL: <https://venturebeat.com/2017/11/09/the-future-of-esports-marketing-2> (дата звернення: 08.08.2019).

**ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МОБІЛЬНИХ ДОДАТКІВ У
ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ПРАВИЛАМ ДОГЛЯДУ ЗА
ПОРОЖНИНОЮ РОТА**

КОСЕНКО В.М.

кандидат медичних наук,

зав.відділення "Стоматологія"

КВНЗ "Житомирський медичний інститут" ЖОР

м. Житомир, Україна

ШЕЛЕСТ А.О.

лаборант відділення "Стоматологія"

КВНЗ "Житомирський медичний інститут" ЖОР

м. Житомир, Україна

НУРДІНОВ Е.Х.

студент відділення "Стоматологія"

КВНЗ "Житомирський медичний інститут" ЖОР

м. Житомир, Україна

Актуальність теми дослідження обумовлена низькою ефективністю традиційної моделі проведення санітарно-освітньої роботи, необхідністю її коригування та оновлення [2,3].

Дослідження останніх років переконують, що в сучасному світі практично у кожного учня загальноосвітньої школи є мобільний пристрій. Щодня мільйони школярів завантажують з Інтернету на свої смартфони мобільні додатки. Це стиль життя сучасних дітей, їхня зона комфорту. Тому доцільно перетворити гаджети із засобів комунікації та розваги в засоби навчання.

Гігієнічне навчання та виховання – основний і загальнодоступний захід первинної профілактики багатьох захворювань, зокрема стоматологічних [1,5,6]. Формування мотивації дітей щодо дотримання правил гігієни порожнини рота є одним з важливих завдань сучасної стоматології [1,3,5]. Сформувані у молоді переконання в необхідності щоденно дбати про своє здоров'я можливо лише за умови розуміння психології аудиторії та застосування новітніх інформаційних технологій.

У країнах Європи мобільні додатки стали невід'ємною частиною будь-якого процесу навчання. В Україні приклади "мобільної освіти" є нечисленними.

Мета дослідження. Проаналізувати доцільність застосування тематичних ігрових мобільних додатків у процесі навчання дітей правилам догляду за порожниною рота.

У дослідженні використані: бібліосемантичний метод, метод системного аналізу та логічного узагальнення.

Результати та їх обговорення. Результати наукових досліджень свідчать, що сформована в останні роки тенденція погіршення стану стоматологічного здоров'я дітей прийняла стійкий характер [4,6]. Тому пріоритетним завданням медичних працівників є орієнтація життєвих інтересів молоді на здоровий спосіб життя.

Навички догляду за порожниною рота формуються змалечку. Навчити дитину техніці чищення зубів – важка та відповідальна справа. Як правило, стоматологи, гігієністи зубні, асистенти стоматолога використовують традиційні методики, пов'язані з гігієнічним навчанням та вихованням. Одна з них – провести бесіду з використанням матеріалів, що лякають наслідками поганої гігієни порожнини рота. Під час такого навчання у дитини зазвичай повністю відсутня мотивація. Вона чує слова, але не сприймає зміст.

Враховуючи, що традиційний спосіб навчити дитину часто виявляється малоефективним, розробники американської компанії GamesThatWork пропонують залучити дитину до гри, для якої необхідно мати мобільний

додаток і спеціальну зубну щітку. Зубна щітка з електронним датчиком і технологією Bluetooth здатна коригувати рухи дитини в процесі чищення зубів[7]. У додатку мультиплікаційний персонаж зрозумілою мовою розповідає про послідовність рухів зубної щітки та вказує на помилки. Кожен рух щітки відповідає рядку веселої пісні. Дитина невимушено вчиться запам'ятовувати послідовність і напрямок рухів. Під час гри мультиплікаційний герой виконує тільки такі дії, які дитина спроможна повторити. Він доброзичливо та схвально посміхається та розмовляє. У разі помилки програма коректує рухи дитини. Звертається увага на те, під яким кутом розміщена щітка, яка група зубів очищається від зубного нальоту, які рухи при цьому застосовуються. Дитині наочно показують лінгвальну, вестибулярну, оклюзійну поверхні зубів. В кінці гри додаток оцінює дії учасника на основі даних датчика і видає переможні бали, що можуть бути використані з метою придбання віртуальних іграшок. Отримання призів стимулює дитину регулярно і більш ретельно чистити зуби разом з мультиплікаційним героєм.

Для мобільного додатку Brushing Hero необхідна камера мобільного телефону або планшета [8]. Завдання учасника гри – атакувати "кислотних монстрів" і захистити зуби за допомогою щітки і зубної пасти. За кожну перемогу дитина отримує карту героя та переходить на вищий та складніший рівень. Такий вид гігієнічного навчання дарує радість дітям та поєднує в собі різноманітні розважальні прийоми.

Додаток Chomper Chums перетворює санітарно-освітню роботу в цікаву та веселу гру [9]. Діти вибирають героїв (тварин). Чим краще учасники гри чистять зуби, тим більше монеток вони заробляють, щоб купити своїм "тваринам-героям" їжі. Виконуючи правильні рухи зубною щіткою та регулярно дотримуючись правил гігієни порожнини рота діти заробляють "Super smile award", що дозволяє відправляти тварин у нові цікаві та захоплюючі пригоди. Ця програма не тільки вчить корисним звичкам, пов'язаним з доглядом за зубами, ай принципам раціонального харчування.

Основні переваги технології на основі застосування мобільних додатків – відсутність вікових обмежень, обмежень за часом, місцем проведення навчання.

До недоліків цієї технології можна віднести: високу вартість смартфонів, планшетів для користувачів, фрагментацію інформації, відсутність у дітей добре розвинених навичок самоконтролю та самокерування власною пізнавальною діяльністю.

Застосування мобільних додатків є інтеграційним процесом, який гармонійно поєднує розвагу та активну розумову діяльність. Такий вид навчання дозволяє невимушено навчити дитину щоденно доглядати за порожниною рота, використовуючи всі необхідні предмети та засоби, переконати в необхідності систематичних відвідувань лікаря-стоматолога з метою профілактичних оглядів. Граючись, діти краще усвідомлюють основи здорового способу життя.

Використання мобільних додатків допоможе створити базу для формування інтересу молоді до здорового способу життя. У цифрову епоху концепція гігієнічного навчання та виховання повинна змінюватися.

Висновки. Традиційний підхід до формування життєвоважливих компетентностей веде до втрати дітьми інтересу до навчання. У зв'язку з цим виникає необхідність в модернізації системи гігієнічного навчання та виховання.

Раціональне застосування мобільних додатків у процесі отримання нових знань дітьми сприятиме підвищенню мотивації до оволодіння життєво необхідними знаннями та навичками, щоденному їх використанню. Основна мета тематичних ігрових мобільних додатків – зробити процес засвоєння знань цікавим та доступним. Дитина самостійно вчиться перевіряти вивчене, аналізувати, продумувати наступні кроки.

Доцільність застосування мобільних технологій у процесі проведення санітарно-освітньої роботи обумовлена високим рівнем поширення гаджетів та стійким інтересом до їх щоденного застосування. Відмінними рисами

мобільних пристроїв є компактність, індивідуальність, простота використання, швидкий запуск тощо.

Мобільне навчання надає нову якість санітарно-освітній роботі та найбільш повно відображає тенденції в освіті сучасної людини. Дитина повинна займатися тим, що приносить їй задоволення.

Використана література

1. Гігієнічне навчання та виховання населення – одна із основних ланок первинної профілактики стоматологічних захворювань. веб-сайт.URL: http://cozyhomestead.ru/vitaminy_101339.html. (дата звернення: 21.08.2019).

2. Гра як метод навчання. Значення педагогічної гри. веб-сайт.URL: http://geografica.net.ua/publ/metodichni_materiali/metodichni_materiali/gra_jak_metod_navchannja_znachennja_pedagogichnoji_gri/8-1-0-239. (дата звернення: 21.08.2019).

3. Косенко В. М. Навчання дітей молодшого шкільного віку правилам гігієни порожнини рота з використанням технології "Едьютеймент" *Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю «Стоматологічна наука і практика на Слобожанщині: історія, надбання і перспективи розвитку»* (5-6 жовтня 2017, м. Харків). Харків, 2017. С. 64-68

4. Косенко В. М., Задорожний М. С., Скиба І. М. Залучення гігієніста зубного до надання профілактичних послуг дитячому населенню *Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю "Сучасні підходи до профілактики, діагностики та лікування захворювань тканин пародонта і слизової оболонки порожнини рота"* (19-21 квітня 2018). Тернопіль :Укрмедкнига, 2018. С.32-34

5. Навчання дітей гігієні порожнини рота. веб-сайт.URL: <http://i-medic.com.ua/index.php?newsid=21500>. (дата звернення: 24.09.2019).

6. Профілактика стоматологічних захворювань у дітей. *Н. І. Смоляр, З. П. Масний, Л. Г. Поліканова*. Львів: Світ, 2008. 152 с.

7. Чистить та слідкує: огляд електричних зубних щіток. веб-сайт.URL: :
https://blog.allo.ua/ua/chistit-ta-slidkuye-oglyad-elektrichnih-zubnih-shhitok_2019-04-36/ (дата звернення: 24.09.2019).

8. Brushing Hero. веб-сайт.URL: :
<https://play.google.com/store/apps/details?id=jp.co.litalico.brushinghero&hl=uk>
(дата звернення: 10.09.2019).

9. Chomper Chums®. веб-сайт.URL: <https://translate.google.com/translate?hl=ru&sl=uk&u=https://play.google.com/store/apps/details%3Fid%3Dcom.ucci.dtt%26hl%3Duk&prev=search> (дата звернення: 24.09.2019).

НАТО ТА УКРАЇНА – РЕАЛІЇ СПІВПРАЦІ

ДУБІЛЕЙ Ю.А.

студентка

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький, Україна

ТАНАСІЄНКО Н.П.

к.е.н., доцент

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький, Україна

Національні інтереси України стосовно НАТО визначаються з огляду на ту роль, яку Організація Північноатлантичного договору відіграє у підтриманні міжнародного миру, стабільності і безпеки, сприянні покращенню загального клімату довіри в Євроатлантичному регіоні, створенні нової системи регіональної безпеки в Європі, виробленні підходів до проблем роззброєння і контролю над озброєннями та запобігання розповсюдженню зброї масового знищення.

Стосунки України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) почали розвиватися невдовзі після отримання країною незалежності в рамках багатостороннього форуму для консультацій і співробітництва з політичних питань та питань безпеки, яким є Рада євроатлантичного партнерства, більш індивідуалізованого партнерства у сфері оборони, військового співробітництва та операцій на підтримання миру - Програми "Партнерство заради миру", а також відносин особливого партнерства Україна-НАТО у форматі "19+1", формалізованих в Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО [1].

Важливою складовою економічного співробітництва України з НАТО в економічній галузі є діяльність Робочої групи відкритого складу з питань економічної безпеки. В ході щорічних засідань цієї Робочої групи

обговорюються теоретичні та практичні питання економічної безпеки, розглядаються концепції забезпечення цієї важливої складової загальної безпеки держави.

На тлі сучасних змін у системі міжнародних відносин для України було б нелогічним й надалі обмежувати свій внесок у зміцнення європейської безпеки тільки особливим партнерством з НАТО, дотриманням позаблокового чи нейтрального статусу. Прийняття Радою національної безпеки і оборони України у 2002 р. політичного рішення щодо набуття Україною у перспективі повноправного членства в НАТО стало переломним етапом у відносинах нашої держави з Альянсом, закономірним кроком на тлі його трансформації з військово-політичної організації у політично-військову, реалізації стратегії розширення НАТО на Схід.

Наступним етапом налагодження конструктивного співробітництва України з НАТО стало схвалення Державною радою з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Плану дій Україна - НАТО та затвердження Цільового плану Україна-НАТО на 2003 рік. У зазначених документах передбачені конкретні заходи, виконання яких приведе до наближення України до рівня соціально-економічного розвитку країн-членів НАТО та досягнення відповідності критеріям вступу до Альянсу.

З досліджуваного аспекту можна зробити сказати що відповідно до узгоджених Робочих планів економічна співпраця НАТО з країнами-партнерами розвивається в галузях аналізу економічних аспектів безпеки, зокрема формування оборонних бюджетів і видатків та їхній зв'язок з економікою і реструктуризацією оборонної промисловості. Між Альянсом та країнами-партнерами відбувається плідний діалог у розгляді питань формування оборонного бюджету, аналізу фінансової ефективності скорочення видатків на оборону, планування та управління національними програмами оборони, законодавчого контролю оборонного бюджету, економічних аспектів системи військової повинності та професійної армії, а також ролі приватного сектора в обороні [2].

Економічні аспекти формування оборонних бюджетів та видатків залишаються ключовими питаннями співпраці між НАТО і країнами-партнерами. Зокрема, зусилля держав НАТО, спрямовані на застосування економічних критеріїв в управлінні оборонними бюджетами, є особливо актуальними. Галузі, в яких використовується досвід країн НАТО, охоплюють:

- нові принципи управління на основі досвіду комерційного сектора, спрямовані на створення оборонних агентств, відповідальних за надійне постачання товарів та послуг у межах певного бюджету;

- поширення конкуренції на оборонну галузь у формі укладання контрактів, ринкового тестування та зовнішнього фінансування;

- вдосконалення методів обмеження витрат та перегляд пріоритетів у контексті скорочення наявних ресурсів.

Зусилля, які робить НАТО щодо України, сприяє її інтеграції до євроатлантичного простору. Про це заявив генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг напередодні зустрічі міністрів оборони країн Північноатлантичного союзу в Брюсселі 13-14 лютого [3].

«Ми багато працюємо з Україною і я закликаю держави-союзниці посилювати цю співпрацю, бо частково ми здійснюємо це в рамках НАТО, а частково – на двосторонньому рівні. Це робиться для того, щоб допомогти Україні йти в бік євроатлантичної інтеграції та для модернізації її Збройних сил та задля реформ, включно із боротьбою із корупцією», – заявив генсек Альянсу, коментуючи внесення змін до Конституції та обрання Україною стратегічної мети приєднання до НАТО і ЄС.

Столтенберг нагадує, що Україна є для НАТО «особливо цінним партнером», якому політично-військовий блок надає дуже різноманітну підтримку.

Загалом досліджуючи дану галузь, можна визначити що нейтралітет сьогодні економічно, політично і безпечно не вигідний. Нові непередбачувані загрози та виклики безпеці ставлять перед кожною цивілізованою країною

проблему вибору: військовий нейтралітет чи участь у системі колективної безпеки.

Забезпечення нейтралітету вимагає залучення значних фінансових ресурсів. В нейтральних європейських країнах все чіткіше простежується тенденція до перегляду свого статусу. Так, нейтральні Австрія, Швеція, Швейцарія та Фінляндія, не будучи членами Альянсу, беруть активну участь, як і Україна, у програмі НАТО “Партнерство заради миру”. Фінляндія розпочала підготовку до остаточного узгодження стандартів своїх Збройних Сил та інфраструктури зі стандартами НАТО, що фактично може означати початок процесу вступу. Швеція має свій військовий контингент у складі триваючої миротворчої операції НАТО з реконструкції Афганістану. Швеція на оборону витрачає 4 млрд. євро (Україна – 32 млн. дол.). Окрім того, всі ці країни, окрім Швейцарії, є членами ЄС, який здійснює єдину зовнішню і безпечну політику, в рамках якої планується створення Сил ЄС швидкого реагування. Тому на мою думку не варто зосереджуватись на такому понятті як нейтралітет.

Аналізуючи сьогоденні реалії, у разі збройного нападу на нашу державу, Україна не зможе захистити себе самотужки.

Якщо подивитися на країни Європи, то жодна країна не є самодостатньою в контексті забезпечення власної безпеки й оборони. Починаючи від Німеччини, Британії і закінчуючи Францією, Іспанією. Яку б дискусію ми не вели з цього питання, факти очевидно - практично всі європейські країни колишнього соціалістичного табору обрали модель колективної безпеки. Тому, на даному етапі для нашої держави єдиною дійсною гарантією безпеки є приєднання до НАТО. На сьогодні це єдина в світі організація колективної безпеки, яка може реально захистити нашу державу, наших громадян від будь яких військових і невійськових загроз.

На сьогодні Київ і Москва мають партнерські відносини з НАТО. При цьому співпраця Росії з Альянсом постійно поглиблюється, і у сфері практичної взаємодії з НАТО Росія далеко випереджає Україну.

З моменту заснування РНР Росія у тій чи іншій формі бере участь у миротворчих операціях НАТО. Крім того, Росія активно залучається до обговорення усіх питань, що стосуються проблематики тероризму, як рівноправний учасник, і має вплив на формулювання кінцевого рішення членами Альянсу. Тому зрозуміло, що НАТО не може стати ворожою до Росії зі вступом України до Альянсу.

Росія має чудові відносини з практично всіма членами НАТО окремо, але чомусь не завжди знаходить спільну мову з ними, коли вони сідають всі за один круглий стіл в Брюсселі.

Враховуючи потенційні загрози від міжнародного тероризму, етнічних, релігійних та економічних криз, членство України в Альянсі значно підвищить гарантії національної безпеки України, а відтак – безпеки нашого стратегічно важливого сусіда – Росії.

Відомо, що будь-який інвестор, перед тим, як вкласти свої гроші в якусь країну, обов'язково перевірить стабільність її політичної та економічної системи. Оскільки ймовірність міждержавних війн в Європі майже дорівнює нулю, інвестор скоріше за все захоче знати – які гарантії, що його компанію завтра не обкладуть величезними податками? Де впевненість, що її взагалі не націоналізують? Що не заборонять іноземні капіталовкладення і не змусять його закрити справу?

Процедура вступу до Альянсу – це всеохоплююча експертиза політичної й економічної системи країни. Якщо держава проходить її та стає членом НАТО, це означає, що вона є стабільним та передбачуваним політичним та економічним партнером. Крім того, досвід останніх хвиль розширення Альянсу, коли членства набули країни Центральної і Східної Європи, свідчить, що у період виконання цими державами національних програм з Плану дій щодо членства і проведення переговорів зі вступу, обсяги прямих закордонних інвестицій збільшилися на мільярди доларів. Так, у 1997 р. в економіку Польщі було інвестовано 2,7 млрд. доларів США, у 1998 – 5 млрд. доларів США, а в 1999 р. – році вступу Польщі до НАТО – вже 8 млрд. доларів США. Щодо Чехії

й Угорщини цифри ще більш вражаючі. У 1997 р. прямі іноземні інвестиції в економіку цих країн становили відповідно 4 і 6,2 млрд. доларів США, у 1998 – 9,8 і 10, 2 млрд. доларів США, у 1999 р. – 12,8 і 14,5 млрд. доларів США [4].

Забезпечувати колективну безпеку набагато дешевше, ніж підтримувати цю безпеку власноруч. Якби НАТО вимагала від України попереднього виходу на стандарти Альянсу за рівнем озброєння, підготовки військ, то вартість вступу України до НАТО могла б бути досить значною і вимірювалася би десятками мільярдів доларів США. Однак таких вимог немає. Досі вступ усіх нових членів НАТО зі Східної Європи відбувся без будь-якого масштабного спеціального переозброєння. Водночас, держава мусить витратити гроші на переозброєння і армію незалежно від того, вступає вона до воєнних блоків чи ні. Україна має достатній військовий, людський і технологічний потенціал, щоб гарантувати свою безпеку, використовуючи політичну “парасольку” НАТО та маючи за спиною підтримку з боку 26 держав-членів НАТО. Час довів не виправданість астрономічних оцінок вартості вступу до НАТО нових членів, переважна більшість яких використовує до цього часу своє власне озброєння, включаючи автомати Калашнікова й МПІ.

Водночас, внаслідок вступу до Альянсу країна отримує великі економічні переваги. Вартість членського внеску України до бюджетів НАТО, за попередньою оцінкою, перебуватиме в межах внеску Польщі і становитиме близько 40–50 мільйонів доларів США на рік. Іншими словами, 5 гривень на рік з людини– громадянина України, що є, погодьтесь, невеликою ціною за безпеку.

Стратегічний курс України на входження у європейський та євроатлантичний простір визначений історією та сформований українським народом ще на початку 90-х років минулого століття, а в подальшому — закріплений на законодавчому рівні. Відтак, сьогодні має вестися діалог про якісне наповнення вже визначеного курсу конкретним змістом, визначення пріоритетів і належне інституційне забезпечення. При цьому варто пам’ятати, що європейська та євроатлантична інтеграція мають в основі чимало спільного,

тож їхня практична реалізація має бути скоординованою та взаємодоповнюючою [5].

Безумовно, сучасний світ змінюється. Однак інтеграція України до європейського та євроатлантичного цивілізаційного простору з одночасним розвитком динамічних відносин з іншими потужними світовими гравцями — Росією, Японією, Китаєм, Індією, Бразилією допоможе нашій країні адаптуватися до змін, що відбуваються, та посісти гідне місце на світовій арені. Лише досягнення стандартів держави, що гідна стати членом ЄС та НАТО, надасть Україні реалістичну можливість забезпечити національну ідентичність та не стати жертвою глобальних світових зрушень.

Використана література :

1. Офіційний веб-портал Верховної Ради України (<http://www.rada.gov.ua>);[1]
2. ФАКТИ. ICTV (<http://fakty.ictv.ua/ua/>);[2]
3. Інформаційне агентство «Правда» (<http://pravda.press>);[3]
4. Веб-портал МЗС (Україна – НАТО) (<http://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ua>);[4]
5. Сайт інформаційно-консалтингової компанії «Defense Express» (<https://defence-ua.com>);[5]

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ІЄРАРХІЧНОГО ПІДХОДУ В ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ ПІДПРИЄМСТВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЛАСТИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

СОБЧУК В.В.

кандидат фізико-математичних наук, доцент

доцент кафедри вищої математики

Державний університет телекомунікацій

м. Київ , Україна

Створення функціонально стійких інформаційних систем підприємств неможливе без використання методів, які дозволяють досліджувати властивості розробок. Під функціональною стійкістю інформаційних систем підприємств у роботі розуміється можливість функціонування системи, нехай із зменшенням якості, протягом заданого часу під впливом зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих факторів. Під зовнішніми та внутрішніми дестабілізуючими факторами розуміються відмови, збої елементів системи, навмисні пошкодження, бойові ураження, електромагнітні завади, помилки обслуговуючого персоналу. Забезпечення властивості функціональної стійкості будь-якої складної технічної системи здійснюється в три етапи: ідентифікація нештатної ситуації, локалізація нештатної ситуації, відновлення функціонування за рахунок перерозподілу ресурсів. Для даних досліджень необхідно мати формалізовані засоби опису структури інформаційних систем підприємств.

При описі, проектуванні та дослідженні складних технічних систем широко використовується ієрархічний підхід [1]. При якому інформаційна система підприємства розглядаються як багаторівнева система або система з ієрархічною структурою і характеризуються [2]:

– вертикальною декомпозицією, тобто послідовним, вертикальним розташуванням підсистем, що утворюють дану систему;

– правом втручання підсистем вищого рівня у системи нижчого рівня, тобто пріоритетом дій;

– залежністю дій підсистем верхнього рівня від фактичного виконання нижніми рівнями своїх функцій.

У теорії багаторівневих ієрархічних систем використовуються три поняття рівнів: рівень опису, або абстрагування, рівень складності рішення, що приймається, організаційний рівень. Для їх розрізнення застосовують терміни: «страта», «шар» і «ешелон».

Використання ієрархічного підходу дозволяє розв'язати проблему опису складних систем. Дана проблема полягає в знаходженні компромісу між простотою опису і необхідністю обліку численних характеристик системи. При цьому складна технічна система задається сімейством моделей. Кожна модель описує поведінку СТС з точки зору різних рівнів абстрагування – страт. Кожна страта складається із своїх концепцій, принципів, цілей і може стосуватися різних аспектів системи. Страти нижчих рівнів включають детальніші і спеціалізовані описи підсистем, операцій системи, ніж страти більш високих рівнів.

Рівні абстракції мають наступні властивості [3]:

1. Кожний рівень абстракції нічого не знає про властивості і навіть про існування більш високих рівнів. Це фундаментальна властивість рівнів абстракції, що істотно скорочує число зв'язків між частинами системи і їх припущень відносно властивостей один одного.

2. На кожному рівні нічого невідомо про структуру інших рівнів. Зв'язок між рівнями відбувається тільки через жорсткі заздалегідь визначені сполучення.

3. Кожен рівень складається з модулів. Частина модулів можуть бути внутрішніми для рівня, тобто недоступними для інших рівнів. Імена цих модулів відомі на наступному, більш високому рівні. За допомогою цих іменен відбувається сполученням з рівнем.

4. Кожен рівень має в розпорядженні певний набір ресурсів і приховує їх від інших рівнів, або представляє іншим рівням деякі з них.

5. Кожен рівень може забезпечити деяку абстракцію даних в системі.

6. Припущення, які на кожному рівні робляться відносно інших рівнів, мінімальні. Ці припущення можуть набирати вигляду співвідношень, які дотримуються перед виконанням функцій, або відносяться до представлення даних або чинників зовнішнього середовища.

7. Зв'язки між рівнями обмежені явними аргументами, що передаються з одного рівня на інший. Спільне використання глобальних даних декількома рівнями (а також усередині одного рівня) в системі виключено.

8. Кожен рівень має високу міцність і слабе зчеплення модулів. Це означає, що всяка функція, що виконується рівнем абстракції, представлена єдиним входом. Аргументи, що пересилаються між рівнями, представлені окремими елементами даних, а не складними структурами.

Стратифікація пов'язана з трьома основними властивостями ієрархічних систем [4]: вертикальною декомпозицією, пріоритетом дій і взаємозв'язком характеристик в якості функціонування системи.

Стратифіковані моделі складних систем використовуються з метою моделювання і грають фундаментальну роль для правильного розуміння складної системи. Вони дозволяють більш наглядно зрозуміти сенс і призначення усієї системи через призначення підсистем. Звертаючись до нижніх страт, можна точніше і детально пояснити, яким чином система функціонує, як здійснюється та або інша конкретна операція. При русі вгору за ієрархією опис стає ширшим, охоплюючи більше число підсистем і великі періоди часу.

Інше поняття ієрархії відноситься до процесів ухвалення складних рішень. Такі рішення характеризуються, з одного боку, необхідністю негайних дій, а з іншої – такою ж необхідністю, перш ніж приступити до дій, спробувати краще зрозуміти ситуацію. При використанні ієрархічного підходу складна проблема ухвалення рішення в інформаційній системі підприємства

розбивається на сімейство послідовно розташованих простіших під проблем. Розбиття виконується так, що рішення усіх під проблем дозволяє розв'язати і початкову проблему. Така ієрархія називається ієрархією шарів ухвалення рішень, а вся система ухвалення рішень – багатошарова система.

Аналіз стійкого стану в ієрархії стратифікованих систем показує необхідність зменшення об'єму інформації від рівня до рівня, що призводить природним чином до горизонтальної декомпозиції страти на підсистеми. На кожній страті вирішальні елементи (блоки ухвалення рішень) мають справу в першу чергу з функціонуванням самих підсистем, нехтуючи, як правило, взаємодією між ними. Навпаки, вирішальні елементи більш високої страти у разі, коли підсистеми попереднього рівня функціонують нормально, обробляють тільки інформацію про взаємозв'язки і взаємодії. Це дозволяє перейти до поняття багатошарової ієрархії організаційного типу. Під цим поняття ієрархії розуміється: система складається з сімейства чітко виділених взаємодіючих підсистем; деякі з підсистем є елементами, що приймають рішення (вирішальними); елементи, що приймають рішення, розташовуються ієрархічно тобто деякі з них перебувають під впливом або управляються іншими вирішальними елементами.

Рівень в такій системі називається ешеленом. Ці системи називаються багатошаровими або багаторівневими.

Багаторівневі структури дозволяють для вирішення завдання, що стоїть перед усією системою в цілому, використати сукупності елементів, кожен з яких окремо не в змозі вирішити це завдання. Для цього глобальне завдання розбивається на часткові завдання і їх рішення відбувається за допомогою групових зусиль.

При описі реальних інформаційних систем підприємств можуть використовуватися усі три поняття рівнів, які мають кожне свою сферу застосування, а саме: концепція страт вводиться для цілей моделювання, концепція шарів – для вертикальної декомпозиції проблеми на підпроблеми, концепція ж ешелонів відноситься до взаємного зв'язку між тими, що

утворюють систему елементами ухвалення рішення; випадок, коли застосовується тільки одна з них, швидше виключення, ніж правило.

Отже, при ієрархічному підході з'являється можливість розділити функції інформаційної системи підприємства на частини, або розподілити виконання функції між компонентами системи, тобто перейти до розподілених систем. Майже для усіх розподілених систем можна відмітити, що багато компонент кожної функціональної частини фізично розподілені і пов'язані мережею комунікацій (каналами зв'язку). Крім того, при ієрархічному підході істотно спрощуються завдання аналізу і проектування функціонально стійких інформаційних систем підприємств.

Використана література

1. Саланда І. П. Система показників та критеріїв формалізації процесів забезпечення локальної функціональної стійкості розгалужених інформаційних мереж / І. П. Саланда, О. В. Барабаш, А. П. Мусієнко // Системи управління, навігації та зв'язку». – 2017. – Вип. 1 (41). – С. 122-126.

2. Мусієнко А.П. Методи пошуку оптимальних маршрутів графа структури розгалуженої інформаційної мережі за заданим критерієм оптимальності при різних обмеженнях / І.П. Саланда, О.В. Барабаш, А.П. Мусієнко // Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку. – К.: УНДІЗ, 2016. – №2 (42). – С. 99 – 106.

3. Собчук В.В. Метод діагностування прихованих відмов в інформаційній системі на основі застосування дворівневої системи забезпечення функціональної стійкості / В.В. Собчук, М.О. Коваль, А.П. Мусієнко, О.Й. Мацько // Телекомунікаційні та інформаційні технології. 2019. – К.: Вісник Державного університету телекомунікацій. – №1 (62). – С. 22 – 31.

4. Собчук В.В. Методика оцінювання якості функціональної стійкості автоматизованої системи управління підприємством з ієрархічною організацією засобів забезпечення функціональної стійкості / В.В. Собчук, А.П. Мусієнко,

О.Ю. Ільїн, О.Й. Мацько // Науково-практичний журнал «Зв'язок». – К.: ДУТ,
2018. – № 6. – С. 3 – 7..

ТРУДОВІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА ШЛЯХУ ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ В ЄС

МІХАЛЕЦЬ А.В.

студентка,

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький, Україна

ПОПЛАВСЬКА О.В.

к.е.н.,

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький, Україна

У сучасному світі процеси трудової міграції є ключовою проблемою людства. Економічна, політична нестабільність, сприяють формуванню такого поняття як трудова міграція.

Трудова міграція – давно знайоме поняття для України. Ще у 90-х рр., коли спостерігались високі показники економічної кризи, безробіття на теренах нашої, на той час, вже незалежної держави, українці масово почали виїжджати за кордон з метою підвищення матеріального становища. Згодом з покращенням ситуації в країні, показники трудової міграції зменшились, і протягом тривалого періоду залишались більш-менш стабільними.

Але, на жаль, за останні 5 років, у зв'язку з ускладненням ситуації на сході нашої країни, трудова міграція за кордон набула великих масштабів і на сьогодні є найбільш масовим видом переміщень населення.

На нашу думку, зараз Україну очікує нова хвиля трудової міграції, яку наша держава називає «міграційна втрата молоді», безпосередньо це пов'язане з виїздом цілих родин, як правило, спочатку на тимчасове, а згодом і на постійне перебування, здебільшого в країни ЄС.

В будь-якому випадку трудова міграція в Україні є вагомим чинником впливу на міжнародні відносини та соціально-економічний розвиток в цілому, а також є важливою складовою євроінтеграції [1].

На сьогодні Україна для ЄС є одним із найбільших джерел постачання мігрантів, а країни ЄС – головним напрямом міграції для українців. За останні роки за даними Державної служби статистики з України виїхало більше 2 млн. заробітчан (рис. 1). На рис. 1 подано динаміку трудових міграцій, порівняно з 2016 та 2017 рр., у 2015 та 2018 рр. можна спостерігати збільшення виїздів закордон з метою заробітку.

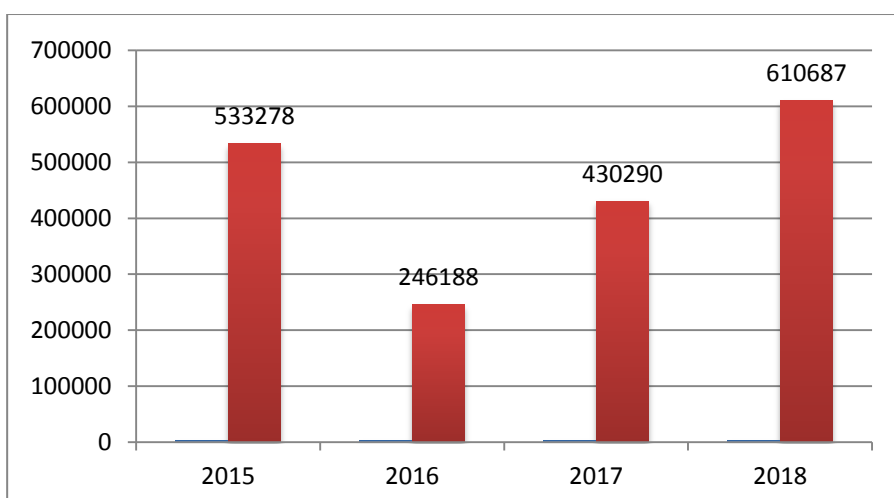

Рис. 1. Динаміка трудових міграцій за 2015-2018 рр.[2]

Згідно з даними досліджень Держстату, головними країнами, куди мігрують українські працівники є сусідні держави – Польща, Росія, а також Італія, Чехія, США (рис. 2).

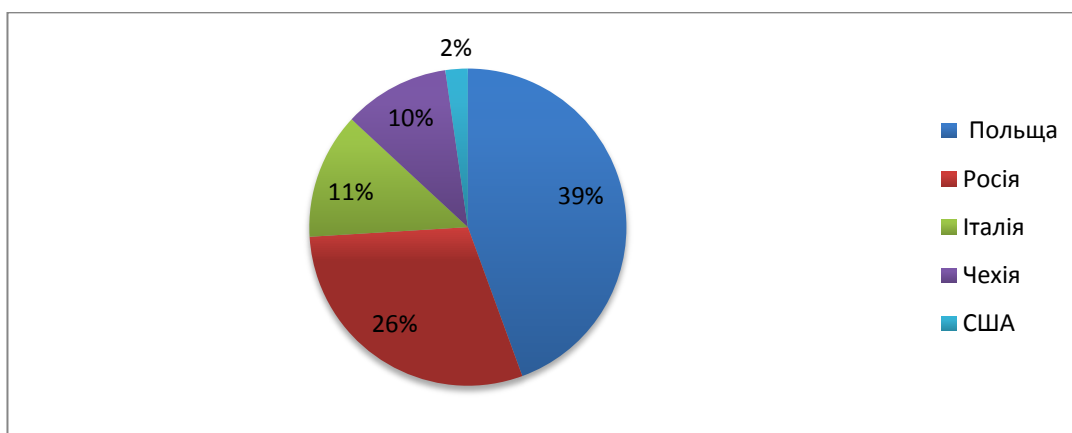

Рис. 2. Основні країни призначення українських трудових мігрантів за 2015-2018 рр.[2]

Результати на рис. 2, свідчать про те, що трудова міграція українців здійснюється саме до країн ЄС, майже половина населення виїжджає до Польщі.

Масштаби трудової міграції вражаючи, і тягнуть за собою масу негативних: економічних, культурних, психологічних, політичних, наслідків для нашої країни. Так як закордон їде працювати економічно активне населення, яке на чужині втрачають власне здоров'я та зазнають приниження збоку роботодавців, в нашій країні значно зменшується кількість трудового потенціалу, молодих, висококваліфікованих кадрів.

Відтік активної молодшої робочої сили, втрата наукового потенціалу й зменшення валютних переказів в Україну завдають економіці величезної шкоди, оскільки негативні непрямі мультиплікативні ефекти визначатимуть макроекономічні показники розвитку держави ще впродовж багатьох десятиріч, а нині вони суттєво сповільнюють процеси виходу України із глибокої системної економічної кризи.

Так, як на даному етапі свого розвитку Україна перебуває на шляху входження в ЄС, то ми вважаємо, що подальші перспективи набуття Україною членства в ЄС, тільки сприятимуть ще більшому розвитку трудових міграцій.

Подальші перспективи трудової міграції українців до ЄС визначаються євроінтеграційними намірами України, які відкривають широкі можливості виїзду до країн ЄС.

Далі пропонуємо розглянути основні кроки входження України в ЄС. 27 червня 2014 р. – відбулось підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що стало важливим кроком до інтеграції в ЄС, з подальшою перспективою набуття повноцінного членства. Ця Угода мала на меті вирішення питань у сфері міграції між Україною та ЄС [3].

Наступним важливим кроком наближення в ЄС, стало впровадження безвізового режиму, який почав діяти 11 червня 2017 року [4]. Безвізовий режим відкрив широкі можливості нашим громадянам. Як показує динаміка (рис. 2), з впровадженням безвізового режиму значно збільшились трудові

міграції, а все тому що відбулась процедура спрощення в'їзду в країни ЄС. Хоч і безвіз не поширюється на тих хто хоче працевлаштуватись офіційно, українців це не зупиняє, вони працюють нелегально.

У липні 2017 р. відбувся ще один крок до наближення в ЄС – ухвалення Стратегії державної міграційної політики на період до 2025 року [5]. Стратегія містить низку нових, в той же час прогресивних, елементів, про які не йшлося в попередніх політичних документах. Зокрема, передбачається зниження адміністративних бар'єрів для вільного пересування українців, реінтеграція українських мігрантів, які повертаються, вдосконалення співпраці з українською діаспорою.

Також ми вважаємо, що варто наголосити на тому що в даній Стратегії пропонується запровадити механізм та певні програми регулювання нелегальних мігрантів, котрі проживають в країні тривалий час, мають роботу і за час свого проживання в країні не вчиняли серйозних порушень закону, не можуть бути випроваджені з країни. Тому на сьогодні Україна відіграє важливу роль у глобальних міграційних процесах, виступаючи експортером робочої сили в Європі. А Європа, в свою чергу, зацікавлена у надходженні робочої сили та розширенні виробництва.

Таким чином, можна стверджувати, що міграційна ситуація, яка склалась в нашій країні, потребує заходів щодо вдосконалення власне міграційної політики. А головним завданням міграційної політики має бути не скорочення трудових міграцій до ЄС, а реалізація євроінтеграційних намірів, які в подальшому відкриють нам «вхід» в ЄС.

Використана література:

1. Кравченко В.Г. Визначення поняття трудової міграції / В.Г. Кравченко // Альманах права. – 2012. – Вип. 3. – С. 375–379.
2. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Рада ЄС затвердила безвізовий режим для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr.segodnya.ua/politics/society/sovet-es-prinyal-reshenie-po-bezvizovomu-rezhimu-dlya-ukrainy-1019789.html>

4. Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535.

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» від 12 липня 2017 р. № 482-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>